



T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BATI ANADOLU BEYLİK BAŞKENT VE İDARİ MERKEZLERİ

YÜKSEK LİSANS

Duygu POLAT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK

2025- Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BATI ANADOLU BEYLİK BAŞKENT VE İDARİ MERKEZLERİ

YÜKSEK LİSANS

Duygu POLAT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK

2025 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BATI ANADOLU BEYLİK BAŞKENT VE İDARİ MERKEZLERİ

Hazırlayanın
Duygu POLAT
21410600003

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans:
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 21.01.2025
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adnan ÇEVİK
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Murat KEÇİŞ
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Kemal Ramazan HAYKIRAN

Enstitü Müdürü:

2025-Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 25/12/2024 tarih ve 1180/7 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Tarih Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Duygu Polat'ın "Batı Anadolu Beylik Başkent ve İdari Merkezleri" adlı tezi incelemiş ve aday 21/01/2025 tarihinde saat 14.00'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK

Üye
Prof. Dr. Murat Keçiş

Üye
Doç. Dr. Kemal Ramazan HAYKIRAN

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “BATI ANADOLU BEYLİK BAŞKENT VE İDARİ MERKEZLERİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../...

Duygu POLAT



Batı Anadolu Beylik Başkent Ve İdari Merkezleri

ÖZET

Anadolu'nun Türkler tarafından yurt olarak tutulması ve bu coğrafyanın zaman içinde Türkleşme süreci, yaklaşık olarak 300 yıllık bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bu süreç, XI. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen ve Türkler tarafından zaferle sonuçlanan Malazgirt Muharebesi'nin ardından Türkmen gruplarının büyük kitleler halinde Anadolu'nun doğu topraklarını mesken etmesi ile başladı. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde vuku bulan Moğol İstilasının ardından Türkmenler, peşi sıra Moğolların önünden Anadolu'ya doğru kaçmış ve bu bölgede nüfus yoğunluğunun yaratmış olduğu sosyal bunalımlar ile karşı karşıya kalmıştır. Soydaşlarının hamiliği görevini üstlenen Selçuklu Devleti'nin, Bizans'ın uç olarak adlandırılan Batı Anadolu topraklarına yerleştirdiği Türkmenlerin, bu bölgeyi gaza faaliyetleriyle Türkleştirmesi ile süreç devam etmiştir.

Bu tez çalışmasında ise XIII. yüzyılın ortalarından başlayan ve XV. yüzyılın sonuna kadar uzanan, tarihte II. Beylikler Dönemi olarak adlandırılan zaman aralığında, Batı Anadolu Bölgesi'nde varlığını sürdürmüş olan Türk beyliklerinin kurmuş oldukları başkentler ve idari merkezler ele alınacaktır. Batı Anadolu coğrafyasında II. Beylikler Dönemi'ndeki şehirleşmenin bu bölgedeki Türkleşmeye katkısı hususundaki önemine atıf yapılarak dönemin tarihi süreci, coğrafya üzerinden aydınlatılmaya çalışılacaktır. Tarihi kimliğin anlaşılması bakımından ele alınacak olan bu çalışmanın zamansal sınırı, 1243 Köseadağ savaşı sonrası kurulan Türk beyliklerinin tarih sahnesinde yer edinmesinden XV. yüzyılın sonuna kadar olan süreci kapsamaktadır. Batı Anadolu'da Türkler tarafından Ortaçağ döneminde kurulmuş olan başkent ve idari merkezler incelenirken çalışmanın baş aktörleri ise II. Beylikler Dönemine dâhil olan Menteşeoğulları, Aydınoğulları, İnanoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Sahip Ataoğulları ve Karesioğulları beylikleridir. Coğrafi sınırları ise günümüzde Marmara Bölgesi'nin güneyi, Ege Bölgesi'nin tamamı, Akdeniz Bölgesi'nin batısı ve İç

Anadolu Bölgesi'nden Eskişehir'i kapsayan Batı Anadolu Bölgesi'nde kurulan Türk beyliklerin başkent ve idari merkezleri belirlemektedir.

Bazı beyliklerin birden fazla ana merkezi olması hasebiyle bu çalışmaya beyliklerin mesken edindikleri diğer merkezler de dâhil edilmiştir. Bu kentler Fethiye, Milas, Beçin, Menteşe, Çine, Tavas, Birgi, Ayasuluğ, Tire, Sultanhisar, Bodemya, Denizli, Manisa, Demirci, Nif, Kütahya, Kula, Afyonkarahisar, Bergama ve Balıkesir'dir. Bu çalışmada giriş bölümünden sonra söz konusu beyliklerin siyasi tarihlerinden kısaca bahsedilecektir. Daha sonrasında belirlenen kentlere açılan ayrı başlıklar altında beyliklerin başkent ve idari merkezleri incelenecektir. Bu çalışmanın içeriğine dâhil olan kentlerin fiziki, dini, kültürel ve sosyal yapıları dönemin ana kaynakları, maddi kalıntılar ve araştırma eserler ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, Türk Beylikleri, Denizli, Tavas, Balıkesir, Bergama, Fethiye, Milas, Beçin, Muğla, Demirci, Nif, Çine, Kütahya, Kula, Manisa, Tire, Sultanhisar, Bodemya, Ayasuluğ, Birgi.

Western Anatolian Principality Capital And Administrative Centers

ABSTRACT

The settlement of Anatolia as a homeland by the Turks and the process of Turkification of this region, took a period of approximately 300 years. This process took place after the Battle of Manzikert, which took place in the second half of the XI. century and ended in victory by the Turks. After this occurrence the Turkmen groups settled in the eastern lands of Anatolia in large masses. In the first quarter of XIII. Century Mongol invasions took place that led Turkmens migrate West. This caused them to face social troubles caused population density. Meanwhile the Seljuks, who were the protectors of the Turks, moved the Turkmen groups to West Anatolia which was the boundary of the Byzantium. The Turkification of the region continued with the newly moved Turkmens' gaza movements.

In this thesis, The capitals and administrative centers established by the Turkish principalities that continued to exist in the Western Anatolia Region during the period called the II. Principalities Period, starting from the middle of the XIII century and extending to the end of the XV century, will be discussed. The historical process of this period will try to be clarified through geographical approach by referring to the importance of the urbanization in the Western Anatolia region in terms of its contribution to the Turkification in this region. To understand historical identity, the temporal limit of this research subject is going to be from the war of Kösedağ in 1243 after which the Turkish municipalities established their place in history to the end of the XV century. The main actors of this thesis are Menteşeoğulları, Aydınoğulları, İnançoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Sahip Ataogulları and Karesioğulları principalities which are included in the II. Principalities Period. The geographical boundaries of the thesis are determined by the capital and administrative centers of the Turkish principalities established in the Western Anatolia Region, which is defined as the geographical region covering the south of the Marmara region, the entire Aegean Region, the west of the

Mediterranean Region, also including Eskişehir from the Central Anatolian Region.

Due to the fact that some principalities have more than one capital, other capitals where principalities resided are also included in this study. These cities are Fethiye, Milas, Beçin, Menteşe, Çine, Tavas, Birgi, Ayasuluğ, Tire, Sultanhisar, Bodemya, Denizli, Manisa, Demirci, Nif, Kütahya, Kula, Afyonkarahisar, Bergama and Balıkesir.

In this thesis, the political history of these principalities mentioned previously will be briefly explained, after the introduction. Later, the capitals and administrative centers of the principalities will be examined under separate headings opened under the names of the determined cities. The physical, religious, cultural and social structures of the cities included in the content of this study will be discussed in the light of the main sources of the period, archaeological data and research works.

Keywords: Western Anatolia, Turkish Principalities, Denizli, Tavas, Balıkesir, Bergama, Fethiye, Milas, Beçin, Muğla, Demirci, Nif, Çine, Kütahya, Kula, Manisa, Tire, Sultanhisar, Bodemya, Ayasuluğ, Birgi.

ÖN SÖZ

Binlerce yıllık Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından biri şüphesiz ki Anadolu'nun yurt tutulması ve bu coğrafyanın Türkleşmesidir. Anadolu'nun Türkleşme süreci üç evreye taksim edilir ve bu evreler; I. Beylikler Dönemi, Türkiye Selçuklu Çağı ve II. Beylikler Dönemidir. II. Beylikler olarak nitelendirdiğimiz özellikle Batı Anadolu merkezli kurulan Türkmen beylikleri, Anadolu'nun Türkiye oluş sürecini nihayete erdirmeleri bakımından oldukça önemlidir. Fakat bu süreci idrak edebilmek adına beyliklerin Batı Anadolu coğrafyasında egemenliklerinin tesirini gösteren başkent ve idari merkezlerini ele almak elzemdir. Nitekim Türk tarihi için oldukça önemli olan beylik merkezleri, beyliklerin siyasi tarihleri kadar ilgi görmemiş ve yeteri kadar ele alınmamıştır.

Tarih çalışmaları genel olarak siyasi tarih ağırlıklı olmakla beraber günümüzde yavaş yavaş da olsa bu anlayışın dışına çıkılmaya başlanmıştır. Fakat beylikler ile ilgili çalışmalar halen çoğunlukla siyasi tarihin konusu olmakta veyahut sadece sanat tarihçilerinin çalışmalarında kendisine yer bulmaktadır. Denizli, Tavas, Balıkesir, Bergama, Fethiye, Milas, Beçin, Muğla, Demirci, Nif, Çine, Kütahya, Kula, Manisa, Tire, Sultanhisar, Bodemya, Ayasuluğ ve Birgi gibi beyliklere başkent ve idari merkezlik yapmış şehirlerde günümüzde bile hala varlığını devam ettiren önemli eserler mevcuttur. Bu durumda Anadolu'nun Türkleşme sürecinin önemli aktörleri olan Türk Beyliklerinin rollerinin anlaşılması için siyasi tarih çalışmalarını da destekleyecek nitelikte bölge-şehir tarihi çalışmalarına önem verilmelidir. Günümüzde hâlihazırda var olan Batı Anadolu özelinde yapılan bu tip çalışmaların örnekleri incelenmiştir. Bu sayede ortaya konan çalışmamızda Türk beyliklerinin Batı Anadolu'daki varlığına vurgu yapılarak bu bölgenin Türk yurdu olmasındaki katkılarının daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümde, Batı Anadolu'da XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk siyasi teşekküllerinin ortaya çıkmasına neden olan Moğol İstilasından ve Moğollardan önce Anadolu egemenliğinin büyük çoğunluğunu elinde tutan Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi idaresinin

çöküşünden bahsedilerek bu bağlamda Anadolu’da, Türk Beylikleri kurulmadan önceki siyasi ve sosyal hayata yer verilecektir. Devamında bu coğrafyada kurulan Türk Beyliklerinin siyasi tarihleri kronolojik bir sırayla ele alınacaktır. Batı Anadolu’da bir beylik olarak kurulan Osmanoğulları, başlı başına bir çalışma alanı olup hakkında hâlihazırda yeterince araştırmanın olmasından mütevellit çalışmamızda beyliğin siyasi tarihi ve idari merkezleri ayrı bir başlık altında incelenmeyecektir.

İkinci Bölümde ise günümüzde Marmara Bölgesi’nin güneyi, Ege Bölgesi’nin tamamı, Akdeniz Bölgesi’nin batısı ve İç Anadolu Bölgesi’nden Eskişehir’i kapsayan coğrafi bölge olarak tanımlanan Batı Anadolu Bölgesi’nde kurulan Türk beyliklerin başkent ve idari merkezleri ele alınacaktır. Bu beyliklerden bazılarının birden fazla idari merkezi olmasından dolayı tüm idari merkezlere bu çalışmada yer verilmiştir. Bu bağlamda konu dâhilindeki tüm şehirlerin fiziki, dini, kültürel ve sosyal yapıları incelenmiştir.

Batı Anadolu şehir tarihine küçük de olsa bir katkı sağlamayı hedeflediğimiz bu tez çalışmasını değer verdiğim bazı kişilerin yardımı olmadan bitirmem mümkün olmazdı. Öncelikle tez konumu bulmamda yardımcı olan hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Adnan Çevik’e bana gösterdiği sabır, anlayış ve yol gösterici tavsiyelerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmama bulundukları değerli katkılardan ötürü hocam Prof. Dr. Murat Keçiş ve Doç Dr. Kemal Ramazan Haykıran’a teşekkür ederim. Eğitim sürecimde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Hazal Polat, ablalarım Özge Yener, Burcu Polat ve kardeşim Yiğit İbrahim Polat’a minnettarım. Bu süreçte geçirdiğim zor zamanlarımda yanımda olan biricik dostlarım Ceren Aydın ve Hatice Kocasoy’a, araştırmalarım konusunda beni teşvik eden en büyük destekçim, hayat arkadaşım sevgili Umar Ata Bilgi’ye sonsuz teşekkür ediyorum.

Duygu POLAT

21.01.2025

Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VI
KAYNAKLAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ SİYASİ TARİHİ

1.1.MOĞOL İSTİLASI VE ANADOLU SELÇUKLU MERKEZİ İDARESİNİN ÇÖKÜŞÜ	11
1.2.BATI ANADOLU BEYLİKLERİ	16
1.2.1 İnançoğulları (1261-1368)	18
1.2.2.Sahip Ataoğulları (1275-1341)	21
1.2.3.Menteşeoğulları (1280-1424).....	21
1.2.4.Karesioğulları (1296-1360).....	24
1.2.5.Germiyanogulları (1300-1428)	25
1.2.6.Saruhanogulları (1302-1410)	27
1.2.7.Aydinoğulları (1308-1426)	30

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU BEYLİK BAŞKENT VE İDARİ MERKEZLERİ

2.1.İNANÇOĞULLARI.....	33
2.1.1.Denizli	33
2.1.1.1.Fiziki Yapı.....	33
2.1.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	35
2.1.1.3.Sosyal Yapılar	36
2.1.2.Tavas	36
2.1.2.1.Fiziki Yapı.....	37

2.2.SAHİPATAOĞULLARI.....	37
2.2.1.Afyonkarahisar	38
2.2.1.1.Fiziki Yapı.....	38
2.2.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	39
2.2.1.3.Sosyal Yapılar	40
2.3.MENTEŞEOĞULLARI.....	41
2.3.1.Fethiye.....	42
2.3.1.1.Dini ve Kültürel Yapılar.....	42
2.3.1.2.Sosyal Yapılar	42
2.3.2.Milas.....	43
2.3.2.1.Fiziki Yapı.....	43
2.3.2.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	44
2.3.2.3.Sosyal Yapılar	45
2.3.3.Beçin	46
2.3.3.1.Fiziki Yapı.....	46
2.3.3.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	48
2.3.3.3.Sosyal Yapılar	50
2.3.4.Muğla	52
2.3.4.1.Fiziki Yapı.....	52
2.3.4.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	53
2.3.4.3.Sosyal Yapılar	53
2.3.5.Çine	54
2.3.5.1.Dini ve Kültürel Yapılar.....	54
2.3.5.2.Sosyal Yapılar	55
2.4.KARESİOĞULLARI.....	55
2.4.1.Balıkesir	55
2.4.2.Bergama	56
2.5.GERMİYANOĞULLARI.....	57
2.5.1.Kütahya	57
2.5.1.1.Fiziki Yapı.....	58
2.5.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	60
2.5.1.3.Sosyal Yapılar	62
2.5.2.Kula	62
2.5.2.1.Fiziki Yapı.....	63

2.5.2.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	64
2.5.2.3.Sosyal Yapılar	64
2.6.SARUHANÖĞULLARI	65
2.6.1.Manisa	65
2.6.1.1.Fiziki Yapı.....	66
2.6.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	66
2.6.1.3.Sosyal Yapılar	69
2.6.2.Demirci.....	69
2.6.2.1.Dini ve Kültürel Yapılar.....	70
2.6.3.Nif	70
2.6.3.1.Fiziki Yapı.....	70
2.6.3.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	71
2.7.AYDINOĞULLARI	71
2.7.1.Tire	71
2.7.1.1.Dini ve Kültürel Yapılar.....	71
2.7.1.2.Sosyal Yapılar	75
2.7.2.Ayasuluğ	76
2.7.2.1.Fiziki Yapı.....	77
2.7.2.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	77
2.7.2.3.Sosyal Yapılar	78
2.7.3.Birgi	78
2.7.3.1.Fiziki Yapı.....	79
2.7.3.2.Dini ve Kültürel Yapılar.....	79
2.7.3.3.Sosyal Yapılar	80
2.7.4.Sultanhisar.....	81
2.7.4.1.Fiziki Yapı.....	81
2.7.5.Bodemya	81
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	84
EKLER.....	96

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
bkz	:Bakınız
C	:Cilt
ev.	:eviren
ed.	:Editör
S	:Sayı
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfadan sayfaya
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TKAE	:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
T.İ.D	; Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
T.A.D.	: Türkiyat Araştırmaları Dergisi
S.A.D.	:Selçuklu Araştırmaları Dergisi

KAYNAKLAR

Türkiye’de II. Beylikler hakkındaki tarihi çalışmalar pek fazla olmamakla beraber ulaşabildiğimiz çalışmalar da genel itibariye siyasi ve sanat tarihinin konusu olmuşlardır. Osmanlı tarihine olan büyük ilgiden dolayı beylikler dönemi araştırmaları tarihçiler arasında rağbet görmemiş ve tarih yazımı konusunda Osmanlı’ya nazaran daha geri planda kalmıştır. Bu sebepten dolayı kaynak yetersizliği sorunu ortaya çıkmıştır. Birçok beyliğin siyasi tarihindeki boşlukların yanı sıra bölge-şehir ve kültür tarihi hakkında da büyük eksiklikler mevcuttur.

Kaynak yetersizliğinden dolayı Batı Anadolu Beyliklerinin hem siyasi tarihi hem de şehir tarihleri için gerekli bilgilere Anadolu Selçuklu Dönemini esas alan eserlerden ulaşabiliyoruz. Doğrudan tüm beyliklerin başkentleri ve idari merkezlerini konu edinen bir kaynak bulunmamakla beraber dönemin kaleme alınan seyahatnameleri ve menakıpnamelerinden önemli bazı bilgileri edinebiliyoruz. Özellikle Ortaçağ’da Batı Anadolu’yu bizzat gezmiş olan İbn Battuta gibi seyyahların gözlemleri, ulaşabildiğimiz en önemli kaynaklardır. Bunun yanı sıra değerli araştırmacıların sunduğu eserler sonucunda elde ettiğimiz bilgiler bize çalışmamızda ışık tuttu. Edindiğimiz bu bilgilerle birlikte günümüze ulaşan maddi kaynakları harmanlayıp dönem hakkında nitelikli çıkarımlarda bulunabiliyoruz.

Direkt çalışmamızın konusu hakkında bilgi vermese de bu tez çalışmasının ilk bölümü siyasi tarih ağırlıklı olduğundan, Anadolu’nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci, Moğol İstilasları gibi olaylar hakkındaki bilgileri dönemin Türk, Bizans, Süryani, Arap ve Fars gibi kaynaklarından elde etmekteyiz. Beylikleri doğrudan konu edinen eserler olmamasından dolayı bu kaynaklardan parça parça da olsa süreç hakkında bilgileri seçtik. Bu çalışmada kullanılan kaynaklar Selçuklu ve beylik kaynakları, Bizans kaynakları, Seyahatnameler ve Menakıpnameler olarak tasnif edilmekle beraber aşağıda kronolojik sırayla ele alınacaktır.

1. Selçuklu ve Beylik Kaynakları

1.1. İbn Bibi Nasıreddin Hüseyin bin Muhammed (ö. 1285?):

El Avamirü’l Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye

Müellifin annesi, Sultan Celaleddin Harezmsah'ın müneccimi babası ise divan kâtiplerinden biridir. Yassı Çemen Savaşı'nın ardından ailesiyle birlikte Alâeddin Keykubad'ın isteği üzerine Konya'ya çağırılmışlar ve sultanın hizmetine tabi olmuşlardır. Ele aldığımız bu eser 1281 yılında Farsça kaleme alınmıştır ve kendisinin en ünlü eseridir. Eser, Türkiye Selçukluları tarihi için birinci derecede kaynak olup beylikler hakkında da bazı malumatlar vererek dönemin olaylarının aydınlatılması açısından oldukça önemlidir. Müellif eserini, İlhanlı veziri ünlü bir tarihçi ve devlet adamı olan Şemseddin Ata Melik Cüveynî'nin arzusu üzerine yazmıştır. 1186 ve 1280 yılları arasında geçen olayları kaleme almış ve kendilerine sunulmuştur. II. Kılıçarslan'ın vefatı itibariyle 1280 yılına kadarki Anadolu tarihi anlatan eser toplamda iki ciltten ibarettir. İlk cildi, II. Kılıçarslan'ın oğlu Gıyaseddin'in 1192 yılında veliaht olmasından, I. Alaaddin Keykubad'ın vefatına kadar olan 1237 senesi olayları yazılmıştır. Diğer cildi Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1237 yılında Selçuklu tahtına çıkmasından II. Gıyaseddin Musud'un 1280 yılında Abaka Han'ın huzuruna teşrif etmesine kadarki olayları içermektedir.¹

1.2. Abu'l Farac (ö.1286): *Makhtebhanûth Zabihne*

1225 senesinde Malatya'da doğan Gregory Abû'l Farac aslen Yahudi'dir. İbnü'l-İbrî adıyla da bilinmesinin yanı sıra Süryaniler Bar İbrayâ, Batılılar da Barhebraeus demektedir. Abu'l Farac bir metropolittir. Babası Ehrûn din değiştirerek Hıristiyan olmuş itibar gören bir hekimdir. Babası, Abû'l Farac'ın iyi eğitim alarak İbrânîce, Süryanice, Grekçe ve Arapça gibi dilleri öğrenmesini sağlamıştır. Abû'l Farac Moğollar 1243 senesinde Kayseri'ye geldiğinde Antakya'ya ve sonrasında da Trablusşam'a göç etmiştir. Burada ilâhiyat ve tıp eğitimini tamamlamış sonrasında da Malatya civarında 1246 yılında Cûbâs Yâkûbî piskoposluğuna atanmıştır. Abû'l Farac 1286 yılında Meraga'da vefat

¹ İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi/ İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden*, çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

etmiştir. Abû'l Farac Tarihi, Hz. Âdem'den başlayarak 1286 yılına kadarki olayların ihtiva eden bir eserdir. Geniş kapsamlı olan bu eserden konumuz ile ilgili olan kısımlardan yararlandık.²

1.3. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı (ö.1332-1333): Müsameratü'l Ahbar ve Müsayeratü'l-Ahyar

Kerimüddîn Aksarayî, Aksaraylı bir ailede dünyaya gelmiştir. Müellif iyi eğitilmiş olmanın yanı sıra ve İslâmî ilimlere, Arap ve Farsçaya büyük oranda hâkimdir. Yazmış olduğu Musameretü'l Ahbâr adlı eseri Anadolu Selçuklu ve Beylikler Tarihine kaynaklık edebilecek en önemli eserlerden biridir. İlhanlıların Anadolu'daki valisi Timurtaş'a ithaf edilmiş ve kaleme alınan eser dört bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümü; Rumî, Hicrî, Celâli takvimlerin bilgilerini içerir. İkinci bölümde Hz. Peygamber, dört halife, Emevi ve Abbasiler dönemi hakkında bilgiler mevcuttur. Üçüncü bölüm Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar olan olayları ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e kadar olan Anadolu Selçuklu tarihini ihtiva eder. Son bölümde ise XII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. yüzyılın sonuna kadar gözlemlediği olayları aktarır ve eserdeki en uzun bölüm bu bölümdür. Eserin Türkiye Selçuklularına ait kısmı Hasan Fehmi Turgay tarafından 1937 senesinde neşredilmiştir. Eserin tamamıyla neşri 1943 yılında Nuri Gençosman tarafından "Selçukî Devletleri Tarihi" başlığı altında olmuştur.³

1.4. Anonim Selçukname

Yazanı meçhul bir müellif tarafından Farsça yazılan Târîh-i Âl-i Selçuk diğer bir adıyla Anonim Selçuknâme isimli eser özellikle Anadolu Selçukluları hakkında detaylı bilgiler ihtiva etmektedir. Selçukluların kuruluşundan itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışına ve 1363 yılına kadar olan dönemin kısa bir tarihini bizlere sunar. Eserde, Anadolu

² Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C/II, TTK Basımevi, Ankara, 1950.

³ Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1943.

Selçuklu Devleti'nin özellikle de Moğol istilâsı dönemindeki karışık olayların tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir.⁴

1.5. Esterâbâdî (ö. ?) : *Bezm ü Rezm*

XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan müellif iyi bir şair ve nesir ustasıdır. Bilinen tek eseri olan bu kitap kaynaklarda farklı isimlerle anılsa da Esterabadi'nin eserinde eğlence ve savaş anlamına gelen Bezm ü Rezm adını verdiği anlaşılmaktadır. Arapça'nın üstünlükleri kabul etmesine rağmen eserini Anadolu halkının yaygın olarak konuştuğu Farsça diliyle kaleme almıştır. Eserinde Timurluların yanı sıra Kadı Burhaneddin'in isteği üzerine yazmasından dolayıyla onun hakkında geniş malumat verir.⁵

1.6. Enveri (ö.?): *Düsturname-i Enveri*

Enverî tarafından 1465 yılında yazılan eser 22 bab ve 3730 beyitten oluşan bir Osmanlı kroniğidir. Düsturnâme'yi bizim için kıymetli kılan en dikkat çekici özelliği Aydınoğulları hakkında detaylı bilgi içeren tek eser olmasıdır. Eser, Anadolu'nun yanı sıra Akdeniz dünyası açısından da oldukça önemlidir. Düsturname'nin günümüze kadar ulaşmış iki adet nüshası mevcuttur. Mükrimin Halil Yinanç, Selçuklular, Moğollar, Aydınoğulları ve Osmanlılar ile ilgili bölümlerini 1928 yılında neşretmiştir. Mükrimin Halil Yinanç, 1930 yılında tarihi öneminden dolayı "Medhal" adıyla Aydınoğulları ile ilgili bölümünü yayınlamıştır. Diğer nüshası da Himmet Akın tarafından neşredilmiştir.⁶

2. Bizans Kaynakları

2.1. Georgios Akropolites (ö.1282): *Khronike Syngrafe*

1217 senesinde Konstantinapolis'te doğan Akropolites, burada ortaya çıkan Latin İmparatorluğu'nun devlet yönetim kadrosunda görev almıştır. Daha sonra ise I. Theodoros Laskaris eliyle kurulan İznik Rum

⁴ _____, *Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, çev. Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

⁵ Aziz B. Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

⁶ 18. Kitabının çevirisi bir yüksek lisans tez çalışması olarak yayınlanmıştır. Murat Celep, *Düsturname-i Enveri'nin Transkripti ve Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi (XVIII. Kitap Aydınoğulları)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

İmparatorluğu'na hizmet etmiştir. Babasından sonra tahta oturan II. Theodoros Laskaris, Akropolites'i Büyük mali görevler konusunda yetkilendirdi. VIII. Mikhael döneminde yazdığı *Khronike Syngrafe* adlı eseri İznik İmparatorluğu dönemi ile ilgili en önemli kaynak konumundadır.

Eser özellikle 1211 Alaşehir Savaşı ve sonrasında oluşan uç yani Batı Anadolu sınır hattında yaşanan hadiseler hakkında malumat vermesi açısından oldukça kıymetlidir. Akropolites'in yazmış olduğu bu eser uç bölgesi hakkında bilgi veren ilk kaynaklardan olmasının yanı sıra 1203-1261 yıllarını kapsayan ve İznik İmparatorluğu'nun Anadolu Selçuklu Devleti ile ilişkileri ile Moğol İstilasını nedeniyle Anadolu'daki siyasi durum hakkında değerli bilgiler ihtiva etmektedir.⁷

2.2. Georgios Pachymeres (Öl.1301): Singraphikon Historikan (Yazarlarla İlgili Tarihler)

İznik'te doğan Pachymeres XIII. yüzyılının ikinci yarısında yaşamış, kilise ve devlet adına İstanbul'a gelerek bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Felsefe ve edebiyatın yanında tarih kitabı da kaleme almıştır. 1261-1308 yıllarını ihtiva eden eser *Syngraphikai Historiai* adında olup ilk altı kitabı VIII. Michael, sonraki yedi kitap ise II. Andronikos devrine ait hadiselerden oluşmaktadır. Müellif yazdığı dönemin birebir görgü şahidi olmasından dolayı yazdığı eser dönemin aydınlatılması adına çok mühim bilgiler içermektedir. Pachymeres'in eseri, Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ve Moğollar hakkında bilgileri vermektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşu için de ayrı bir öneme sahip olan eser, XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da oluşan Türk beylikleri ve kurulduğu bölgeler hakkında mühim malumatlar vermektedir.⁸

2.3. Mikhael Dukas (ö.?): Historia (1341-1462)

Yazarın adı veya doğduğu yıl hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir. 1341-1462 yılları arasında yaşamış olan ve Bizans'ın iç savaşında mühim bir rolü olan Mikhael Dukas'ın bizzat torunu olduğunu bilmekteyiz.

⁷ Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

⁸ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2009.

Cenevizlilere hizmet ettiği bilinen Dukas'ın ismini 1421 tarihinde Yenifoça'da Cenevo'nun sekreteri olarak hizmet etmesi münasebetiyle geçmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in Edirne'de bulunan sarayında elçi olarak birkaç kez bulunmuştur. Bu nedenle II. Mehmed hakkında kişisel gözlemlerini eserinde anlatmıştır. Eser, Menteşeoğulları ve Aydınöğulları'nın mücadelesi ve Timur'un Ankara Savaşı akabinde geçmiş olduğu güzergâhtan bahsederek Batı Anadolu hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.⁹

3. Menakıbnameler

3.1. Ahmed Eflaki (ö.1360): *Menakıbü'l Arifin*

Bir tasavvuf edebiyatçısı olan Eflaki, *Menakıbü'l Arifin* adlı eseriyle bilinmektedir. Müellif, *Menakıbü'l Arifin*'de Mevlana Celaleddin Rumi ve onun gibi önemli şahısların menkıbelerinden söz etmiştir. 1318 yılında yazmaya başlanılan eser 1358'de tamamlanmış ve Eflaki gözlemlerinin yanı sıra kaynaklara başvurması neticesinde nitelikli bir eser ortaya koymuştur.

Ulu Arif Çelebi'ye intisap ettikten sonra onun ölümünün akabinde Ulu Arif Çelebi'nin oğlu Abid Çelebi ile Eretna Bey'in isteği neticesinde birlikte uç beylerinin bulunduğu bölgeye doğru yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında aktardığı bilgiler oldukça mühimdir. Özellikle beyliklerin ekonomik, dini ve kültürel yapısı ile ilgili seyahatindeki gözlemlerinde faydalandık.¹⁰

3.2. Elvan Çelebi (ö. 1358?): *Menakıbu'l – Kudsiyye fi Menasibi'l – Ünsiyye*

Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen Elvan Çelebi burada zamanla önemli bir konum elde ederek özellikle Karamanoğulları Beyliği siyasi arenasında önemli bir rol oynamıştır. Müellifin yazmış olduğu eserde Baba İlyas sülalesi ve bu sülalenin etrafındaki kişilerin hayat hikâyeleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda Selçuklu ve Baba İlyas

⁹ Mikhael Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956.

¹⁰ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri* I-II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

arasındaki husumet ve Türkmenler üzerindeki etkisinin yanı sıra Selçuklu hükümetine duyulan öfke esere yansıtılmıştır.¹¹

4. Seyahatnameler ve Coğrafi Eserler

4.1. Simon de Saint Quentin (ö.?): Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248

Aslen Fransız asıllı Dominikan bir keşiş olan Simon de Saint Quentin 1245 yılında Papa IV. Innocent tarafından doğuya gönderilen bir grup keşişin arasında bulunmuştur. Papanın, Moğolları dine daveti ve insanları katletmelerine son vermeleri adına mektubunu Moğol hakanına ulaştırana kadar bir müddet Anadolu'da kalmış ve burayı gözlemleme şansı elde etmiştir. Yazmış olduğu eserde, Batı Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli rolü olan Moğollar ve Moğol İstilas hakkında pek çok bilgiye yer vermiştir.¹²

4.2. Ahmed bin Yahya el-Ömeri İbn Fazlullah (Öl.1349): *Mesalikü'l-Ebsar fi Memalüki'l-Emsar*

Ömeri Memlük Devleti'nde çeşitli görevlerde bulunmuş ve ele aldığımız eserini XIV. yüzyılda kaleme almıştır. Müellif, *Mesalikü'l-Ebsar fi Memalüki'l-Emsar* eserinde bizim için önemli olan Anadolu hakkındaki bahisleri Sivrihisarlı Şeyh Haydarü'l-Üryan ve Cenevizli Balaban'dan duymak işiterek yazıya geçirmiştir. Bu çalışma için eserdeki Anadolu Beyliklerinin hâkim oldukları coğrafya, askeri, siyasi ve ekonomik bilgilerin yanı sıra Kütahya, Denizli ve Birgi gibi Batı Anadolu kentleri hakkındaki bilgilerden istifade edilmiştir.¹³

4.3. İbn Battuta (Ö.1377): Seyahatname

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulah el-Levâtî et-Tancî olarak tam adını biliğimiz müellif 1304 yılında nisbesinden de anlaşılacağı üzere Fas'ın Tanca şehrinde dünyaya gelmiştir. Sayda, Antakya, Kudüs,

¹¹ Elvan Çelebi, *Menakıbu'l Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiye (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabevi Tarihi)*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, TTK, 2014.

¹² Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, haz. Tufan Karasu, DAKTAV, Alanya, 2006.

¹³ Şihabeddin B. Fazullah El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2014.

Akka ve Sur, gibi kentleri dolaşıp Dimaşk'a buradan Hicaz'a vardı. İbn Battuta Ortadoğu ve Anadolu'da birçok yeri gezdikten sonra Kırım'a giderek Altın Orda Devleti topraklarında gezdi. İstanbul ziyaretinden sonra Afganistan, Hindistan, Harezm ve Horasan'a gitti. Elçi olarak ise Çin'e gitti. Bahsettiğimiz yerler hakkında malumat veren İbn Battuta, Türklerin ve Moğolların hükümdarlarıyla tanışması oldukça önemlidir. İbn Battuta 1368-1369 yılları arasında vefat ettiği varsayılıyor. Yazar tarafından Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâ'ibi'l Emsâr ve Acâ'ibi'l-Esfâr diye adlandırılmış olan eser yirmi sekiz yıllık bir seyahat gözlemlerini kapsayarak dönemin önemli kaynakları arasında kendisine yer buluyor. Eser A. Sait Aykut tarafından Türkçe'ye tercüme edilip iki cilt şeklinde yayınlanmıştır. İbn Battuta Anadolu'ya bizzat gelip gözlem yapıp bu gözlemlerini yazıya aktardığı için Batı Anadolu bölgesi için bizlere oldukça kıymetli ilk elden bilgileri vermektedir.¹⁴

4.4. Bertrandon De La Broquière: Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati

Soy kütüğü tam olarak bilinmeyen Fransız asıllı bir soyludur. Ne zaman dünyaya geldiği bilinmemekle beraber XV. yüzyılda yaşamıştır. 1453 yılında Philippe le Bon Foix Kontu Jean ve Navarre Kralı III. Charles'ın yanına göndermiş daha sonra ise 1425 yılında sofracıbaşılığa yükseltilmiştir. Kendisine 1428 yılında Vieil-Chastel Şatosu ile arazisi verilmiş ve Philippe le Bon tarafından 1432 yılında Yakındoğu'ya gizli bir seyahat gerçekleştirmek ve Osmanlı hakkında bilgi toplamak üzere gönderilmiştir. Fransa'dan başlayarak İtalya, Kıbrıs, Girit ve Levant topraklarına uzanan bir seyahat gerçekleştirmekle beraber Anadolu'da birçok şehre gitmiş, Sultan II. Murad ile görüşebilmiştir. Yaptığı seyahatleri eserinde toplasa da 1804 yılında yayımlanmıştır.¹⁵

¹⁴ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi I-II*, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2004.

¹⁵ Bertrandon de la Broquière, *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, ed. Ch Schefer, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

GİRİŞ

Ortaçağ Anadolu tarihi için büyük bir önem taşıyan, bu coğrafyanın Türkleşme süreci takribi olarak X. yüzyılın ilk yarısında başlamış ve XIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Üç asır süren Anadolu'nun Türkleşme süreci temelde üç evre olarak taksim edilmektedir. Bu evreler sırasıyla I. Beylikler Dönemi, Anadolu Selçukluları Dönemi ve son olarak II. Beylikler Dönemi şeklinde adlandırılmaktadır.

Anadolu coğrafyasına Çağrı Bey'in 1018 yılında başlayan keşif hareketleri ve peşi sıra 1040 yılına kadar devam eden Oğuz akınlarının, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ve Malazgirt Muharebesi'nin 1071 yılında zaferle sonuçlanması ile daha kuvvetli bir şekilde Anadolu'nun içine akmasına neden olmuştur.¹⁶ Otlak ve mera arayışı, nüfus yoğunluğunun yarattığı bunalım ve kıtlık nedeniyle göç eden yoğun Türkmen kitlesi, artık bu tarihten sonra sadece akınlarla yetinmekle kalmayarak bu coğrafyaya yerleşmiştir. Böylelikle I. Beylikler dönemi olarak adlandırılan periyod başlamıştır.

Anadolu'nun Türkleşmesinin ilk evresi olan I. Beylikler döneminde birçok siyasi teşekkül ortaya çıkmıştır. Bunlar; Erzurum merkezli Saltuklular(1071-1212), Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar'da Mengücekliler(1071-1252), Van Gölü civarında Ahlatşahlar(1100-1208), Bitlis, Erzen ve çevresinde Dilmaçoğulları(1085-1192), Diyarbakır'da İnaloğulları(1098-1183), Hasankeyf, Mardin ve Harput'ta Artuklular(1102-1409), Sivas başkentli Tokat, Niksar Amasya, Çankırı, Çorum Kastamonu, Kayseri, Elbistan ve Malatya illerini de içine alan coğrafyada ise Danişmendliler'dir(1071-1178).¹⁷

Yukarıda bahsedilen Türk beyliklerinin genel olarak ortak özellikleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurulması ve o bölgeleri Türkleştirmesi olsa da bu beyliklere istinaden iki adet beylik Batı

¹⁶ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.48.

¹⁷ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2020, ss.155-177.

Anadolu’da kurulmuştur. Bunlardan biri olan Çaka Beyliği’nin kurucusu olan Çaka Bey, Bizans İmparatorluğu’na esir düşüp İstanbul’da sarayda yetişen nitelikli bir Türk beyidir. 1081 yılında firar ederek İzmir merkezli bir beylik kurmuştur.¹⁸ Diğer beylik ise Efes merkezli kurulan Tanrıvermişoğulları’dır.¹⁹ Fakat bu beylikler genel itibariyle Batı Anadolu’nun Türkleştirilmesini sağlamasa da katkı sunmuşlardır.

Batı Anadolu bölgesinde aynı zamanda başka bir Türk siyasi teşekkülü vuku bulmuştur. Malazgirt savaşı sonraki yıllarda Anadolu’nun birçok yeri fethedilmiş ve bu fetihlerde çok önemli bir rol oynayan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, İznik başkent olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti’ni kurmuştur. Bizans’ın içinde bulunduğu siyasi sıkıntılardan faydalanarak yanı başında bir devlet kurmakla kalmayıp devletin sınırlarını İstanbul Boğazı’na kadar genişletmiştir.²⁰ Bu fetihler sonucunda Bizans sınırlarını büyük oranda geçerek imparatorluğun hareket alanını kısıtlamışlardır. Aynı zamanda tezimizin konu edindiği coğrafya olan Batı Anadolu’ya kalıcı olmasa bazı fetih girişimlerinde bulunmuşlardır.

Süleyman Şah’ın vefatından sonra 1093²¹ yılında İznik’e gelerek Anadolu Selçuklu tahtına Sultan I. Kılıç Arslan oturmuştur. Kılıç Arslan tahta geçtiğinde Anadolu’da henüz bir birlik sağlanamamıştı. Anadolu Selçuklularının hâkimiyet alanı İznik ve çevresinden ibaretti. Kılıç Arslan’ın öncelikli hedefi, yerine tahta geçtiği babası Süleyman Şah’ın ölümünden itibaren dağılmakta olan devletin birliğini sağlamak ve Bizans ile olan mücadelesine devam etmektir. Bu maksatla Bizans’a karşı uzun süredir mücadele vererek İzmir’de hâkimiyet kuran Çaka Bey’in kızıyla izdivaç yaparak Marmara ve Ege kıyılarında Bizans’a karşı taarruza geçmeyi hedeflemiştir.²² Nitekim Bizans İmparatoru I. Aleksios, Ege kıyılarında vuku bulmuş büyük bir tehlike arz eden Çaka Bey hakkında

¹⁸ Turan, *a.g.e.*, s.57.

¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.124.

²⁰ Faruk Sümer, “Selçuklular”, *DİA*, C/36, İstanbul, 2009, ss.380-384.

²¹ Kabul edilen 1992 yılına karşın Işın Demirkent 1993 yılının başında bu hadisenin vuku bulunduğunu aktarmaktadır. Bkz. Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara, 2020, s.17.

²² Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara, 2020, s.17.

endişelenmiş ve imparator bunun sonucunda Marmara kıyılarına da yaklaşarak Kılıç Arslan'a onun da sınırlarını tehdit ettiğine ikna ederek iki güç arasında bir cephe ihdas etti.²³ I. Aleksios'un kışkırtmaları sonucunda I. Kılıç Arslan tarafından 1096 senesinde öldürülen Çaka Bey'in ardından İzmir'de bir süre daha Türk hâkimiyeti devam etse de Haçlıların yardımları ile Bizanslılar İzmir'i 1097 yılında ele geçirmiş ve bu hâkimiyete noktayı koymuşlardır.²⁴

Türk ilerleyişinden rahatsız olunması üzerine Anadolu'ya gelen Haçlı ordusuyla yapılan mücadeleler neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti, Bizans'ın dibinde başkent olarak mesken edindikleri İznik'i kaybetmişlerdir. Batı Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin sekteye uğramasının yanı sıra Anadolu Selçukluları Konya merkezli olarak Anadolu'nun iç kesimlerine kadar geri çekilmek mecburiyetinde bırakılmışlardır.

Haçlı tehlikesine karşı Anadolu Selçukluları aralarında rekabet olsa da Danişmendliler ile müttefik olarak 1101 yılında Merzifon yakınlarında Haçlılara karşı bir zafer kazanmışlardır.²⁵ I. Kılıç Arslan'ın başarılı askeri müdahaleleri sayesinde Haçlıların Anadolu güzergâhı ile Suriye'ye inme hayalleri suya düşmüştür. Bunun yanı sıra Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ve Bizans İmparatoru Aleksios aralarında bir anlaşmaya varmış ve bu anlaşma sonucunda Antalya, İzmir ve Marmara kıyılarının Bizans'a bırakılması karşılığında Bizans'ın eline geçen Anadolu toprakları da Selçuklulara iade edilmiştir.²⁶ Haçlılara karşı her ne kadar muzaffer olunmuşsa da bu sefer neticesinde Batı Anadolu'nun Türkleşme süreci uzamıştır. Batı Anadolu kıyılarına tekrar ulaşabilmek için Türklerin uzun bir süre daha mücadele vermeleri gerekmiş fakat Bizans, Anadolu'dan Türkleri Haçlılar eliyle atmanın kolay olmayacağını anlamıştır. Haçlılar

²³ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, TKAE, S/B2, Ankara, 1966, s.50-51.

²⁴ Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C/IX, S/1, İzmir, 2009, s.5.

²⁵ Sefer Solmaz, "Danişmendliler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, ed. H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C/6, Ankara, 2002, s.727-728.

²⁶ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2020, s.116.

ile giriştiği mücadelede zafer kazanan I. Kılıç Arslan ilerleyen zamanda soydaşı olan Büyük Selçuklu Devlet'i ile olan taht mücadelesi sonucunda hayata gözlerini yummuştur. Anadolu'da Selçuklu egemenliği yeni yeni oluşmaya başlamışken sultanın ölümüyle bu rolü yeni oluşan Türkmen beylikleri almıştır. Özellikle de en güçlü konumda olan Danişmendliler, Anadolu'da diğer beyliklere nazaran daha etkin bir rol üstlenmiştir.

I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine tahta oğlu Şahinşah²⁷ oturmuşsa da kaynaklarda kendisine ve faaliyetlerine dair çok fazla kayıt mevcut değildir. Bu süreçte Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi olarak karmaşa ve iktidarsızlık içinde olmasını fırsat bilen Bizans İmparatorluğu, sahil bölgelerini tekrar ele geçirmeye başlamışlardır. Türkleri bu suretle Orta Anadolu'ya göç etmeye zorlayıp birçok katliama sebebiyet vermişlerdir.²⁸ I. Kılıç Arslan'ın diğer oğlu olan Mesud, kardeşi Sultan Şahinşah'ı damadı olduğu Danişmedli Hükümdarı Emir Gazi'nin yardımları ile tahttan indirerek Anadolu Selçuklu Sultanı olarak 1116 yılında Konya'da tahta çıkmıştır.²⁹

Sultan I. Mesud tahta çıktığında bir süre tahta çıkarken yardımlarını aldığı kayınpederi Emir Gazi'nin gölgesinde kalmış ve onun 1134 yılındaki vefatına kadar bu şekilde devam etmiştir. Danişmendlilerin Anadolu ve Selçuklular üzerindeki tesirini kırmak isteyen Sultan Mesud, Emir Gazi'nin ölümünden sonra oğulları arasında çıkan taht kavgalarını fırsat bilmiş ve siyasi olarak kontrolü ele alarak fetih harekâtlarına girişmiştir.³⁰ Bu sırada I. Mesud'un tahta çıkışının ikinci senesinde İmparator Aleksios ölmüş yerini Bizans İmparatoru olarak oğlu II. Ioannes Komnenos'a bırakmıştır. Bu dönemde Bizans doğu sınırlarındaki topraklarının güvenliğine önem vermiş ve 1119'da Denizli'yi sonraki sene

²⁷ Bazı kaynaklarda Melikşah adı ile anılmaktadır. Adına herhangi bir kitabe veya sikke basılmamıştır. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.180. Anna Komnena'nın Alexiad adlı eserinde Şahinşah'dan bazen emir ve bazen de sultan bahsetmektedir. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1996, s. 448-451.

²⁸ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.59.

²⁹ Turan, A.g.e. s.59.

³⁰ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara, 2003, ss.42-46.

ise Uluborlu'yu ele geçirmiştir.³¹ I. Mesud'un Danişmendli tesirinden kurtulması ile hâkimiyet alanını arttırmak istemiş ve emrindeki Türkmenlerin sayesinde fetihleri Menderes Vadisi, Denizli, Eskişehir ve İznik arasında devam etmiştir. 1143 yılında Bizans tahtına oturan I. Manuel Komnenos öncüllerinin izinden giderek doğu sınırlarını Türk tahakkümünden sakınmak adına doğu sınırlarını güçlendirmek istemiştir. Fakat Türk akınlarına karşı önlemleri sonuç vermeyince İmparator I. Manuel, 1146 yılında Konya'ya sefer düzenlemiş fakat bu sefer yenilgi ile sonuçlanmıştır. Selçuklular, Bizans'a karşı üstünlük elde edip Anadolu'nun batısında önemli bir ilerleme kaydederken 1147 yılında tekrardan oluşturulan bir Haçlı ordusu ikinci kez Türklerin batıdaki ilerleyişini kesintiye uğratmıştır. II. Haçlı Seferi, Sultan I. Mesud'un Bizans İmparatoru Manuel ile anlaşma yoluyla Antalya ve İçel bölgesini geri vermesine neden olmuştur.³²

1155 yılında I. Mesud'un ölümüyle birlikte Anadolu Selçuklu tahtına oğlu II. Kılıç Arslan geçmiştir. Tahta geçtiğinde Anadolu'da siyasi birliği tahsis etmek adına Danişmendliler gibi bağımsız hareket eden tüm beylikleri kontrol altına almış ve böylelikle Türkiye Selçuklu Çağı dönemine girilmiştir. Bu dönem Anadolu'da siyasi birliğin dağılacağı Moğol İstilasına kadar devam edecektir. Türkmenler Eskişehir, Denizli, Bergama Kırkağaç ve Edremit'e kadar akın etmişlerdir. Selçukluların Anadolu'da bu denli hâkimiyet kurması ve hız kesmeden yapılan fetih hareketleri Bizans'ta yine bir endişe yaratmış ve İmparator I. Manuel Komnenos'u tekrar harekete geçirmiş ve imparator Anadolu'daki Türk varlığını sonlandırma gayesiyle 1176 yılında ordusuyla Selçuklular üzerine yürümüştür. Menderes'in yukarısında Kumdanlı mevkiinde karşılaşan iki ordu savaşmış ve savaş Bizans'ın yenilgisi ile sonuçlanmıştır.³³

³¹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995, s.8. Ayrıca bkz. Kesik, *a.g.e.*, ss. 50-52.

³² Khoniates, *a.g.e.*, s.35-36; Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz. Kesik, *a.g.e.*

³³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2018, ss.231-234; bkz. Khoniates, *a.g.e.*, s.121-138. Ayrıca bkz. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, TTK, 2001.

Miryokefalon savaşının en önemli neticesi Anadolu'dan artık Türklerin atılamayacağı kesinleşmiş olmasıdır. Selçuklular için I. Haçlı Seferi sonrasında devam eden durağanlık son bulmuş ve fetih hareketleri hız kesmeden devam etmiştir. Aydın'a kadar olan Bizans kentlerini istila eden Selçuklular 1180 yılında Bizans İmparatoru Manuel'in ölümünden iki yıl sonra fetihlerini Batı'ya doğru devam ettirmiştir. Uluborlu, Kütahya, Alaşehir, Eskişehir gibi şehirler ele geçirildi, Antalya kuşatıldı fakat fethedilemedi.³⁴ II. Kılıç Arslan saltanatının son demlerinde eski Türk töresine göre devleti on bir oğlu arasında taksim etmiştir. Buna göre Bizans-Selçuklu sınırı Kastamonu, Ankara, Eskişehir, Kütahya ve Uluborlu olmuştur.³⁵

Babası II. Kılıç Arslan döneminde Haçlılar ile mücadeleler konusunda başarılı olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e melik sıfatıyla Uluborlu ve Kütahya yöreleri bırakılmıştır. Kardeşleri ile saltanat mücadelesine giren Keyhüsrev, babasının desteği ile Konya'ya hâkim olmuş ve 1192'de de Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur.³⁶ İki kere tahta çıkan Keyhüsrev'in ilk saltanat dönemi beş yıl sürmüştür ve 1196-1204 yılları arasında tahtta kalan II. Rükneddin Süleyman Şah tarafından sonlandırılmıştır. Bu dönemde daha çok Orta ve Doğu Anadolu'ya yönelik akınlar yapılmıştır konumuz bağlamında Batı Anadolu'da Türkmen akınları haricinde herhangi bir gelişme söz konusu olmamıştır. Lakin Süleyman Şah'ın saltanatının sonunda yaşanan gelişmeler Anadolu'da büyük bir buhran yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Batı Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi XIII. yüzyıl başında meydana gelen siyasi ve sosyal olaylarla doğrudan ilişki halindedir.

1204 yılında gerçekleşen Haçlı Seferi Anadolu'da siyasi olarak birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Latinler, İstanbul'u işgal etmiş ve Bizans hanedanındaki soylular, Batı Anadolu bölgesinde Latinler tarafından işgal edilmemiş yerlerde hanedanın devamını sağlama

³⁴ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2020, s.130,131.

³⁵ Osman Turan, *a.g.e.*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.242.

³⁶ Ali Sevim, "Keyhusrev I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/25, Ankara, 2022, ss.346-348.

gayesiyle hareket etmişlerdir. I. Theodoros Laskaris İznik'te, Mikhail Doukas Epir'de kendi hâkimiyetlerini ilan etmiş, bunun yanı sıra İstanbul işgalinden sonra I. Andronikos Komnenos'un torunları David ve Aleksios Trabzon'da bir Rum Devlet'i kurmuşlardır. İstanbul'dan kovulan Bizanslıların devamlılığı onları Batı Anadolu'yu savunma konusunda daha dirençli yapmıştır. Nitekim hanedanın devamlılığı da buna bağlılık göstermiştir. Bu nedenle I. Haçlı Seferi'nde olduğu gibi IV. Haçlı seferi de Türklerin Batı Anadolu yönünde ilerlemesine ket vurmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise Anadolu'nun artık İznik merkezli Bizans imparatoru tarafından müdafaa ediliyor olmasıydı. Fakat 1261 yılında tekrar İstanbul'u ele geçiren Bizanslılar kendi Batı sınırlarındaki mücadeleleri için doğu sınırlarını savunmasız bırakmışlardır.³⁷

1205 yılında ikinci kez tahta geçen Gıyaseddin Keyhüsrev, 1207 yılında Antalya'yı fethetmiş ve daha sonra ise Anadolu'da Türk ilerleyişinden rahatsız olan İznik Bizans İmparatoru Laskaris ile onun tahtında gözü olan III.Aleksios ile işbirliği yaparak harekete geçti. 1211 yılında Denizli-Lâdik arasındaki Antiokhiya şehrinde karşılaşan iki ordudan Selçuklu galip durumdayken askerlerin yağmaya girişmesiyle yalnız kalan sultan Rum askerler tarafından şehit edilmiş ve Selçuklu askerleri panik halinde geri çekilmiştir.³⁸

I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in savaş meydanında şehit düşmesi üzerine 1211 yılında tahta geçen I. İzzettin Keykavus 9 yıllık saltanatının başında kardeşi Alaeddin Keykubad ile mücadeleye girişmiş ve galip gelerek kardeşini Malatya yakınlarındaki Minşar Kalesine hapsetmiştir. İznik İmparatoru Theodoros Laskaris ise Gıyaseddin'in Alaşehir seferi nedeniyle bozulan ilişkileri düzeltmek maksadıyla barış teklifinde bulunmuştur. Bu anlaşma nedeniyle İzzettin Keykavus döneminde Batı Anadolu yönünde pek fazla ilerleme söz konusu olmamıştır. Keykavus, babasının ölümünü fırsat bilerek ayaklanan Frankların eline geçen

³⁷ Yusuf Ayönü, "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Batı Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Etkisi", *T.İ.D.*, C/24, S/1, 2009, ss.5-20.

³⁸ Ali Sevim, "Keyhusrev I", *DİA*, C/25, Ankara, 2022, ss.346-348.

Antalya'yı 1216 yılında geri almıştır. Fetihleri dışında Anadolu'nun sosyo-kültürel hayatına da önemli katkıda bulunan I. İzzettin Keykavus 1220 yılında vefat etmiştir.³⁹

Abisinin vefatı üzerine tutsak hayatı biten I. Alaeddin Keykubat Selçuklu sultanı olarak tahta çıkmış fakat Alaeddin Keykubat'ın henüz saltanat yıllarının başında doğudan büyük bir tehlike peyda olmuştur. Moğollar, Kafkasya'dan Kırım'a kadar Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar olan bölgeyi yerle bir etmekteydiler. Yeni tahta geçen Sultan Alâeddin Keykubat bu tehlikenin Anadolu'ya yönelmesinden çekinerek bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Öncelikle evlilik münasebeti ile ağabeyi İzzettin Keykavus'un saltanatı döneminde Eyyubiler ile bozulan ilişkileri düzelttikten sonra Anadolu'da önemli kentlerden olan Sivas, Konya ve Kayseri gibi kentlerin kale ve surlarını yeniden inşa ettirmiştir.⁴⁰ Aynı zamanda Moğolların önünden kaçan Türkmen kitleleri de Anadolu'ya süratle akın etmekteydi.⁴¹ Moğol istilasından kaçan birçok Türkmen akın akın Selçuklu Devleti'ne sığınmışlardır. Alaeddin Keykubat aldığı önlemlerle kısa süreliğine de olsa Moğol tehlikesini bertaraf ettiğini düşünerek devletin ticari olarak refahına katkıda bulunacak olan 1222 yılında Alaiye'nin fethini gerçekleştirmiştir. 1225 yılında ise Ermenilerin içinde bulunduğu karışıklıkları fırsat bilerek 1225 yılında Mut ve Silifke'yi ele geçirmiş, Anamur ve Gülnar gibi kaleleri zapt ederek Akdeniz sahillerinde söz sahibi olmasının yanı sıra sınırlarına yığılan Türkmenlere karşı devlet baba görevini üstlenerek onlara yurt bulmuştur.⁴² Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın attığı adımlar neticesinde Selçuklu en geniş sınırlarına ulaşarak o dönemde büyük bir tehlike arz eden Moğollara karşın devletin parlak bir dönem geçirmesini sağlamıştır.

Sultan I. Alaeddin Keykubat Ahlat, Van ve Bitlis'i Selçuklu topraklarına dahil etmiş, Eyyubi hükümdarlarını mağlup etmiş ve Artuklu

³⁹ Faruk Sümer, "Keykavus I", *DİA*, C/25, Ankara, 2022, ss.351-353.

⁴⁰ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2020, s.144-145.

⁴¹ Anadolu'ya ilk Türkmen göç dalgasında olduğu gibi sadece konargöçer kitleler değil yerleşik hayat tarzını benimseyen Türkmenler de Moğollarda kaçarak Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bnz. Mehmet Altay Köymen, "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", *S.A.D.*, Konya, 1986, s.30.

⁴² Faruk Sümer, "Keykubat I",

kolunu ortadan kaldırmıştır. Eyyubilerle mücadelede oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i saltanattan mahrum bırakmıştır. Ancak beklenmedik bir şekilde zehirlenmiş, 1237'de vefat etmiştir. Bu suikast, Sultan'ın Harizmlî Türk beylerine olan güveninden rahatsız olan bir grup devlet adamı tarafından gerçekleştirilmiştir ve sonrasında yaşananlar ise devletin sonunu getirmiştir.⁴³

Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarılmıştır. Akropolites II. Gıyaseddin'i tanıtırken “*Sultan Azatines (Aleaddin) 'in oğlu Sultan Iathateines (II.Keyhüsrev)-iyi babadan olma kötü oğul*”⁴⁴ olarak tanıtmıştır. II. Gıyaseddin genç yaşta ve deneyimsiz bir hükümdar olduğu için Vezir Sadeddin Köpek gibi güçlü devlet adamları bunu fırsat bilerek yönetimi ele geçirmiştir. Sadeddin Köpek, Sultan'ın yanındaki diğer yetkilileri ortadan kaldırarak gücünü sağlamlaştırmıştır. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Sadeddin Köpek'in gerçek niyetini anlayıp onu öldürtmüştür. Fakat bu durum sonrasında yönetimde bir boşluk oluşmuştur. Sadeddin Köpek'in etkisiyle deneyimli devlet adamlarının ortadan kaldırılması, Anadolu Selçuklu Devleti için büyük bir kayıp olmuştur. Bu dönemde idari makamlara getirilen kişiler deneyimsiz olup, devlet yönetiminde ciddi zorluklar yaşanmıştır.

Alaeddin Keykubad döneminde her ne kadar parlak bir dönem yaşanmışsa da II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi hakkında bundan bahsedilemez. Anadolu Selçuklu Devleti bu dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda bir bunalım yaşamaktaydı. Bu nedenle devlet son sürat gerileme sürecine girmişti. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu'ya Moğol baskısından kaçan Türkmenleri Alaeddin Keykubad kadar iyi sevk ve idare edememiş ve yeni gelen kitleler uygun bir yer bulamayınca devlet ile çatışmaktan geri kalmamışlardır. Hatta Georgios Akropolites “*Oysa babası böylesine adam değildi. Gerçi o da safahat eylemlerinden hoşlanırdı ama oğlu kadar değil; bu nedenle de orduyu ardılından daha*

⁴³ Anonim Selçukname, ss.31-51.

⁴⁴ Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s.75.

*iyi yönetirdi, beri yandan da İmparatorla dostça ilişkiler yürütürdü.”*⁴⁵ diyerek eleştirilerini dile getirir. Bu olayların olduğu zamanda Türkmen olan Baba İlyas Horasani adlı bir şeyh, devlet idaresindeki zayıflıktan istifade ederek ve dini kullanarak yaptığı propagandalar ile yandaşlar toplayarak 1240 yılında Babai İsyanını başlatmıştır. Bu isyanda Türkmenler birçok yeri işgal ederek yağmalama ve katletme işlerine girişmişlerdir.⁴⁶ İsyanın önü ancak Kubadabad Sarayı'na sığınan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in doğu sınırlarını Moğol tehlikesine karşı korumak amacıyla Erzurum'da bulunan orduyu çağırması ile kesilebilmiştir. Bu müdahale sonucunda isyan bastırılmış ve Babai hareketi sona ermiştir.⁴⁷ İtibarı zedelenen ve merkezi otoritesinin güçsüzlüğü bu isyan sonucunda daha da belli olan Anadolu Selçuklu Devleti'ne daha önce sefer yapmaktan kaçınan Moğollar artık Selçuklu ülkesine girmekten geri durmamıştır.

⁴⁵ Georgios Akropolites, *Vekayiname*, 75.

⁴⁶ Bahattin Keleş, “Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri Ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/1, 2018 ss.73-91. Ayrıca bkz. Elvan Çelebi, *Menakıbu'l Kudsiyye fî Menasibi'l Ünsiye (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabeve Tarihi)*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, TTK, 2014.

⁴⁷ Ali Sevim, “Keyhusrev II”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/25, Ankara, 2022, ss.348-350. Ayrıca bakz. Elvan Çelebi, *Menakıbu'l Kudsiyye fî Menasibi'l Ünsiye (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabeve Tarihi)*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, TTK, 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ SİYASİ TARİHİ 1.1.MOĞOL İSTİLASI VE ANADOLU SELÇUKLU MERKEZİ İDARESİNİN ÇÖKÜŞÜ

Moğol hükümdarı Ögeday Kaan, Babai İsyanının ardından Anadolu'da bulunan komutanı Baycu Noyan'a, bir süredir gözlemlediği Anadolu Selçuklu Devleti'ni istila etmesi için emir vermiştir. Bu istila için uygun zamanı bekleyen Moğolları en çok cezbeden nedenlerden biri ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında yaşça küçük ve devlet işleri konusunda yeterli vasfı olmayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bulunmasıydı. Aynı zamanda Babai İsyanı⁴⁸ nedeniyle Selçuklu ordusunun büyük oranda tahribata uğraması, Moğolların dünya hâkimiyeti isteği ile Anadolu'nun zengin topraklarını işgal etmesine kapı aralamıştır.⁴⁹

1242 yılında Baycu Noyan ordusuyla Erzurum'u kuşatmıştır. Şehrin subaşı Sinaneddin Yakut'un direnişlerine rağmen merkezden gelmesi beklenen yardımcı birliğin şehre geç ulaşması ve şehrin şahnesi⁵⁰ Şerefeddin Duvini'nin ihaneti sonucunda Moğol ordusu galip gelmiş ve şehirde büyük çaplı bir katliam yapmıştır. Bu katliamda kurban gidenlerden birisi de Selçuklu Devleti'ne ihanet eden Duvini ve ailesi olmuştur. Böylelikle Erzurum'un düşmesiyle beraber Anadolu'yu Moğol tehlikesinden koruyacak en büyük engel de ortadan kalkmıştır.⁵¹ Nitekim bundan sonra da Moğolları durdurmak mümkün olmamıştır.

Durumun vahametini anlayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev geç de olsa yaklaşan Moğol tehlikesine karşı önlem almak istemiş ve hem Müslüman hem

⁴⁸ Simon de Saint Quentin bu durumu "Baba İshak'ın bu şekilde ve bu kadar az kişiyle neredeyse Türkler üstünde zafer kazandığını işittiklerinde Türklerin zayıflığından büyük bir cesaret bularak ertesi yıl Türkiye'nin tamamını işgal ettiler." olarak aktarmıştır. Bkz. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, haz. Tufan Karasu, DAKTAV, Alanya, 2006, s.45.

⁴⁹Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi T.A.D. S/37*, 2016, s.42.

⁵⁰ Şahne/Şihne: Selçuklularda asker kökenli vali, garnizon komutanı ya da güvenlik amiri konumundaki kişilere denmektedir.

⁵¹ Koca, "a.g.m", s.35-84.

de gayr-i Müslim meliklere elçiler göndererek resmen seferberlik ilan etmiştir. Moğollar 1243 yılında Erzincan'ı istila ettiğinde Selçuklu Sultan'ı ise önce Sivas'a ilerlemiş daha sonra ise Moğol ordusunu karşılamak için harekete geçmiştir.⁵² Moğol korkusu nedeniyle farklı milletlerden bir ordu kurarken masraftan kaçınmayan Selçuklu Sultanın yeni ordusu ile Baycu Noyan'ın komuta ettiği Moğol birlikleri, Erzincan yakınlarında Köseadağ adındaki bölgede karşı karşıya gelmişlerdir.⁵³

Sayınca üstün olmalarına rağmen Moğolların geri çekilmesini zafer sayarak erkenden rehavete kapılan Selçuklu ordusunun sevinci Moğolların tekrar saldırması sonucu boşa çıkmıştı. Savaşın seyrinin kendi lehine olmadığını gören Selçuklu sultanı savaş alanından kaçarak savaş sonucunu kesinleştirdi. Fakat Moğol ordusu sayınca fazla olan Selçuklu ordusunun geri çekilmesinin bir pusu olacağını düşündüyseler de bir süre sonra sultanın ricatını fark ettiler. Böylelikle ganimetlere yağma yaparak Sivas'a yöneldiler. Sivas kadısı zamanında Cengiz Han'dan almış olduğu yarlığı ve birçok kıymetli hediye Baycu Noyan'a taktim ederek şehri korusa da Moğolların yağmasından kaçamamıştır.⁵⁴ Moğollar hızla Sivas'tan sonra Selçuklular için mühim bir merkez olan Kayseri'ye doğru hareket ederek şehri kuşatmışlardır. Erzurum'da yaşanan ihanet vakasının benzerini Kayseri istilasında da görmekteyiz. Şehrin iğdişbaşısı Haçuk oğlu Hüsam, Baycu Noyan'a gizlice gönderdiği ulak ile hayatının bağışlanması karşılığında taraf değiştireceğini bildirdi. Direniş ateşi sönmeye yakın olan Kayseri halkında bu ihanet haberi yenilerinin öncüsü olmuştur. Şehrin iğdişbaşısının⁵⁵ ardından Kayseri sübaşı Topal Fahreddin Ayaz'ın ihaneti ve Sultan Keyhüsrev'in kendisini düşünmesi sonucunda yardımcı birlik göndermemesiyle şehir ahalisinin umudu kalmadı.⁵⁶ Moğollar Kayseri'de büyük bir direnişle karşılaşsalar da şehri ele geçirerek herkesi

⁵² Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C/II, TTK Basımevi, Ankara, 1950, s. 541.

⁵³ Erhan Göksu, "Köseadağ Savaşı (1243), *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S/2, 2009, ss.1-14.

⁵⁴ İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi/ İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden*, çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941, s.218-219.

⁵⁵ İğdişbaşı: Anadolu Selçuklu Devleti'nde şehirlerde bulunan vergi memurlarına denir.

⁵⁶ Koca, "a.g.m.", s.75-76.

kılıçtan geçirip büyük çaplı bir katliam ve yağmaya girişmişlerdir.⁵⁷ Daha sonra Moğollar dönüş yolunda tekrar Erzincan'a giderek altın istediler fakat istediklerini alamayınca burada da yağma, katletme ve tahribata giriştiler. Moğolların bu dur durak bilmeden hızla Anadolu kentlerindeki faaliyetleri yerli halk üzerinde büyük bir korkuya neden olmuş ve insanlar yurtlarında ayrılarak Suriye ve Halep gibi yerlere akın akın göç etmeye başlamışlardır. Özellikle de savaş meydanından korkuyla kaçan II. Gıyaseddin Keyhüsrev önce Tokat ve Ankara'dan Antalya'ya, daha sonra Menderes havzasına gitmiş ve barış emareleri görene kadar başkent Konya'ya dönmemiştir.⁵⁸ Böylelikle Selçuklu şehirlerini bir bir zapt eden Moğollar, bir süredir yapısal olarak çözülme yaşayan Selçuklu Devleti'nin inhitatının fitilini ateşlemiş oldu.⁵⁹

Kösedağ bozgunu neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti merkezi idaresi sultanın Antalya'ya kaçmasıyla büyük hasar almıştır. Bunu fırsat bilen Çukurova Ermeni Krallığı⁶⁰ ile Trabzon Komnenosları, Moğolların vasallığını kabul ederken, Bizans ise Selçuklularla dostane ilişkilerine devam etmeyi yeğlediler. Fakat Amasya kadısı ve Vezir Mühezzebüddin Ali birbirinden değerli hediyeler ile Azerbaycan'da Mugan ordugâhında bulunan Baycu Noyan'ı ziyaret etmiş ve yıllık 1.000 sığır, 10.000 koyun ile 360.000 dirhem verilmesini taahhüt ederek Moğolların vasalı olmak kaydıyla barış antlaşması imzalamışlardır.⁶¹ Bu sayede sultan Konya'ya geri dönmüştür. Böylelikle Selçuklular artık Moğollara harç ödeyerek eski görkemli günlerini geride bırakmıştır.

Moğollar, 1245 yılında Abbasi Halifeliği ile uğraşmaktayken aynı yıl Sultan Keyhüsrev, Kösedağ bozgunu sonucunda Ermeni krallığına göç edip kötü

⁵⁷ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C/II, TTK Basımevi, Ankara, 1950, s. 542.

⁵⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.461.

⁵⁹ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK, Ankara, 2011, s.127.

⁶⁰ Eskiden Anadolu Selçuklularının eski vasalı olan Ermeni kralı Hetum, Moğollardan kaçan Türkmenlere karşı insancıl olmayan yaptırımlarda bulunmuştur. Türkmenlere esiri gibi davranıp mallarına el koyarak onları din değiştirmeleri yönünde zorlamıştır. Sultan Keyhüsrev'in annesi, kız kardeşi ve maiyetindekileri Ermeni topraklarından geçerken Kral Hetum bu kafilenin önünü kesti ve Selçuklu hanedan üyelerine rehine muamelesi yapmanın yanı sıra Baycu Noyan'ın yanında olduğunu göstermek adına onları Noyan'a göndererek Selçukluları itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Bkz. Koca, "a.g.m.",s.78.

⁶¹ İbn Bibi, *Anadolu Sekçuki Devleti Tarihi*, s.222. ve Ali Sevim, "Keyhusrev II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/25, Ankara, 2022, ss.348-350.

muamele gören Türkmenler ve Moğollara teslim edilen Selçuklu hanedan üyelerinin intikamını almak için Ermeni Krallığı üstüne yürümüşür. Tarsus'ta savaş devam ederken 1246 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatı nedeniyle Ermeniler bu haberi duymadan oradan ayrılmışlardır.⁶²

II. Gıyaseddin Keyhüsrev vefat ettiğinde geride taht için biri yedi diğerleri altı yaşlarında Hristiyan annelerce dünyaya gelmiş üç varis bırakmıştı. Bunlar; İzzeddin Keykavus, Rüknüddin Kılıç Arslan ve annesi Gürcü prensesi Tharmar'dan olduğu için babası hayattayken veliaht seçtiği Aleaddin Keykubad'dı.⁶³ Fakat Vezir Şemseddin İsfahani büyük oğul olan İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarmış bununla da yetinmeyerek dul kalan annesi Berdüliye ile izdivaç yaparak güya hanedana yakın olduğu sinyallerini vermek istediye de insanlar bunu kınamıştır.⁶⁴

Sultan II. Keykavus'a gelen elçiler Moğol Hanına saygılarını sunmak için davet etseler de sultan ülkeden ayrılması halinde düşmanlarının sorun çıkaracağını gerekçe göstererek kardeşi Kılıç Arslan'ı kendisi yerine bir heyet ile Moğol Hanının yanına göndermiş ve daha sonra kendisinin de geleceğinin sözünü vermiştir.⁶⁵ IV. Kılıçarslan, Moğol Hanı tarafından verilmiş olan yarlık ile Sivas'ta tahta çıksa da Emir Celaledin Karatay kardeşler arasında çıkacak büyük krizi önlemek adına kendince parlak(!) bir fikir bularak üç kardeşi de eş sultan ilan ederek onlar adına para bastırıp hutbe okutmuştur.⁶⁶ 1249-1254 yılları arasında devam eden ortak saltanat, II. Keykubad ve Emir Celaledin Karatay'ın vefatı sonrası yerini II. Keykavus ve IV. Kılıçarslan'ın anlaşmazlığı sonucunda iki kardeş arasında sürececek bir taht kavgasına bırakmıştır.⁶⁷

IV. Kılıçarslan 1254 yılında kendisini Kayseri'de sultan ilan etse de ertesi yıl Kayseri'ye yakın olan Ahmedhisarı'nda yenilmiştir. Fakat Sultan Keykavus da Antalya'da iken Baycu Noyan Selçuklu topraklarına girmiş ve

⁶² *Abu'l Farac Tarihi*, s.545.

⁶³ Aksaraylı Kerimeddin Mahmud (Bundan sonra: Aksarayı), *a.g.e.*, s.133, Kaymaz, *a.g.e.*, s.130.

⁶⁴ *Abu'l Farac Tarihi*, s.548, Kaymaz, *a.g.e.*, s.130.

⁶⁵ *Abu'l Farac Tarihi*, s.545-546.

⁶⁶ *Abu'l Farac Tarihi*, s.550, Faruk Sümer, "Selçuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, ss.380-384

⁶⁷ Sümer, "a.g.m.", ss.380-384.

kışlak isteğinde bulunmuştur.⁶⁸ Sultan harekete geçse de Aksaray'a yakın Sultan Hanı denilen yerde 1256 yılında mağlup olmuştur. Bu olaydan sonra Moğol işgalleri fiilen sürekli olarak Anadolu'da yaşanmıştır. Bu sırada Uluborlu'da bulunan Kılıçarslan bir sonraki yıl Konya'ya getirilerek tahta çıkarılmıştır.⁶⁹

1259 yılında Mengü Han'ın yarlığı ile Selçuklu ülkesi iki kardeş arasında bölüştürülmüştür. Keykavus Moğol hâkimiyetinde olan bir Selçukluyu kendisine göre kabul edilemeyecek bir durum olarak gördüğünden mücadeleye girişti. Fakat 1262 yılında askerleri ve kendisine tabi olan Türkmenler ile Bizans İmparatoru VII. Mikhail Palailogos'a sığındı. Böylelikle çok sayıda Türkmen Dobruca'da ikamet etmeye başlamıştır.⁷⁰

IV. Kılıçarslan tek başına hüküm sürse de bir sultanın vasıflarına sahip değildi. Vezir Muinüdin Pervane Sinop'u mülk olarak istemiş ve sultanı zorla razı etmiştir fakat 1266 yılında Moğollar'a sultanı katlettirip yerine henüz çocuk olan III. Keyhüsrev'i tahta çıkarmıştır.⁷¹ Pervane devletin en güçlü aktörü olarak idare etse de Moğollar'ın isteklerinin sonunun gelmemesi sabrını taşımış ve Memlük Sultanı olan Baybars'ın yardımını isteyerek Kayseri'ye getirtmiştir. Elbistan'da yapılan savaşta Moğollar büyük bir hezimete uğramıştır. Fakat sonrasında Pervane'nin Abaka Han ve Baybars ile ilişkilerinde sergilediği kararsız tutum ve Sultan III. Keyhüsrev ile Tokat'a kaçması sonucunda Baybars Anadolu'yu Moğol tahakkümünden kurtaramamıştır. Baybars'ın Anadolu'dan ayrılmasının ardından Abaka Han Pervane'nin ihaneti üzerine onu, diğer devlet adamlarını, halktan ve Türkmenlerden 200.000 kişiyi katletmişlerdir. Bu olayın üzerine Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimini Tebriz'den gönderdikleri memurlar ile gerçekleştirmişlerdir.⁷²

Moğolların Anadolu'da yaptığı katliamlar ve zulümler Türkmen gruplar arasında direnişlere neden olmuştur. Bu direniş mücadelesinde Karamanoğlu Mehmed Bey, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları bir ittifak altında birleştirmişlerdir. Bu ittifakı meşru kılmak için ise II. Keykavus'un varisi

⁶⁸ Kaymaz, *a.g.e.*, s.140

⁶⁹ Kaymaz, *a.g.e.*, s.141. Sümer, "a.g.m", ss.380-384.

⁷⁰ Sümer, "a.g.m", ss.380-384.

⁷¹ İbn Bibi, *a.g.e.*, s.273.

⁷² Aksarayı, *a.g.e.*, s.191-192. Sümer, "a.g.m", ss.380-384.

iddiasında olan Alaeddin Siyavuş'u (Cimri) Selçuklu sultanı olarak ilan ederek Konya'yı ele geçirip sultan olarak tahta oturmasını sağladılar.⁷³ Fakat Moğollar karşısında uzun süre direnemeyen Mehmet Bey 1277'de, Alaeddin Siyavuş ise ondan iki yıl sonra öldürüldüler.⁷⁴

1280 yılında Sinop'a gelen II. Keykavus'un oğlu II. Mesud daha sonra Abaka Han'ın huzuruna çıktı ve Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır ve Harput'un idaresini aldı. 1282 yılından İlhanlı hükümdarı değişince Ahmed Teküder Selçuklu Devleti'ni III. Keyhüsrev ve II. Mesud arasında bölüştürdü. Fakat İlhanlı tahtına çıkan Argun Han III. Keyhüsrev'i öldürttü, böylelikle II. Mesud Selçuklu tahtının tek hükümdarı oldu. Anadolu'da bu haber bir anlığına halka umut verse de Sultan, Moğolların etkin olarak işgalleri, ağırlaşan vergi yükü, ölen III. Keyhüsrev'in annesinin çocuklarını tahta çıkarma girişimleri, Germiyanogulları, Karamanogulları ve Eşrefogulları gibi Anadolu beylikleriyle mücadele etmek gibi problemler ile karşı karşıya kaldı. Gazan Han II. Mesud'un eylemlerinden rahatsız olarak onu tahttan indirdiyse de yerine getirilen III. Keykubat'ın halktan zorla para toplaması sonucu II. Mesud yeniden tahta oturtulmuştur. II. Mesud Başarısız bir dönemden sonra 1308 yılında vefat etmiştir.⁷⁵ Ondan sonra her ne kadar tahta V. Kılıçarslan geçse de halk tarafından tanınmamıştır. Anadolu Selçuklu Devlet'i ise uzun süren Moğol tahakkümü neticesinde yıkılmıştır.

1.2.BATI ANADOLU BEYLİKLERİ

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde vuku bulan Moğol İstilas, şüphesiz Anadolu Tarihi için en büyük felaketlerden biridir. Birçok şehrin tahrip edilmesi ve sayısız insanın katli ile sonuçlanan bu istila sonuçları itibariyle oldukça dramatik olmakla beraber Anadolu'ya 1071'den sonra gelecek olan ikinci büyük göç dalgasını yaratmıştır. Gelen Türkmen kesim önce iç bölgelere yığılsa da daha sonrasında Anadolu'da *uç* denilen Batı sınırlarına yönelmiştir. Moğol tahakkümü altında sönükleşen Selçuklu Devleti'ne nazaran *uçlarda* Türkmen beylerinin girişimleri ile Anadolu'da yeni bir Türkleşme devri vuku bulmuştur.

⁷³ Aksarayı, *a.g.e.*, s.204-205.

⁷⁴ Sümer, "a.g.m", ss.380-384.

⁷⁵ Sümer, "a.g.m", ss.380-384. Aksarayı, *a.g.e.*, s.334.

İstilanın ulaşmadığı yerlere kaçmaya çalışan bu büyük çaplı nüfus Selçuklu Devleti'nin ve Bizans'ın sınırlarını zorlamışlardır. Bu şekilde yeni fetihler kaçınılmaz olmuştur.⁷⁶

Bizans İmparatorluğu'nun tahtı 1261 yılından itibaren tekrar İstanbul'a taşınması ile Balkanlarda bulunan düşmanları ile mücadelesine öncelik vermesi Batı Anadolu bölgesindeki denetimsizliği arttırmıştır. Bu nedenle Türk aşiretleri savunmasız kalan bu sınırların geçirgenliğini fırsata çevirmiştir. Bizans'ın halkı ve askerleri üstündeki etkisinin azalması, hazine sıkıntıları ve beraberinde gelen ağır vergiler insanları Türkler tarafına itmiş ve onların hâkimiyetlerini kabul etme konusunda bir sempati beslemeye başlamışlardır. Kabul etmeyenlerin ise mülkleri Türkler tarafından tahrip edilmiştir. Türkler zamanla akın yapıp geri dönerken halkına yardımcı olamayan Bizans İmparatoru'nun da etkisiyle Türkler artık talan ettikleri arazileri ele geçirip buralara yerleşmeye başlamışlardır.⁷⁷ Pachymeres, Bizans'ın bu denli kaybedilmesini şu şekilde gerekçelendirir; *“Sınırlardaki adamların güçsüzlüğü ve ekonomik sıkıntılardır. Bizanslılar gerekli düzenlemeyi yapmadıkları için her gün geri çekilerek sınırlarını Türkmenlere bırakmak zorunda kalmışlardır”*⁷⁸

Topraklarından zorunlu olarak göç ederek Anadolu Selçuklu Devleti'nin uç sınırlara yığılan ve yurt ararken Moğol tehlikesine karşı da kendilerini müdafaa etmeye çalışan Türkmenlerden ilk yerleşecek olanlardan biri Pachymeres'in de Salampakis olarak bahsettiği Sahil Beyi Menteşe Bey'dir. Bunun yanı sıra Anadolu Selçuklu Devleti'nin güney, kuzey ve batı uçlarında birbirinden farklı Hamidoğulları, Eşrefoğulları, Sahip Ataoğulları, Germiyan ve Çobanoğulları gibi bağımsız Türk Beylikleri ortaya çıkmıştır. Bu beyliklerden şüphesiz en çok dikkat çekenlerden biri olan Germiyanogulları Moğollar'ın boyunduruğundaki Anadolu Selçuklularına tahammül edemeyerek bağımsızlıklarını ilan ederek batıya yönünü çevirmiştir. Yaptığı fetih hareketlerinin yanı sıra emrinde bulunan subaşıları ayrıntılarını vereceğimiz Batı

⁷⁶ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken, İstanbul, 2018, s.69.

⁷⁷ Özlem Kalkan, *Batı Anadolu Beyliklerinin Teşekkül Devri*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.57-58.

⁷⁸ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2009, s.29.

Anadolu'daki birçok şehir ve kaleyi almak üzere vazifelendirmiştir. Germiyanogullarının görevlendirdiği subaşılar Batı Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynamış ve bu bölgenin en uç kısımlarında yaptıkları fetihler yeni siyasi oluşumların kapısını aralamıştır. Bu yeni Türk siyasi oluşumları ise Aydın, Karesi, Menteşe, Saruhan gibi kurucuları olan beylerin adları ile tarih sayfalarında yer edinecektir. Bu beylerin Ege kıyılarına uzanan gazası neticesinde adları Uç Gazileri olarak anılacaktır.⁷⁹ Bu beyliklerin siyasi tarihine ilk kısımda değinmekle beraber Batı Anadolu'nun Türkleşmesi kısmına ikinci kısımda yer verilecektir. İlk kısımda beylikler kuruluş sırasına göre yer edinmekle birlikte Batı Anadolu'da kurulan bir diğer beylik olan Osmanlı Beyliği hakkında yeterli çalışma olduğu için yalnızca değinilmesi gereken kısımlarda bahsedeceğiz.

1.2.1 İnançoğulları (1261-1368)

Batı Anadolu'da kurulan beyliklerden biri olan İnançoğulları Beyliği, Denizli (Ladik) bölgesinde siyasi arenaya çıkmıştır. Denizli, Anadolu Selçuklular tarafından XI. yüzyılın sonlarında işgal edilse de çeşitli siyasi nedenlerden ötürü Bizans ve Anadolu Selçukluları arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Nihai olarak XIII. yüzyılın başlarında Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kayınpederi Manuel Mavrozomes'in yönettiği bu şehir, Manuel'in 1230 yılındaki vefatından sonra Selçukluların idaresine geçmiştir. Köseadağ bozgunu sonucu Anadolu'ya gelen yoğun Türkmen göçü Eskişehir-Kütahya ve Denizli çevresine gelmiştir. İbn Said'in söylemiyle 200.000 çadır Türkmen göç etmiştir. Bu oldukça ciddi bir rakam olmakla birlikte göçün büyüklüğünü ve etkisini yine aynı kaynağın Antalya ve Denizli arasında bulunan dağlara Türkmen Dağları demesinden anlaşılmaktadır. Bu derece büyük olan Türkmen yoğunluğu bu bölgede bir Türk beyliğinin kurulmasını kaçınılmaz kılmıştır.⁸⁰

1261 yılında Denizli ve çevresi Uç beyi olan Mehmet Bey ve ailesine verilmiş ve yoğun Türkmen göçünün burada yerleştirilmesi görevini üstlenmiştir. Mehmet Bey, Hülagu'ya bağlılık bildirerek İnançoğulları

⁷⁹ Özlem Kalkan, *a.g.t.*, s.58-59.

⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1969, s.55. Ayrıca bkz Özlem Kalkan, *a.g.t.*, s.81-82, Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK, Ankara, 2000, s.26-30.

Beyliği'nin temellerini atmışsa da 1262 yılında İlhanlı ve Anadolu Selçuklu ordusunun üzerine yürümesi ve damadı Ali Bey'in ihaneti sonucu öldürülmüştür. Türkmenlerin başına Ali Bey geçmiş ve 1262-1277 yılları arasında Selçuklulara tabi olarak hem İlhanlılara hem de Selçuklulara karşı dikkatli bir politika izlemiştir. Fakat Anadolu'da ortaya çıkan isyanlar ve bunun neticesinde oluşan otorite boşluğu Ali Bey'de bağımsızlık hayalleri ile sonuçlanmışsa da 1277 yılında yakalanmakla beraber Afyonkarahisar'da sürülmüş ve kahrından burada vefat etmiştir.⁸¹

Ali Bey'in vefatından sonra Denizli ve çevresi büyük oradan Germiyanogulları'nın hâkimiyetinde olsa da daha sonra Sahip Ataoğullarına devredilmiştir. Fakat bu duruma tepki gösteren Alişir bölgeyi ele geçirerek yeğeni Bedreddin Murad'ı bu bölgeye yönetici olarak atasa da bir süre sonra Bedreddin Murad Germiyan-Selçuklu mücadelesinde hayatını kaybetmiştir. Denizli daha sonra Sahip Ata'nın küçük torununun eline geçmişse de Beylerbeyi İzzeddin'in 1289 senesinde Keygatu'yu ziyaretinden yararlanan Germiyanogulları ayaklanma çıkararak şehri talan etmiştir. Denizli, Germiyanogulları'nın beyi olan I. Yakup bin Alişir'in ele geçirmesiyle Ali Bey'in oğlu beyliğe de adını verecek olan İnanç Bey'e verilmiştir.⁸²

İnançogulları hakkında çok fazla bilgi olmamakla beraber 1332 senesinin Ramazan ayında Denizli'yi ziyaret eden İbn Battuta, İnanç Bey ile namaz kılmış, iftar yapmış ve kendisine hediyeler vererek misafirperverlikle karşıladığını aktarmıştır. Zengin, fakir gözetmeksizin kimseyi geri çevirmediğini de eklemiştir.⁸³ İnanç Bey'in ne zaman öldüğü bilinmemekle beraber yerine oğlu Murat Aslan geçmiştir. Murad Bey'in dönemi ile ilgili siyasi faaliyetler hakkında bilgiler olmamakla beraber ilmi çalışmalara destek olduğu bilinmektedir. Türkçe bir Fatiha tefsiri yazdırmıştır ve kendi adına üç adet sikke örneği bulunmaktadır. Bunlar üzerinde herhangi bir tarih yazmamasından ötürü ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Mezarı nerede olduğu bilinmemekle beraber Denizli'de bugün Murad Dede mahallesinde bulunan yataının ona ait olma

⁸¹ Tuncer Baykara, "İnançogulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, ss.263-264.

⁸² Özlem Kalkan, *a.g.t.*, s.82.

⁸³ İbn Battuta, *a.g.e.* C/1, s.410.

ihtimali vardır.⁸⁴ Murad Bey'den sonra yerine oğlu İshak Bey beyliğin başına geçmiştir. 1390 yılında hala hayatta olan İshak Bey'i Yıldırım Beyazıd beyliği Osmanlı'ya dâhil ettikten sonra yerinde bırakmıştır.⁸⁵

İbn Fazlullah el Ömeri'nin *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emşâr* adlı ağırlıklı olarak tarih ve coğrafyadan bahseden ansiklopedik eserinde çağdaşı olduğu bu beyliğe Tonguzlu Beyliği⁸⁶ dese de ayrı bir beylik olarak da Tonguzlu'nun kuzeyinde bulunan Tavas (Tavaza) Beyliği⁸⁷ adlı bir beylikten bahseder. Ömeri'nin kaleme aldığı eserin devamında şu ifadeler yer alır; *“Tavaza (Tavas) Beyliği: Burası, birinci şeritte yer alan ikinci beyliktir. Başında bulunan beyin adı Ali Özbiye 'dir. Germiyan Beyliği'nin tam doğu sınırında yer alır. Birgi'den Foke'ye (Foça'ya) kadar uzanan bölgenin güneyindedir. Başkenti Tavaza'dır. Tavaza (Tavas) beyinin dört kalesi ve altı yüz kadar köyü vardır. Dört bin kadar atlı, on bin kadar da yaya savaşçısı mevcuttur. Kullandıkları dirhem, rıtl ve mud, Germiyan Beyliği'nde kullanılanlarla aynıdır. Ülkenin başındaki beyin Germiyan beyine aşırı temayülü vardır. Bu memleketin ahalisinin güzelliği dillere destandır, benizleri süt ve şarap rengi gibi beyazlı kırmızıdır. Vücutları mevsun, saçları kumraldır.”*⁸⁸ Eflaki ise Tavas Kalesi'nin emirinin Şücaeddin İlyas adlı bir bey olduğundan bahseder.⁸⁹ Menteşeoğlu Gazi Ahmed'in Venedikliler ile 1375 senesinde imzaladığı antlaşmada adı geçen Tave (Tavas) Beyi İlyas'ın Menteşeoğulları'nın son yöneticisi İlyas Bey ile ilgisi düşünülmüşse de bu durum belirsizliğini korumuştur.⁹⁰ Paul Wittek ise Tavas'ın 14. yüzyılın ilk yarısında bağımsız bir beylik olduğunu, 1365 yılında ise Menteşe Beyliğinin eline geçtiğinden bahsetmektedir. Wittek buradaki beyin adını Aliyazbih olarak okumuş ve Battuta'nın bahsettiği İlyas Bey ile aynı kişi olduğu kanısına varmıştır.⁹¹ Fakat kaynaklardaki bilgilerin yetersizliği ve Denizli'ye oldukça

⁸⁴Mustafa Yılmaz, *Ortaçağ'da Denizli /Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.67.

⁸⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.57.

⁸⁶ Şihabeddin B. Fazullah El Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2014, s.160.

⁸⁷ Ömeri, *a.g.e.*, s.156.

⁸⁸ Ömeri, *a.g.e.*, s.161

⁸⁹ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C/II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.257.

⁹⁰ Feridun Emecen, “İlyas Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, s.162-163.

⁹¹ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK Basımevi, Ankara, 1944, s.65.

yakın bir konumda olması nedeniyle İnançoğulları ve Tavas beylerinin akraba olma ihtimalleri yüksektir. Özellikle İlyas Bey'in Denizli yakınlarında bağının olması sebebiyle, bu beyin İnançoğulları ile akraba olabileceğini ileri sürülebilir. Bu nedenle Tavas şehrini ilerleyen bölümlerde İnançoğulları Beyliği'nin idari merkezleri arasında ele alacağız.

1.2.2. Sahip Ataoğulları (1275-1341)

1249 yılında Sultan IV. Kılıçarslan Anadolu Selçuklu tahtına oturunca uç vilayeti emirliği ve Kütahya, Sandıklı, Beyşehir ve Akşehir Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin oğulları Taceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan'a verilmiştir. Vezir Sahib Ata'nın 1275'de ikinci vezirlik döneminde oğulları da Denizli, Honas ve Karahisarıdevle (Afyon) subaşı olarak görevlendirilmiştir. Fakat Sahip Ata'nın oğulları Cimri hadisesi sonrasında meydana gelen savaşta 1277 yılında hayatlarını kaybettiler. Sultan II. Mesud, Germiyanogullarını yenerek Konya'ya dönse de Germiyanlılar tekrar asker toplamaya başladı ve bu durumu öğrenen Nusretüddin Hasan'ın oğlu Şemseddin Mehmed Bey gerekli önlemleri aldı. Fakat Germiyan ordusu sayıca üstündü ve Mehmed 1287 yılında Germiyan Beyi Bozkuş Bahadır ile yaptığı savaşta öldürüldü. Torunun ölüm haberini alan Sahip Ata ve Sultan II. Mesud birleşen Moğol-Selçuklu ordusu ile Germiyan illerinde büyük tahribatlar yapmıştır. Şemseddin Mehmed'in ölümünün ardından beyliğin başına oğlu Nusreddin Ahmed geçmiştir. Fakat İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş kendisine karşı isyan eden uç beylerinin üzerine yürüdüğünde Nusreddin Ahmed Germiyanoglu Beyliği'ne sığındı. Timurtaş, İlhanlı iç çekişmeleri nedeniyle Karahisar kuşatmasını 1327 yılında kaldırmıştır. I. Yakub'un kızıyla izdivaç yapan Ahmed Germiyanlılara tabi oldu ve ölümü sonrasında Germiyanogulları tarafından Sahib Ataoğulları toprakları ilhak edilerek beyliğin sonu getirilmiştir.⁹²

1.2.3. Menteşeoğulları (1280-1424)

Bu beyliğin kuruluşu ve ilk dönemleri hakkındaki bilgiler kaynak yetersizliğinden dolayı tamamen tespit edilemese de beyliğin kurucusu olarak bilinen Menteşe Bey'in adı Bizans kaynaklarında 1282 yılında Tralles (Aydın)

⁹² Erdoğan Merçil, "Sahib Ataoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/35, İstanbul, 2008, s.518.

ve Nyssa'yı (Sultanhisar) ele geçirmesi vasıtasıyla geçer. Aynı zamanda Karamanoğulları'nın Konya kuşatması üzerine 1291 yılında İlhanlı Sultanı Geyhatu'nun Anadolu'ya gelerek Menteşe topraklarını yağmaladığını bilmekteyiz. Menteşe Bey'in ne zaman vefat ettiği bilinmemekle beraber 1293 yılından sonra olduğu tahmin edilmektedir. Menteşe Bey'den sonra yerine oğlu Mesud geçti, diğer oğlu ise Föke'ye (Finike) hükmetti.⁹³ Mesud Bey Batı Avrupa kökenli kaynaklarda ismi geçen ilk Türk beyidir.⁹⁴ Kendisi 1300 yılında Rodos adasının önemli ölçüdeki yerlerini ele geçirdi ve aynı zamanda Menteşeoğulları ve Girit arasında ticari ilişkiler de başladı. 1304 yılında ise Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey Efes, Tire ve Birgi'yi de fethetti. Daha sonraki Sakız, Sisam ve kısmen de olsa Rodos adalarının fethi, kara ve denizlerdeki hâkimiyet beyliğinin ekonomik ve siyasi gücünü arttırdı.⁹⁵ Fakat önce Bizans Aydın ilini tekrar ele geçirdi daha sonra 1308 yılında ise Hospitalier şövalyeleri Rodos adasında bir hâkimiyet sağladılar. 1311 yılında da Cenevizli tüccarların mallarına el koymaları sonucunda Ceneviz-Menteşe Beyliği ittifakı sağlansa da Rodos geri alınamadı. Mesud Bey'in muhtemelen 1319 yılından önceki vefatı sonrasında oğlu Şücaüddin Orhan, İbn Battuta'nın zikrine göre "Milas Sultanı" beyliğinin başına geçmiştir. Babası zamanında kaybedilen Rodos'u geri almaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Orhan'ın döneminde papalık tarafından bir Haçlı seferi düzenlenmeye çalışılmıştır.⁹⁶ Beyliğin kendisinden önceki beyleri gibi Orhan Bey'in de ölüm tarihi bilinmemektedir.

Orhan Bey'den sonra beyliğin başına oğullarından İbrahim geçti. Orhan Bey'in diğer oğlu Hızır da Çine'yi idare etmekteydi. 1344 yılında Haçlı donanması, İzmir'i Aydınöğulları'ndan alarak Menteşeoğulları ile Girit arasındaki ticari ilişkilerin kesilmesine neden olmuştur. Menteşeoğulları, Aydınöğulları ile ittifak yaparak Girit'e saldırmıştır. 1350 yılında İbrahim Bey, İzmir'e doğru ilerlemek üzere Balat'ta savaş hazırlıkları başlatmıştır.

⁹³ Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/29, Ankara, 2004, ss.152-153.

⁹⁴ Yusuf Ayönü, "XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Menteşe Beyliği'nin Güneybatı Anadolu'daki Faaliyetleri" *Menteşeoğulları Tarihi Bildiriler*, ed. A.Çevik- M. Keçiş, TTK, Ankara, 2016, s.7.

⁹⁵ Serdar Çavuşdere, *Orta Çağ'da Venedik, Papalık ve Türkler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s.35

⁹⁶ Merçil, "a.g.m.", ss.152-153.

Venedikliler, İbrahim Bey'in kendilerine karşı harekete geçmesini önlemek amacıyla Balat Limanı'na gönderdikleri donanma ile tehdit etmiş ve 1352-1355 yılları arasında yapılan bir anlaşma sonucunda Menteşeoğulları'nı silahsızlandırmaya zorlamalarına rağmen ticari ve diplomatik ilişkilerde kesinti olmamıştır. İbrahim Bey'in muhtemelen 1355 yılında hayatını kaybettiği düşünülmektedir.⁹⁷

İbrahim Bey'in ölümüyle beraber beylik toprakları kendi içerisinde parçalanmaya başlamıştır. Ölümünün akabinde İbrahim Bey'in ölümünün ardından devletin toprakları oğulları Musa, Ahmed ve Mehmed arasında taksim edilse de Musa "Ulu Bey" olarak selamlandı.⁹⁸ 1360-1375 yılları arasında beyliğin başında bulunan Musa Bey'in ölümünün ardından kardeşi Ahmet Gazi 5 yıl kadar beyliğin başına geçmiştir. Beylik babasının ölümüyle kardeşler arasında taksim edildiğinde Marmaris ve Fethiye yöresine hâkim olan Ahmet Bey zamanla Milas ve Beçin'e de hakim olarak "Ulu Bey" olmuştur. Sahip olduğu bölgeler beyliğin gaza faaliyeti yürütmesi, Rodos ve Kıbrıs'a giden gemilere saldırarak haraç alması gibi girişimler için oldukça uygun bir konumdaydı. Bu faaliyetlerden rahatsızlık duyan Kıbrıs Kralı, Rodos limanında bir donanma hazırlığına girişmişse de Venedik'in Ayasuluğ ve Balat'taki halkın zarar görmesini engellemek adına taraflar arasında bir anlaşma yapılması için duruma el atmıştır.⁹⁹

Ahmet Bey'in kardeşi Mehmet Bey ve oğulları Şüccaddin İlyas ve Gıyaseddin Mahmud Balat, Çine ve Muğla yöresindeydiler. Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Han Karaman Beyliği'nin teşvik etmesi ile Anadolu'da müttefik olan beyliklerin 1389 yılında üzerine gittiğinde Menteşeoğullarından Mehmet Bey'in bu ittifakta yer almasıyla Muğla ve Balat yöresini alarak Osmanlı bünyesine katmıştır. Ahmet Bey'in elinde kalan topraklar 1391 yılında ölümüyle beraber Osmanlılara geçti. Kardeşi ve oğlu İlyas ise Timur'un yanına kaçmıştır. 1402 yılındaki Ankara Savaşı neticesinde Timur, Menteşeoğullarına

⁹⁷ Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.163.

⁹⁸Bülent Çelik, "Osmanlılar Zamanında Menteşe Sancağı (XV-XVII yüzyıllar)", *Menteşeoğulları Tarihi Bildiriler*, ed. A.Çevik- M. Keçiş, TTK, Ankara, 2016, s.97.

⁹⁹ Wittek, *a.g.e.*, s.75.

topraklarını geri vermiştir. Bu sırada beyliğin başında olan Mehmed Bey döneminde Menteşeoğulları, Batılı tüccarlara limanlarını tekrar açmıştır. Mehmed Bey'in vefatının ardından İlyas Bey, Osmanlı tahtındaki mücadelede Çelebi Mehmed'e destek verse de 1405 yılında Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. İlyas Bey, sonrasında Venedik bölgelerine yönelik akınlarda bulunmuş ancak Çelebi Mehmed'in hâkimiyetini sağlamlaştırması üzerine Osmanlılar'a bağlılığını sürdürmüştür. İlyas Bey 1415 yılında iki oğlunu Osmanlı sarayına göndermiş ve 1421 yılındaki vefatının ardından bu oğulları Menteşeoğulları Beyliği'ni devralmıştır. Ancak II. Murad'ın 1424 yılında Menteşe topraklarını ele geçirmesi üzerine oğulları yakalanarak hapsedildi ve beylik böylelikle sona ermiştir.¹⁰⁰

1.2.4. Karesioğulları (1296-1360)

Karesi Beyliği, Anadolu Selçuklu idaresinin çökmesi ile uç beylerinden olan beyliğin de adını aldığı Karesi Bey tarafından Kuzeybatı Anadolu'da kurulmuştur. Bu beyliği ele aldığımız diğer beyliklerden ayıran özelliği ise soyunun Moğol istilasının önünden kaçan Türkmen nüfusuna değil de Malazgirt Muharebesi sonrası Anadolu'da beylik kuran Danişmendliler'e dayandığı görüşüdür.¹⁰¹ Selçuklu uç beyi olan babası Kalem Bey ile Bizanslılardan Erdek, Edremit, Biga ve Bergama gibi şehirleri fetheden Karesi Bey, babasının vefatının ardından çöküş sürecine giren Anadolu Selçuklularına karşı bağımsızlığını ilan ederek Balıkesir (Mysia) bölgesinin tamamını ele geçirerek güçlenmiştir.¹⁰² Karesi Bey'in ölümü üzerine beyliğin başına geçen Yahşi Bey, topraklarını güneyde ve doğuda komşu beyliklerin olmasından ötürü Ege adaları ve Rumeli sahilleri üzerinden genişletebileceğini fark ederek idari merkezini Bergama'ya taşımış ve Balıkesir'e ise Demirhan Bey'i atamıştır. Yahşi Bey "melik" sıfatı ile Ege adalarında, Demirhan Bey ise Marmara Denizinden Rumeli'ye akınlar yapmıştır.¹⁰³ Böylelikle Karesioğulları Beyliği Balıkesir ve Bergama olmak üzere iki merkezden idare edilen bir mekanizmaya bürünmüştür.

¹⁰⁰ Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", ss.152-153, Özlem Kalkan, *a.g.t.*, s.82.

¹⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1927.I, s.43-45.

¹⁰² Zerrin Ünal, "Karesioğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/24, İstanbul, 2001, ss.488-489.

¹⁰³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.99.

Türkmen kitlelerin akın akın Ege sahillerindeki yayılımının Bizans için bir tehdit olmasının yanı sıra deniz ticaretini de engellemesi nedeniyle Venedik ve Rodos şövalyeleri kendi aralarında bir Haçlı ittifakı kurmuştur. 1334 yılında Yahşi Bey'in önderliğindeki Türk donanması ve Haçlılar Edremit'te karşı karşıya gelmiş ve Türkler büyük bir hezimetle uğramıştır. Bu yenilgi sonrasında Türklerin Egedeki ilerleyişlerini bir süre sekteye uğratmışsa da kısa süre sonra Türkler akınlarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Özellikle Yahşi Bey'in 1337 yılında Çanakkale'den karşıya geçerek Trakya'yı yağmalaması bunun göstergesidir.¹⁰⁴ Fakat Trakya'ya yaptığı sonraki saldırılar başarısız olan Yahşi Bey, Bizans ile onların topraklarına saldırmamak üzerine bir anlaşma yapmıştır.

Yahşi Bey'in kaynaklarda ölüm tarihine dair kesin bir bilgi olmamakla beraber kendisinden sonra beyliğin karışık içine düştüğü bilinmektedir. Kendisinden sonra başa geçen Demirhan Bey'in idaresinden memnun olmayan kesim Dursun Bey'i tahtta görmek istemişlerdir. Dursun Bey ise Orhan Bey'in yardımı karşılığında Bergama, Edremit ve Balıkesir'i ona vermeyi teklif etmiştir. Orhan Bey ise Ulubat'ı elde ettikten sonra Balıkesir'e gelmesi üzerine Demirhan Bey Bergama kalesine çekilmiş ve barışa ikna etmek için kale surlarına gelen Dursun Bey ise bu kaleden atılan bir ok ile öldürülmüştür. Bergamalılar ise Orhan Bey'den korkmuş ve Demirhan Bey'i teslim zorlamışlardır. Demirhan Bey ise Bursa'da iki yıl sonra hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵ Karesi Beyliği'nin neredeyse tamamı barış yoluyla Osmanlı'nın eline geçmiştir. Orhan Bey daha sonra Karesi topraklarını oğlu Süleyman Paşa'ya ikta etmiştir.

1.2.5. Germiyanogulları (1300-1428)

XIII. yüzyılın sonlarına doğru Kütahya ve çevresinde Moğol baskılarından sıyrılarak kurulan Germiyanogulları Beyliği'nin ilk tarihi kişiliği ise Baba İshak ayaklanması zamanında Malatya'da etkin olan Alishir oğlu Muzafferüddin'dir. 1264 yılında Selçuklular'ın saltanat mücadelelerinin yoğun yaşandığı zamanda Selçuklu Veziri Münüddin Pervane'nin şikâyeti ile Germiyanlı Kerimüddin Alishir Konya'da Moğollar tarafından öldürülmüştür. Bu

¹⁰⁴ Zerrin Ünal, "a.g.m.", ss.488-489.

¹⁰⁵ Özlem Kalkan, *a.g.t.*, s.95.

olay ve 1277’de Cimri olaylarına karışmaları neticesiyle Germiyanlılar’ın Batı Anadolu’ya bu tarihler arasında gelmiş olabileceği düşünülmektedir.¹⁰⁶

Ankara’da bulunan Kızılbaş Camisi’nin 1299 yılındaki tamir kitabesine bakacak olursak Germiyanogulları hâkimiyet alanını Selçuklulara tabi olarak Ankara’ya kadar uzattıkları görülmektedir. Beyliğin Selçuklular ile aralarının iyi olmasından mütevellit Kütahya ve civarı kendilerine ikta edilmiştir.¹⁰⁷ Böylelikle 1300 yılında tarih sahnesine bir beylik olarak devam ettikleri görülmektedir. Kitabede bahsedilen beyliğin ilk idarecisi Kerümiddin Alish oğlu Yakub’dur 1300-1340 yılları arasında yönettiği Germiyanogulları Beyliği en güçlü dönemini yaşamasının yanı sıra Ege ve Marmara sahillerine inerek Bizanslılar ile mücadele etme hususunda girişimlerde bulunmuşlardır. Bizans İmparatorluğu her yıl kıymetli hediyelerin yanı sıra yüz bin altını bu beyliğe vermekteydi.¹⁰⁸ Germiyanogulları, Anadolu’da Osmanlı haricindeki diğer beylikleri himaye ederek siyasi istikrar sağlarken Bizans’a karşı fetih hareketleri benzer amaç güden Osmanlı Beyliği ile birbirlerini rakip olarak addetmelerine neden olmuştur.

Yakup Bey’den sonra beyliğin başına Çahşadan lakaplı Mehmet Bey geçerek 1340-1361 yılları arasında Germiyanogulları Beyliği’ni yönetmiştir. Mehmet Bey dönemine ait bilgiler oldukça az olmakla beraber II. Yakub dönemine ait Taş Vakfiye’de kaydedilene göre Katalanların zapt ettiği Kula ve Angir’i geri almıştır.¹⁰⁹ Fakat beylik ihtişamlı dönemlerini Mehmet Bey’den sonra sürdürememişlerdir. Daha sonra bu bölgede yükselen Karamanogulları Beyliği’ne karşı korunmak adına Osmanlılar ile ilişkilerini iyileştirme yoluna giden Germiyanogulları devam eden süreçte akrabalık ilişkisi bile kurmuşlardır. Süleyman Şah, kızı Devlet Hatun ile I. Murad’ın halefi Şehzade Bayezid (Yıldırım) ile evlendirmiş ve Simav, Kütahya, Tavşanlı ve Emet’i çeyiz olarak

¹⁰⁶ Mustafa Çetin Varlık, “Germiyanogulları”, TDV İslam Ansiklopedisi, C/14, İstanbul, 1996, ss.33-35.

¹⁰⁷ Emine Gedik, “Germiyan Beyi II. Yakub Külliyesine Ait Taş Vakfiye ve Vakfedilmiş Mülklerin Ad ve Bulundukları Yer Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanogulları Beyliği*, yay, haz, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Ankara, 2017, s.105.

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.41.

¹⁰⁹ Mehmet Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974, s.47.

Osmanlılara vermiştir.¹¹⁰ Fakat bu çeyiz olarak verilen toprakların bir kısmı Süleyman Şah'ın yerine gelecek olan II. Yakub Bey tarafından tekrar geri alınmıştır. Yakub Bey 1389 yılında gerçekleşen Kosova savaşında diğer beylikler gibi asker göndermiştir.¹¹¹ Kosova savaşı sırasında I.Murat'ın şehit düşmesi ve yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid'in kardeşi şehzade Yakub'u katlettirmesi üzerine Anadolu Beylikleri, Yıldırım Bayezid karşısı bir ittifak yapmışlardır. Fakat Bizans ve Sırp'lar gibi tehlikelere karşı kendini güvence altına aldıktan sonra Yıldırım Bayezid, kendisine karşı birlik oluşturan Germiyanogulları ve diğer beyliklerin topraklarını ele geçirmiş II. Yakub'u da Trakya İpsala kalesinde mahkûm ettirmiştir.¹¹² Fakat bir şekilde kaçıp Timur'un yanına yardım istemek için giden II. Yakub, 1402'de gerçekleşen Ankara savaşı sonrası Anadolu beyliklerine toprakları geri verilirken Germiyan topraklarına tekrar kavuşmuştur.¹¹³

Yıldırım Bayezid'in vefatının ardından şehzadeleri arasında çıkan karmaşada Germiyanogulları, Çelebi Mehmet'ten taraf saf tutunca Karamanoğulları'nın hiddetine neden olmuş ve Karamanoğlu Mehmet Bey Kütahya'yı ele geçirerek II. Yakub'un tekrar topraklarını terk etmesine neden olmuştur. Bu durum çok uzun sürmemiş, Çelebi Mehmet'in taht münakaşasından galibiyetle ayrılarak Karamanoğullarının üstüne yürümesi ile Germiyan topraklarını tekrar Yakub Bey'e iade edilmiştir.¹¹⁴ Böylelikle Osmanlı himayesini kabul eden Germiyanogulları, II. Yakub'un erkek varisi olmamasından dolayı beyliği II. Murad'a vasiyet etmesiyle beraber tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.¹¹⁵

1.2.6. Saruhanogulları (1302-1410)

¹¹⁰ Gedik, "Germiyan Beyi II. Yakub Külliyesine Ait Taş Vakfiye ve Vakfedilmiş Mülklerin Ad ve Bulundukları Yer Açısından Değerlendirilmesi", s.106.

¹¹¹ Gedik, "a.g.m.", s.106.

¹¹² Kenan Ziya Taş, "Germiyan Tahtında İlk Osmanlı: Kütahya'nın Osmanlılara İlhakı Yıldırım Bayezid'in Kütahya Sancak Beyliği" *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanogulları Beyliği*, yay, haz, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Ankara, 2017, s.19.

¹¹³ Taş, "a.g.m.", s.107.

¹¹⁴ Gedik, "a.g.m." s.107.

¹¹⁵ Gedik, "a.g.m.", s.107.

Anadolu'daki Moğol istilasının ardından ortaya çıkan, adını kurucusu Saruhan Bey'den alan Manisa merkezli Saruhanoğulları Beyliği'nin menşei hakkında kaynaklarda bir bilgi yer almamaktadır.¹¹⁶ Saruhan Bey 1281'den 1290'lı yıllara kadar uç beyliği yapmış, daha sonra Selçuklulardan koparak Germiyanogullarına bağlandığı bilinmektedir.¹¹⁷ Saruhan Bey'in bir bey olarak faaliyetleri 1302 yılında Manisa'da kamp kuran Bizans İmparatoru'nun oğlu Michael'in ordusunu abluka altına alan Türk birliklerinin başında yer alması ile başlamış ve Bizans ordusunun Edremit'e geri çekilmesine yol açmıştır. Saruhan Bey'in sonraki faaliyeti ise Katalanların bulunduğu Danya kalesini kuşatmak olduysa da kaleyi ele geçirememiş fakat Türkmenler 1303 yılında Bizans tarafından gönderilen 6500 askerlik Katalan askerleri ile mücadelesini sürdürmüş. Nihayetinde Saruhan Bey, Katalanların bölgeyi boşaltmalarından ve Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklardan istifade ederek Batı'ya doğru fetih hareketlerine son sürat devam etmiştir.¹¹⁸ 1310 senesinden sonra ise Manisa'yı fethetmiştir fakat Anadolu'da Bizans'ın etkinliği azaldıkça beylikler arası rekabetler artmıştır. Saruhan Bey aynı zamanda Manisa'yı ele geçirdikten sonra yönetim merkezi olarak burayı seçmiş ve Demirci tarafını kardeşi Çuga Bey'e, Nif'i de diğer kardeşi Ali Bey'e Türk töresi usulünce taksim etmiştir.¹¹⁹

Saruhanoğulları zaman zaman Aydın, Menteşe beyleri ile ittifak yaparak denize yönelik akınlar ile güçlenmiştir. Osmanlılardan Orhan Bey'e karşı İmparator III. Andronikos ve Saruhan Bey aralarında 1329 Sakız olayları sırasında yaptıkları ittifaka Aydınoğulları'nın da katılmasına rağmen Bizans topraklarına yaptıkları fetih hareketlerine aynen devam etmekten geri durmamışlardır.¹²⁰ Saruhanoğulları ve Aydınoğullarından Umur Bey 1331 yılında Gelibolu'ya sefer düzenlemiş ve sonraki yıl Eğriboz ile Semandirek'i yağmalamışlardır. Daha sonraki senelerde yine Umur Bey ile Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Mora seferine çıkmış ve neticesinde Foça'daki Ceneviz kolonisi

¹¹⁶ Feridun Emecen, "Saruhanoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, ss.170-173.

¹¹⁷ Kemal Ramazan Haykıran, "Aşiretten Beyliğe: Batı Anadolu'da Saruhanoğulları Beyliğinin Kuruluşu", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-IV Saruhanoğulları Beyliği*, yay, haz, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, Mehmet Şeker, Muzaffer Tepekaya, TTK, Ankara, 2021, s.113.

¹¹⁸ Kalkan, *a.g.t.*, s.85-86.

¹¹⁹ Emecen, "a.g.m.", ss.170-173, ayrıca bkz. Haykıran, "a.g.m.", s.114.

¹²⁰ Emecen, "a.g.m.", ss.170-173.

Saruhanogullarına haraç vermeye başlamıştır.¹²¹ Saruhan Bey Kantakuzenos'un imparatorluk içerisinde mücadele ederken destek vermekteydi fakat oğlu Süleyman 1345 senesinde hummadan vefat edince ittifaktan ayrılmıştır. Kantakuzenos'un karşısında yer alan İmparatoriçe Anne bunu fırsat bilerek Saruhan Bey ile ittifak yapmak istediye de yolladığı elçi ona ulaşmadan 1346 senesinde vefat etmiş ve yerine oğlu İlyas geçmiştir.¹²²

İlyas Bey hakkında pek fazla bilgi olmamakla beraber babası Saruhan Bey'in vefatından önce İmparatoriçe ile yapmış olduğu ittifaka sadık kalarak büyük bir askeri gücü yardım için yollamıştır. Fakat bu ittifakı Umur Bey bozmuştur. Saruhanogulları'nın İmparatoriçe için gönderdiği birlik Trakya'yı geçtiğinde İmparatorieden gerekli parayı almalarına rağmen Umur Bey'in zabitlerinin kandırması sonucunda Kantakuzen'in safına geçmişlerdir. Askerler Kantakuzen'den birçok hediye aldıktan sonra Bulgar Krallığı'nın sınırlarına kadar ilerleyip esirler ve ganimetler ile yurtlarına geri dönmüşlerdir.¹²³ İlyas Bey ile ilgili kayıtlara geçen bir diğer olay ise Orhan Bey'in oğlu Şehzade Halil'in İzmit Körfezi'nde Ceneviz ve Foalı korsanlar tarafından alıkonması ile ilgilidir. Orhan Bey bu olay üzerine Bizans İmparatoru Yuannis Jan Paleolog'tan yardım istemiş fakat Bizans İmparatoru'nun girişimleri sonuçsuz kalınca o da İlyas Bey'den yardım talep etmiştir İlyas Bey ise Foça'yı karadan kuşatmıştır. İmparator denize açılınca İlyas Bey'i gemiye hapsettiği ve eşinin fidye ile onu kurtardığı bilinmektedir.¹²⁴

İlyas Bey'in kesin ölüm tarihi bilinmemekle beraber yerine oğlu İshak Bey geçmiştir. İshak Bey'in beyliğin başına geçtiği dönem, Anadolu'da Osmanlılar'ın hegemonya kurduğu ve Saruhanogulları'nın siyasi olarak geri planda bir ivme kazandığı bir döneme denk gelmiştir. Fakat kültürel açıdan gelişim gösteren bir döneme tekabül etmiştir çünkü günümüzde de hala ayakta kalan birçok eser yaptırılmıştır. Ölümü ile beraber beyliğin başına Hızır Bey geçse de bir süre kardeşı Orhan Bey ile taht mücadelesine tutuşmuştur.

¹²¹ Emecen, "a.g.m.", ss.170-173.

¹²² Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi*, İstanbul, 2010, s.15,16.

¹²³ Kalkan, *a.g.t.*, s.89.

¹²⁴ Kalkan, *a.g.t.*, s.89.

Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey, I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda şehit düşmesini fırsat bilerek Osmanlılara karşı faaliyetlere yürütmeye başlamış ve Orhan Bey'de Ali Bey'e katılmıştır. Bu olay üzerine Yıldırım Bayezid harekâta başlamış ve Hızır Şah ise tabiiyetini sunarak topraklarını anlaşma yoluyla Osmanlılara bırakmıştır.¹²⁵ Bunun üzerine Bayezid beyliğin doğu topraklarını oluşturan Demirci, Adala, Görses, Kayacık ve Kemaliye taraflarını Hızır Bey'e bırakmış ve buradaki küçük alanda Hızır Bey bir süre beylik yapmıştır.¹²⁶

1.2.7. Aydınoğulları (1308-1426)

Aydınoğulları Beyliği esasen Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey tarafından Aydın topraklarının fethine yardım eden Germiyanogulları'nın ordusunda subaşı olan Mehmet Bey'in, daha sonrasında bu toprakları alması ile kurulmuştur. Mehmet Bey sonrasında İzmir'in bir kısmını, Ayasuluğ, Tire, Sultanhisar ve Bodemya'yı ele geçirerek beş oğlu arasında paylaşmış ve kendisi küçük oğlu ile birlikte Birgi'ye yerleşerek ülkesini buradan yönetmiştir.¹²⁷ Mehmet Bey daha sonra Ayasuluk'ta bir donanma kurmuş ve donanması ile Cenovalıların idaresindeki İzmir Limanı'nı ele geçirmiştir. Oğlu Umur Bey'in komutasında donanma birçok akın yaparak Nakos dükü ve Eğriboz yöneticisini haraca bağlamıştır.¹²⁸

1334 yılında Mehmet Bey'in vefatından sonra kardeşlerinin isteği üzerine Umur Bey babasının yerine geçmiştir. Bizans İmparatoru, Kıbrıs ve Rodos şövalyelerinin 30 kadırgadan oluşan Haçlı donanması İzmir'i kuşattığında Umur Bey, Birgi'den İzmir'e ulaşmadan Haçlı donanmasını püskürtmüştür.¹²⁹ 1335 yılında ise Umur Bey gaza faaliyetlerine devam ederek Alaşehir'i ele geçirmiş, Saruhanoğlu Süleyman Bey ile Yunanistan ve Mora'daki seferin ganimet ve esirleri ile İzmir'e geri dönmüştür. Daha sonra isyanla beraber Midilli'yi ele geçiren Foça Valisi Dominique'e karşı Bizans

¹²⁵ Kalkan, a.g.e., s.90., Emecen, "a.g.m.", ss.170-173.

¹²⁶ Emecen, "a.g.m.", ss.170-173., Kalkan, a.g.e., s.90.

¹²⁷ Murat Celep, *Düstername-i Enveri'nin Transkripti ve Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi (XVIII. Kitap- Aydınoğulları)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s.122., Erdoğan Merçil, "Aydınoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/4, İstanbul, 1991, ss.239-241.

¹²⁸ Merçil, a.g.m., ss.239-241.

¹²⁹ Murat Keçiş, *Aydınoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s.46.

İmparatoru III. Adronikos Saruhan ve Aydın beyliklerinden yardım isteyerek 1336 yılında Midilli ve Foça'yı geri kazanmıştır.¹³⁰ 1337 yılında ise Bizans'ın Arnavut isyanını bastırmasına yardım eden Umur Bey, Bizans seferine katılarak Karadeniz'de Eflak ve Kili'yi yağmalamış¹³¹ ve böylelikle Bizans ile arasında dostane ilişkiler kurmuştur. Fakat İmparator III. Andronikos'un ölümünden sora henüz çocuk yaştaki oğlu İoannes Palaeologos İmparator ilan edilmiş naibi olarak ise Kantakuzenos görevlendirmiş fakat muhalif olduğu Kantakuzenos'a karşı İoannes, Umur Bey'den yardım talep etmiştir.¹³² İoannes'e 1342-43 yıllarında yardım için Rumeli'ye giden Umur Bey'in hareketi sonucunda Papa VI. Clement'in çağrısıyla bir Haçlı birliği kurulmuş ve 1344 yılında ise Aydınogulları'nın elinden İzmir ele geçirilmiştir.¹³³ Umur Bey karşısında direnemeyen Haçlı birlikleri daha fazla ilerleyememiş ve 1345 yılında Türk beyliklerinin de ittifakıyla beraber Haçlı donanması yenilgiye uğratılmıştır. İzmir'i barış yoluyla almak için yapılmak istenen antlaşmayı Papa VI. Clement'in reddi üzerine Umur Bey İzmir'i savaşarak almak istemiş fakat 1348'de şehit olmuştur.¹³⁴

Umur Bey'in vefatı üzerine yerine abisi Hızır Bey Aydınogulları'nın başına geçmiş ve kardeşinin döneminden kalan sorunları barış yanlısı bir tutum ile çözmeye çalışmıştır. Hızır Bey döneminde herhangi bir fetih faaliyetine rastlanmamaktadır. Hızır Bey 18 Ağustos 1348 yılında Papalık ile bir anlaşma yaparak korsanlık faaliyetlerini sonlandırarak Aydınogulları ülkesine gelen tüccarların can ve mal sağlığını taahhüt etmiştir. Kendi limanlarının gümrük gelirlerinin yarısını Hristiyan devletlere bırakılması ve Ayasuluğ'da bu devletlere ait konsolosluklar kurulmasının yanı sıra en ağır olan madde ise Hristiyan devletlerinin istedikleri takdirde donanmalarını imha edebilecek olan maddeydi.¹³⁵ Bu nedenle Aydınogulları'nın Ege Denizi'nde kurduğu hâkimiyet sona ermiştir.

¹³⁰ Merçil, "a.g.m.", ss.239-241.

¹³¹ Merçil, "a.g.m.", ss.239-241.

¹³² Murat Keçiş, *a.g.t.*, s.71.

¹³³ Feridun Emecen, "Umut Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, ss.156-159.

¹³⁴ Emecen, a.g.m., ss.156-159.

¹³⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.109.

Hızır Bey'in ise 1360'lı yıllarda vefat ettiği bilinmekle beraber yerine Mehmet Bey'in oğlu İsa Bey geçmiştir. Hızır Bey'in Venedikliler ile yaptığı anlaşmayı 1371 yılında yenilemiştir. Aynı zamanda İsa Bey Osmanlılar ile dostane ilişkiler kurmuş ve 1389 yılındaki Kosova Savaşı'nda Osmanlı ordusunda Aydınoğulları birlikleri de yer almıştır. Fakat Yıldırım Bayezid'in I. Murad'ın şehit haberinden sonra tahta geçmesi ile Karamanoğulları'nın peşi sıra isyan edenler arasında Aydınoğulları da mevcuttu. Yıldırım Bayezid bunun üzerine Anadolu seferine çıkarak birçok yer gibi Alaşehir'i de zapt etmiştir. Timur'un Anadolu'ya girerek Osmanlı'yı yenilgiye uğratması, Batı Anadolu Beylerine yurtlarını geri verene kadar İsa Bey sultanın huzurunda itaatini bildirmesi sonucunda Tire'de kalmak kaydıyla ülkesinden çok az bir alanın idaresi bırakılmıştır.¹³⁶

Timur'un Aydınoğulları'na ülkesini iadesi sonrasında beyliğin başına İsa Bey'in oğlu Musa Bey geçmiş fakat 1403'teki erken ölümünden dolayı yerini II. Umur'a bırakmıştır. Cüneyt Bey İzmir'e, kardeşi Hasan Ayasuluğ'a hâkim olduysa da II. Umur akrabalık bağı olan Menteşeoğulları'ndan İlyas Bey ile ittifak ederek Hasan'ı yakalayarak Marmaris'te hapsedirmiştir.¹³⁷ Fakat Hasan'ı kardeşi Cüneyt kurtarmış ve Ayasuluğ'a hâkim olmuştur. II. Umur'un ölümüyle de Cüneyt Bey Aydınoğulları'nın idaresini ele geçirmiştir. Cüneyt Bey Osmanlı'nın taht mücadelelerinde etkin bir rol oynamış fakat bundan rahatsız olan Sultan II. Murad tarafından yakalattırılıp 1426 tarihinde ailesiyle beraber infaz edilmiştir.¹³⁸ Böylelikle Aydınoğulları toprakları tamamen Osmanlı idaresi altına girerek beyliğin ömrü son bulmuştur.

¹³⁶ Merçil, a.g.m., ss.239-241.

¹³⁷ Merçil, "a.g.m"., ss.239-241.

¹³⁸ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.117-118.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU BEYLİK BAŞKENT VE İDARİ MERKEZLERİ

2.1.İNANÇOĞULLARI

Anadolu'nun Türk yurdu haline gelişi ve Türk Beyliklerinin siyasi tarihinden temel olarak bahsettik. Denizli ve havalisinin fethi ise bu süreçte önce keşif hareketleri, daha sonrasında ise kitleler halinde Türkmenlerin iskânları ile olan süreçte gerçekleşmiştir. Bu çevrede etkin olan İnançoğulları Beyliği'nin başkenti Denizli'dir. Kaynaklarda adı geçen Tavas Beyliği ile ilgili yeterli bilginin bulunmaması, İnançoğulları ile akraba olma ihtimalleri ve Denizli'ye coğrafi yakınlığı nedeniyle Tavas, İnançoğulları'nın idari merkezi olarak ele alınacaktır.

2.1.1. Denizli

Anadolu'nun güneybatısında ve Büyük Menderes havzasının güneydoğusunda yer alan Denizli için Aksarayı, Cebeli Kassis Dağı'nın batısında, Birgi'ye doğru uzanan hatta Marmara ile arasında kalan güney bölgesinde konumlanmış olduğu bilgisini aktarır.¹³⁹ Denizli'nin Bizans hâkimiyetinden kalan ismi Laodikia, Türk fethinden sonra Türkçeleşerek Lâdik/Ladikkıye adını almıştır.¹⁴⁰ Denizli'ye gelen İbn Battuta bu şehri bölgenin en güzel şehri olarak addederek, Dunguzlu¹⁴¹ yani domuz diyarı dendiğinden bahsetmektedir.¹⁴² İbn Battuta gibi Aksarayı'de bu şehrin sahibinin İnanç Bey olduğundan bahsetmekte ve beylik başkenti olarak Denizli'yi göstermektedir.¹⁴³

2.1.1.1.Fiziki Yapı

Denizli'de şehre yapılan ilk yatırım esasen buraya yerleşen kesimin güvenliği adına yapılan kaledir.¹⁴⁴ Şehir ile ilgili detaylı bilgilerin aktarıldığı eserlerin azlığından dolayı yeterince veriye ulaşılamasa da seyyahların bahsettiği bazı bilgilerden yola çıkarak iç kale hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün

¹³⁹ Aksarayı, *Selçuki Devletleri Tarihi*, s.193.

¹⁴⁰ Gökçe, *Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s.15.

¹⁴¹ Denizli isminin zaman içindeki değişimi için bkzn. Gökçe, *Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s.15-20.

¹⁴² İbn Battuta, *a.g.e.* ss.408-410.

¹⁴³ İbn Battuta, *a.g.e.* s.410: Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Selçuki Devletleri Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, s.193.

¹⁴⁴ Turan Gökçe, *a.g.e.*, s.65.

olmakta. Denizli çevresi surlarla çevrili olmamakla beraber günümüze ulaşan az miktarda sur kalıntıları nedeniyle kalenin *Kale-içi* denilen yerde inşa edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Kalıntılara ulaşılan bu kalenin İeoannes II. Komnenos'un (1118-1143) zamanında inşa edildiği ile ilgili görüşler mevcuttur. XIII. yüzyılın ilk yarısında Denizli ve çevresinde yerleşimin artmasının yeni imar hareketlerine neden olması ve Laodikia'nın Bizans döneminde imar alanında canlılık yaşamaması nedeniyle bahsettiğimiz kalenin Türkler tarafından yapılmış olması muhtemeldir.¹⁴⁶ Nitekim II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-1246) zamanından kalan eksik bir kale kitabesinden kalenin Karasungur bin Abdullah tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁷ Aynı zamanda Kâtip Çelebi'nin kale için *kâfiri* kaydı düşmesi ve Evliya Çelebi'nin bu kale için *Kayser-i Rum*¹⁴⁸ binası demesi nedeniyle bu kalenin Türkler tarafından yapılmış olma ihtimali kaynaklar tarafından tasdik edilmektedir.¹⁴⁹

Kale ile çağdaşı kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamakla beraber 1670'li yıllarda Denizli'yi ziyaret eden Evliya Çelebi ulaşabildiğimiz en ayrıntılı bilgiyi seyahatnamesinde şu şekilde aktarır;

“Kalesi, bir düz yerde dört köşe yalın kat taş bina güzel bir kaledir. Ama sulu yerde olmakla dört tarafında hendeği yoktur, ancak Yeni Cami tarafında biraz hendeği vardır, o da bir adam boyu kadar alçacık hendektir. Başka yerinde hendek yoktur. Çepçevre büyüklüğü 4.070 adımdır. Ve 4 kapısı vardır. Kuzey tarafında Boyacılar Kapısı, doğuya bakan Semerciler Kapısı, gayet küçük kapıdır, iki adam yan yana giremez ve atlı girip çıkamaz. Kible tarafında Yeni Cami Kapısı ve batı tarafta Bağlar Kapısı, bazıları Hızırlık Kapısı derler. Bu kale içinde asla çoluk çocukla sakin olacak hane ve hanedanlar yoktur, baştanbaşa dükkânlardır. 370 mamur ve şenlikli dükkânlı çarşıdır. Bir kargır duvarlı, çatısı kiremitli ve iki kapılı bir sağlam ve müstahkem binalı bedesten var, tamamı 70 dolap dükkândır. Ve bir toprak örtülü minaresiz eski cami var. Kalenin tam ortasında ustü kiremitli bir geniş Tahıl Pazarı Meydanı var. Ve birkaç

¹⁴⁵ Turan Gökçe, *a.g.e.*, s.65.

¹⁴⁶ Turan Gökçe, *a.g.e.*, s.62-65.

¹⁴⁷ Osman Nuri Akbulut, *Evliya Çelebi'ye Göre Güneybatı Anadolu (Aydın-Denizli-Muğla)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.96; Turan Gökçe, *a.g.e.*, s.65.

¹⁴⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine*, 9. Kitap C/1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.213.

¹⁴⁹ Turan Gökçe, *a.g.e.*, s.66.

çeşmesi var. Bu yapılardan başka kale içinde bina yoktur, bir ham var, ancak onda gelen gecen yolcular konuk olamaz".¹⁵⁰

Aksarayı ve Ömeri bu memleketin başka şehri ve nahiyesi olmadığı konusunda hemfikirdir. Az sayıda köyü, mezrası olan kentin, tarımın yaygın olmaması nedeniyle de azınlıkta olan çiftlikleri vardır.¹⁵¹ Fakat şehirde olmasa da Denizli'nin yakın çevresinde köy ve kasaba sayısı dört yüzden fazladır.¹⁵²

2.1.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar

İbn Battuta Denizli'yi ziyareti sırasında burada Cuma namazının kılınan yedi büyük camisi olduğundan bahseder fakat camilerin adlarına eserinde değinmez.¹⁵³ 17. yüzyılda Denizli'yi ziyaret eden Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde Denizli'de bulunan bir Ulu Camiden bahseder.¹⁵⁴ Uzunçarşılı'nın yayınladığı, bu camiye ait kitabe ve caminin temelinde bulunan bir çeşme kitabesine göre bu cami II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında inşa edilmiştir.¹⁵⁵ Evliya Çelebi kendi zamanında varlığından bahsettiği camiler ise şu şekildedir; *"Saray Cuması eski yapıdır. Kurşunlu Cami hoş ve güzel yapıdır. Ulu Cami, bu da kurşunludur ve eski yapı Sıddık makamıdır. Tabaklar Camii yakın zamanda yapılmıştır. Çömlekçiler Camii, başka bir tarz mamur camidir. Kaleden taşra meşhur cami tamamı 57 mihrapdır. Bunlardan kalabalık cemaate sahip Kale Camii, sonra taşra Yeni Cami derler, kible kapısı üzere yazılan tarihi budur: "Fî eyyâmi Sultanü'l-âzam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Keyhusrev bin Kılıç Arslan halledallâhu mülkehû, sene seb'in ve seb'a mie," Başka 37 adet mescit vardır. Ve 7 medrese vardır. Bunlardan Saray Cuması Medresesi (—) adet ulemalarına meşruta yüksek payeli medresesidir. 1 darulhadis ve 7 sıbyan mektebi vardır. Ve 11 derviş tekkesi vardır. Bunlardan mamur ve meşhurları Ulu Cami önünde Ahi Duman Baba Tekkesi, Ak Sinan Sultan Tekkesi, Kara Oğlan Baba Sultan Tekkesi ve Cem Baba Sultan Tekkesi babullah fukaralarına nimetleri bol derviş tekkesidir."*

¹⁵⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.212-213.

¹⁵¹ Aksarayı, *a.g.e.*, s.193, Ömeri, *a.g.e.*, s.160.

¹⁵² Ömeri, *a.g.e.*, s.162.

¹⁵³ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.408

¹⁵⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.213.

¹⁵⁵ Akbulut, *a.g.t.*, s.107.

Evliya Çelebi'nin eserinde bahsettiği Ahi Sinan Tekkesinden İbn Battuta da bahsederek, tekkenin yoldaşları ile beraber oraya gittiğinden söz etmektedir.¹⁵⁶ Ahi Sinan'dan sonra misafir etmekte yarışan Ahi Tuman'a konuk olan İbn Battuta ziyafetten sonra bu tekkede Kur'an'dan bazı bölümler okunduğunu raks ve sema edildiğini aktarır.¹⁵⁷

2.1.1.3.Sosyal Yapılar

İbn Battuta ziyareti sırasında şehrin şirin çarşılarının¹⁵⁸ olduğundan bahsederek çarşıda karşılaştığı ahilere konuk olur ve ahiler Battuta'yı bir hamama götürürler. İbn Battuta bu hamamın adını vermez fakat muhtemelen Evliya Çelebi'nin suyunun ve havasının hoş olduğunu niteleyerek bahsettiği Hoca Ömer Hamamı¹⁵⁹ İbn Battuta'nın ziyaret ettiği hamamdır. Bu hamam II. Yakup Bey eliyle Kütahya'da bulunan Germiyanoglu Medresesi'ne vakfedilmiştir. Hamamın aynı isimle XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar varlığını devam ettirdiği bilinmektedir.¹⁶⁰ İbn Battuta hamamlar hakkında *"Güzel Rum kadınlarının erkeklerle birlikte hamamlarda çekinmeden eğlendiklerini, günaha daldıklarını işittim. Bana anlatılanlara göre yöre kadısının bile hamamlarda böyle "çalışan" cariyeleri varmış!"*¹⁶¹ Diyerek o dönemde hamamların kullanımını hakkında çarpıcı bilgiler aktarır.

2.1.2. Tavas

Günümüzde Denizli iline bağlı bir ilçe olan Tavas hakkında ana kaynaklardan çok fazla bilgiye ulaşamamakla beraber en çarpıcı bilgiyi Ömeri vermektedir. Ömeri, Tavas'a birinci şeritte yer alan ikinci beylik diyerek buranın beyi olarak Ali Özbiye'yi göstermektedir. Beyliğin konumunu Birgi'den Foke'ye (Foça'ya) kadar uzanan bölgenin güneyinde diyerek başkentinin Tavaza olduğunu aktarır. Tavaza'nın başındaki beyin Germiyan beyine aşırı temayülü olduğundan ve kullandıkları dirhem, rıtl ve mud Germiyan Beyliği ile aynı olduğundan söz eder.¹⁶² Bu beyliğin on bin kadar yaya savaşçısının olduğundan

¹⁵⁶ İbn Battuta, *a.g.e.*, ss.409-10

¹⁵⁷ İbn Battuta, *a.g.e.*, ss. 409-10

¹⁵⁸ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.408

¹⁵⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname IX.* s.214.

¹⁶⁰ Akbulut, *a.g.t.* s.109.

¹⁶¹ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.408

¹⁶² Ömeri, *a.g.e.*, s.161.

ve “benizleri süt ve şarap rengi gibi beyazlı kırmızılı, vücutları mevzun, saçları kumraldır” diyerek ahaliden bahseder.¹⁶³

2.1.2.1.Fiziki Yapı

Tavas’ın dört kalesi ve altı yüz kadar köyü olduğunu aktaran Ömeri’nin¹⁶⁴ yanı sıra İbn Battuta, Eflaki ise Tavas kalesinin emiri olarak Şücaeddin İlyas’ı gösterir.¹⁶⁵ Ziyareti sırasında İbn Battuta, Tavas Kalesi’ni sağlam olarak nitelemekle beraber Peygamberin sahabelerinden olan Suhayb’ın bu kale halkından olduğunu aktarır ve ne yazık ki kale dışında fakir bir adamın evinde konaklayarak bilgilerini burada noktalamıştır.¹⁶⁶ Çağdaş kaynaklar Tavas Kalesi hakkında yeterince bilgi vermemektedir. Yine en detaylı bilgiyi Evliya Çelebi aktarmaktadır. Yunan yapısı olarak nitelediği bu kale ile ilgili İbn Battuta gibi yüksek yalçın bir kaya üzerinde yükselen sağlam bir yapı olduğundan bahsetmiş çevresinin üç bin adım olduğunu ve doğuya bakan demirden bir kapısı olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷ *Kayanın sivri tarafında küçük bir iç kale olmakla beraber etrafı üç yüz adım*¹⁶⁸ kadardır.¹⁶⁹

2.2.SAHİPATAOĞULLARI

Şehre yakın bir bölgede olan Altıgöz Köprüsü’nde bulunan kitabede doğrultusunda XIII. yüzyılın ilk yıllarında Karahisar’ın Türkler’in eline geçtiği anlaşılmakla beraber Sahiboğulları’nın hâkimiyetindeki şehir 1341 yılında akrabalık yoluyla Germiyanogulları’nın idaresine geçmiştir.¹⁷⁰ Aksarayi, Sahiboğlu’nun eğer Germiyan Beyi’nin damadı olmasaydı bu şehri bir gün bile elinde tutamayacağı konusunda eleştirel bir yaklaşımda bulunmaktadır.¹⁷¹ Bunun nedenini de Timur’un topraklarını ele geçirme korkusundan dolayı evlilik yoluyla müttefik olmasına bağlamaktadır. Hem Aksarayi hem de Ömeri,

¹⁶³ Ömeri, *a.g.e.*, s.161.

¹⁶⁴ Ömeri, *a.g.e.*, s.161.

¹⁶⁵ Eflaki, *a.g.e.*, C/2, s.257

¹⁶⁶ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.410,411)

¹⁶⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.217.

¹⁶⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.217-218.

¹⁶⁹ Evliya Çelebi’nin diğer anlatıları kendi dönemini vurgular nitelikte olmasından dolayı sadece incelediğimiz dönem aralığına atıf yapılan kısımlara yer verilmiştir. Evliya Çelebi’nin kendi yüzyılında yazdıklarının detaylı bilgisi için bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname IX*. s.217-218.

¹⁷⁰ Feridun Emecen, “Afyonkarahisar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/1, İstanbul, 1988, ss.443-446.

¹⁷¹ Aksarayi, *a.g.e.*, s.192.

Sahiboğlu'nu Germiyanlar'ın bir valisi olarak görmektedir.¹⁷² Bu beyliğin Karahisar'dan başka bir şehri yoktur.¹⁷³ Dolayısıyla başka bir başkent veya idari merkezleri olmamıştır.

2.2.1. Afyonkarahisar

Eski ismi *Karahisarısahib* olan bu şehir *Sahib* ismini Sahib Ata Fahreddin Ali Bey'den, *Karahisar* adını ise kentin ortasındaki kayalığın rengi ve üzerindeki hisardan gelmesi ile beraber *Afyon* ismi ise bölgedeki haşhaş ekimiyle ilişkilidir.¹⁷⁴ Aksarayı'nın anlatımına göre ikinci kuşağın on birincisi olan beylik Eşrefoğlu ilinin batısında, Hamid ilinin kuzey-batısında yer almakla beraber sahibinin Zekeriya olduğunu ve dar bir yer olarak nitelediği beyliğin idare merkezinin Karahisar olduğu bilgisini aktarır.¹⁷⁵ Şehrin her yanı dağlarla çevrili olduğu için yüksek tepeleri aşılamayacağını dile getiren Ömeri Karahisar şehri için “göz içinde gözbebeği gibidir”¹⁷⁶ ifadelerini kullanmaktadır.

2.2.1.1.Fiziki Yapı

Bertrandon de la Broquière yazmış olduğu seyahatnamesinde Karahisar şehrinin çevresini üç bölüme ayırmıştır. Ayırdığı kısımlar ilk olarak kaleyi bir hilal gibi çevreleyen yüksek bir dağ, ikinci olarak diğer yanında bir ova ve içinden akan bir ırmak, üçüncü kısımda ise Karassar kelimesinin, Türkçede kara kaya olması ve buradaki kara taşlardan, berberlerin usturalarını biledikleri yassı taşlar çıkarılmasından ibaret olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁷

Etrafı dağlarla çevrili korunaklı bir alanda kurulan Karahisar'ın, üç kasabası ve on iki kalesi olmakla beraber bin köyü bulunmaktadır.¹⁷⁸ Kalede bir yeraltı su sarnıcından başka su kaynağı yoktur.¹⁷⁹ Karahisar'da bulunan kalenin sağlamlığı dönemin ana kaynaklarınca defalarca kez belirtilmektedir. (Görsel 1) Esterabadi ise *Bezm ü Rezm* adlı eserinde Karahisar Kalesi'nin burçlarına ulaşmanın imkânsız olduğundan bahsederek kale hakkında “Öyle bir kale ki,

¹⁷² Ömeri, *a.g.e.*, s.159-160, Aksarayı, *a.g.e.*, s.192.

¹⁷³ Aksarayı, *a.g.e.*, s.193.

¹⁷⁴ Feridun Emecen, “Afyonkarahisar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/1, İstanbul, 1988, ss.443-446.

¹⁷⁵ Aksarayı, *a.g.e.*, s.188, 201

¹⁷⁶ Ömeri, *a.g.e.*, s.160,

¹⁷⁷ Bertrandon de la Broquière, *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, ed. Ch Schefer, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.s.195.

¹⁷⁸ Ömeri, *a.g.e.*, s.159,160, Aksarayı, *a.g.e.*, s.193, 201.

¹⁷⁹ Bertrandon de la Broquière'in *Denizaşırı Seyahati*, s.195.

yükseklik bakımından yıldızlarla aynı seviyede. Bulutlarla arkadaşlık etmekte. Göğün burçlarına yaklaşmakta, sağlamlığı belgelere geçmiş. Yüksekliği akıl almaz ölçüde. Giriş yolları dar, tırmanışı çok sarp.”¹⁸⁰ ifadelerini kullanmaktadır.

Afyon’un günümüzde Sultandağı mevkiinde bulunan İshaklı Kervansarayının taçkapılarının üzerindeki kitabeye göre II. İzzeddin Keykavus döneminde Vezir Sahib Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır.¹⁸¹ (Görsel 2) Kapalı kışlık bir bölüm ve avlusunda köşk mescit bulunan sultan hanları tipinde olan İshaklı Kervansarayı kale gibi tahkim edilmiştir. Kervansaraya doğudaki taçkapıdan girilmekle beraber avlunun ortasında, harap durumda olan köşk mescid yer almaktadır. Kışlık bölüm, beş nefli kare planlı olup aydınlık kubbesi ve mazgal pencerelerden ışık almaktadır. Yapının içi ise taş payelerle desteklenen kemerlerle taşınır.¹⁸²

Afyonkarahisar’da bulunan Ulu Cami’nin bulunduğu alanda daha önce bir mescidin olduğuna dair bazı bilgiler olması nedeniyle ilk mahallelerin kalenin çıkış yolu etrafında kurulmuş olma ihtimali yüksektir. Kale çevresinde yaşayan insanların saldırı durumunda bu denli korunaklı bir kaleyi sığınak olarak kullanma düşüncesi nedeniyle ilk yerleşimlerini bu bölgede yoğunlaştırması muhtemeldir. Selçuklu Sultanı I. Aleaddin Keykubat’ın 1231-1233 yıllarında kaleyi onarımı, yukarı kalede mescit, saray¹⁸³ ve medrese inşa ettirmesiyle şehrin dokusu büyük oranda oluşmuş ve kale çevresinden itibaren bu yapılarla şehir geniş bir alana yayılmıştır.¹⁸⁴

2.2.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Afyonkarahisar’da kalenin bulunduğu tepenin güneybatı yönünde kalan ahşap direkleri olan Ulu Cami 1272 tarihli Anadolu Selçuklu yapısıdır.¹⁸⁵ Caminin onarımı esnasında yapılan kitabeden anlaşıldığı üzere 1341 yılında

¹⁸⁰ Esterabadi, *a.g.e.*, s.141

¹⁸¹ Enis Karakaya, “İshaklı Kervansarayı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, s.547-548.

¹⁸² Karakaya, “a.g.m.” s.547-548.

¹⁸³ Eflaki, *a.g.e.*, C/2, s.8-39.

¹⁸⁴ Muhammed Ali Budak, *Seyahatnamelere Göre Ortaçağ’da Batı Anadolu*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015, s.54.

¹⁸⁵ Zeynep Hatice Kurtbil, “Ulu cami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s. 82-83.

Sahibataoğulları tarafından onarılmıştır.¹⁸⁶ Karahisar'ı zamanla Mevleviliğin önemli merkezlerinden biri haline getirecek Mevlevihane Tekkesi, ilk tesis edilen Mevlevihanelerden olup XIII. yüzyılda Mevlana'nın torunu olan Ulu Arif Çelebi döneminde temelleri atılmıştır. Mevlevihane'deki ana mekân, cami-mescit, semahane ve türbe bölümlerinden oluşmakla beraber büyük bir ana kubbe ve beş küçük kubbe ile kaplanmıştır. Ayrıca, yapının son cemaat mahalli piramit çatılı olmasının yanı sıra Barihüda Tanrıkörur bu yapının 740 m²'lik bir alanı kapladığını tespit etmiştir.¹⁸⁷

Sahib Ata Külliyesi ise Lârende bölgesinde yer alan ve çeşitli yapıları içeren bir komplekstir. Cami, taç kapısının iki yanında sebiller bulunurken, kible duvarının arkasında türbe ve hankah ile çifte hamamdan oluşur. Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin banisi olduğu Cami, taç kapısında adı geçen Kөлük b. Abdullah tarafından inşa edilmiştir. Diğer yapıların mimarları tam olarak bilinmemekle birlikte, Kālûyân el-Konevî ve Kөлük b. Abdullah isimleri geçer. Külliye'nin inşası 1258 yılında başlamış ve türbeye yapılan ilavelerle 1283 yılına kadar sürmüştür.¹⁸⁸ Cami, külliye'nin en eski yapılarından biridir. Türbe ise taş ve tuğladan inşa edilmiştir ve kubbeli avlunun kuzeydoğu köşesindeki kapıdan girilir. Türbe, çatıyla örtülü dehlizden geniş bir sivri kemerle açılan kubbeli ziyaret bölümünden oluşur. Burada Sahib Ata Fahreddin Ali, büyük oğlu Tâceddin Hüseyin, küçük oğlu Nusretüddin Hasan, kızı Melike Hatun ve muhtemelen torunu Şemseddin Mehmed'e ait altı adet çinili sanduka bulunmaktadır. Türbenin kemerindeki kitabede 1283 yılında yenilendiği bilgisi bulunmaktadır.¹⁸⁹

2.2.1.3.Sosyal Yapılar

Sahib Ata Külliyesinde bulunan Hankah, 1279'da inşa edilmiştir. Taç kapısının yanına eyvan biçimli dükkânlar eklenmiş, daha sonra bunlar beşe çıkarılmıştır. Basık kemerli kapıdan tonozlu bir dehlize girilir, dehlizin sonunda kubbeli avluya geçilir. Avluda sekizgen bir havuz vardı. Üç yönde eyvanlı ve

¹⁸⁶ Kurtbil, "a.g.m.", s. 82-83.

¹⁸⁷ M. Karazeybek, Z. Polat, Y. İlgar, *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*, C/1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2005, s.204.

¹⁸⁸ Sevgi Parlak, "Sahib Ata Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/35, İstanbul, 2008, s.516-518.

¹⁸⁹ Parlak, "a.g.m." s.516-518.

kubbeli odalara geçiş sağlanır. Odaların duvarları firuze renkli çinilerle kaplıdır. Pahlı köşelerdeki kapılar, çini mozaik şebekelerle süslüdür. Eyvanlarda ve kubbe içlerinde çini-mozaik, sırlı tuğla ve tuğla bezemeler bulunur. Güneydeki eyvanda alçı bir mihrap vardır.¹⁹⁰ Sahib Ata külliyesinde Hankahın karşısında bulunan kitâbesiz Çifte Hamam, 1258-1279 yılları arasında inşa edilmiştir ve Selçuklu döneminin en büyük çifte hamamıdır. Doğu-batı doğrultusunda simetrik dikdörtgen plana sahip olan hamam, kuzeyde erkekler, güneyde kadınlar kısmından oluşur.¹⁹¹

2.3.MENTEŞEOĞULLARI

1261 yılında Bizans İmparatorluğu, Konstantinopolis'i Latinlerin elinden alarak başkenti İznik'ten buraya taşımış fakat Batı Anadolu'da bazı topraklarını savunmasız bırakmıştır.¹⁹² Bu nedenle Batı Anadolu'da yaşanan otorite boşluğunu Türkler doldurmuş ve burada beylikler kurmuşlardır. Şüphesiz bu beyliklerin en önemlilerinden biri de Menteşeoğulları Beyliği'dir. Bu beylik, sahil kesiminde hâkimiyet kurarak egemenlik alanları, güneyde bölgesini Meğri (Fethiye), Doğuda Tavas, Kuzeyde Menderes Nehri ve Batıda Ege Denizi olarak genişletmişlerdir.

Menteşeoğulları'nın bildiğimiz ilk başkenti Milas olsa da Menteşe Bey'in Fethiye'de bulunan türbesinin vakıf kayıtlarına bakıldığında beyliğin ilk merkezinin Fethiye olduğu öne sürülebilir.¹⁹³ Menteşe Bey'in vefatı neticesinde yerini alan Mesud Bey'in adına Milas'ta kesilmiş gümüş sikkenin bulunması ve beylik tarihi seyrinin burada zuhur etmesiyle Mesud Bey'in dönemi itibariyle beylik başkentinin Milas olması olasıdır.¹⁹⁴ Ulu Bey tarafından yönetilen başkent Milas'ın yanı sıra muhtemelen yazlık olarak¹⁹⁵ kullanılan Beçin/Peçin'de idari merkezlerden biriydi. Balat şehri ise beyliğin özellikle deniz ticareti nedeniyle önemli bir noktası olsa da idari merkezlerinden biri

¹⁹⁰ Parlak, "a.g.m." s.516-518.

¹⁹¹ Parlak, "a.g.m." s.516-518.

¹⁹² Yusuf Ayönü, "Menteşe Beyliği'nin Güneybatı Anadolu'daki Faaliyetleri", *Menteşeoğulları Tarihi Bildiriler*, ed. A. Çevik, M. Keçiş, TTK, Ankara, 2015, s.4.

¹⁹³ Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları (338 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri H.970/M.1562)*, Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2009, s. 101.

¹⁹⁴ Tuğçe Özge Özdere, *Güneybatı Anadolu'da Bir Beylik Başkenti Milas*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.63.

¹⁹⁵ Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/29, Ankara, 2004, ss.152-153.

olmamıştır. Menteşeoğullarının idari merkezlerine Orhan Bey'in güvenli bularak başkenti Milas'tan Muğla'ya taşınması ve Hızır Bey'in yönetimindeki Çine de ilerleyen süreçte dâhil olmuştur.

2.3.1. Fethiye

Fethiye sahili kontrol eden ve ne zaman yapıldığı bilinmeyen 15. Yüzyılda Rodos Şövalyeleri tarafından onarılan bir kale ile korunmakla beraber birçok antik yerleşim yeri bulunmaktadır. Antik çağlarda önemli olan bu kenti Menteşeoğulları Beyliği'nin kurucusu Menteşe Bey, 13. Yüzyılın son çeyreğinde fethetmiştir. Fethiye'yi ele geçirdiği sırada şehit düşen Menteşe Bey'in anısına yapılan türbenin vakıf kayıtlarına göre ise beyliğin ilk merkezinin Fethiye olduğu söylenebilir. Ana kaynaklarda bilgi yetersizliği ve günümüze ulaşan çok az maddi kalıntılardan dolayı tam bir şehirleşme olmadığı sonucuna varılabilir. Fakat Fethiye'nin ele geçirilmesi Anadolu'nun Güneybatı kısmının Türkleşmesi için önemli bir basamak taşıdır.

2.3.1.1.Dini ve Kültürel Yapılar

Menteşe Bey'in torunu Ahmed Gazi Megri'de cami ve medrese inşa ettirmiştir. Fakat hayratları Latinler ile yaptığı mücadeleler sonucunda tahrip olmuştur.¹⁹⁶ Günümüzde konumu Sarnıç Mahallesi Gül Cami'sinin avlusunda bulunan ve insanların Ahmed Gazi Türbesi olarak bilip dua ettikleri türbe ise Ahmed Gazi'nin Menteşe Bey adına yaptırdığı türbedir.

2.3.1.2. Sosyal Yapılar

1532-1563 tarihli Menteşe Sancağı Evkaf Defteri'nde Ahmed Gazi Bey'in Fethiye'de bir medresesi olduğuna dair bir bilgi mevcuttur fakat yeri tespit edilemeyen bu medresenin o yıllarda kâfirlerce harap edilmesi üzerine halk yeni bir medrese yapılmasını istemiştir.¹⁹⁷ Padişahın emriyle Cafer Bali adında bir hayırsever buraya yeni bir medrese inşa ettirmiştir. Fethiye'de

¹⁹⁶ Vedat Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıfları'na Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, 2017, s. 25-27.

¹⁹⁷ Remzi Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s.286.

Menteşe Bey'in Türbesi ile bitişik eski bir duvar kalıntısı bulunup bu yenilenen medrese ile ilişkilendirilmektedir.¹⁹⁸

2.3.2. Milas

Güneybatı Anadolu'da günümüzde Muğla ilinin bir ilçesi olan Milas'ın kuzeyinde Çine, doğusunda Muğla ve Yatağan, batısında ise Bodrum bulunmaktadır. Milas'ın Türklerin eline nasıl geçtiğine dair net bir bilgi olmasa da muhtemelen Bizans döneminde önemini yitiren bu şehir Mentеше Beylerinin burayı merkez yapmaları ile önem kazanmıştır. Milas'ı ziyaret eden İbn Battuta Anadolu'nun en büyük ve en güzel şehirlerinden biri olarak anarak suyu, meyvesi, bahçesi bol diyerek bereketli toprakları olduğuna dikkat çeker.¹⁹⁹ Mikhael Dukas ise Milas'ı "Karia'nın en önemli kenti" olarak nitelemiştir.²⁰⁰

2.3.2.1. Fiziki Yapı

Evliya Çelebi'nin anlatımına göre şehir, Milas ovasının batısında, Sudre Dağı ile bir top menzili mesafede taşlıklı bir bayırın üstünde konumlanmıştır.²⁰¹ Antikçağda, Milas'ın doğusunda Balavca Deresi'nden Topbaşı Tepesi'ne kadar, oradan da batıda Hisarbaşı Tepesinin yamacından, Hıdırlık ile Hisarbaşı arasında kuzeye doğru uzanan surlarla çevrilidir.²⁰² Mentеше Beylerinin şehri büyük bir direnişle karşılaşmadan aldığını düşünürsek muhtemelen bu surlar o dönemde harap olmuş durumdaydı. Bunun yanı sıra Türkler ilk olarak sur dışında yerleştiğinden dolayı surlar işlevsiz kalmıştır.²⁰³ Sur dışındaki yerleşimler gayrimüslim halkın sur içinde azalmasından dolayı şehirleşme bu tarafa kaymıştır. Şehrin ilk yerleşimleri yapılan ilk dini yapılar çevresinde şekillenmiştir. Salahaddin Mahallesi ve Ahmet Gazi Mahallesi başta olmak üzere XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde mahallelerin sayısı 12'yi bulmuştur.²⁰⁴ Kentte herhangi bir saray veya konak hakkında bilgi bulunmamaktadır.

¹⁹⁸ Duran, *a.g.t.* s.286

¹⁹⁹ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.411.

²⁰⁰ Mikhael Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956, s.66.

²⁰¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.229.

²⁰² Özdere, *a.g.t.*, s.63.

²⁰³ Özdere, *a.g.t.*, s.63..

²⁰⁴ Cevdet Yakupoğlu, "Menteşeoğulları ve Candaroğulları Muhitlerinde Anadolu Türk İskân Tarihi Bakımından Ortak Değerler", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu -Menteşeoğulları-*, 2012, Muğla, 2016, s.344.

2.3.2.2.Dini ve Kültürel Yapılar

1330 yılında inşa edilen Hacı İlyas Cami, Hisarbaşı Tepesi'nin güneyinde bulunan ve günümüzde Hacı İlyas Mahallesi olarak geçen Salahaddin Mahallesi'nde inşa edilmiştir. (Görsel 3) Bu cami günümüzde ulaşan, beyliğin inşa ettiği en eski cami olmakla beraber şehrin ilk İslamlaşma izlerini görmek mümkündür. Caminin giriş kapısının üstünde bulunan kitabede Orhan Bey zamanında Salahaddin Bey tarafından yapıldığı yazmaktadır.²⁰⁵ Milas'ta bulunan en büyük cami ve halk arasında Ulu Cami olarak bilinen Ahmed Gazi Cami, Balavca Deresi'nin yakınındaki Hoca Bedreddin Mahallesi'nde, 1378 yılında Ahmed Gazi Bey tarafından inşa edilmiştir.²⁰⁶ Menteşe Beyliği'nin ilk zamanlarında surların içinde yapılmış tek camisi Hisarbaşı Tepesi'nde bulunan Belen Camisidir. (Görsel 4) Kaynaksız olarak aktarılan caminin vakıf kayıtlarına göre Hoca Mukbil tarafından yapılan bu cami içerisinde birçok antik yapı malzemesi bulunmasından ötürü öncesinde bir kilise olma ihtimali vardır.²⁰⁷

Milas'ta bulunan Firuz Bey Camisi, Menteşe topraklarının Osmanlı'ya geçmesi üzerine Osmanlı'nın Menteşe valisi olarak atadığı Hoca Firuz Bey tarafından inşa edilmiştir. (Görsel 5) Caminin kubbesi kurşunla kaplı olduğundan dolayı "Kurşunlu Cami" olarak da bilinmektedir. Hisarbaşı ve Değirmen Tepe arasında yer alan bu cami üzerinde bulunan kitabeye göre 1394 yılında bir külliye'nin parçası olarak yaptırılmıştır.²⁰⁸ Milas'ı ziyaret eden Avusturyalı seyyah Anton von Prokesch, caminin çevresinde zambaklarla çevrili bir mezarlıktan söz etse de günümüzde kadar sadece Firuz Bey'in eşine ait olduğu düşünülen bir mezar taşı gelebilmiştir.²⁰⁹

Milas'ta bulunan türbeler ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamasına nazaran Evliya Çelebi Milas'ta bulunduğu sürede burada ziyaret edilmesi gereken türbelerden söz etmiştir. Evliya Çelebi "*Evvela şehrin batısında Sudre Dağı'nda ta zirvede Sudre erenleri, şehir içinde Kalenderi Sultan, Dedebeysi*

²⁰⁵ Özdemir, a.g.t., s.74

²⁰⁶ Özdemir, a.g.t., s.75

²⁰⁷ Özdemir, a.g.t., s.78

²⁰⁸ Özdemir, a.g.t., s.79

²⁰⁹ Aynur Durukan, "Firuz Bey Camii ve Medresesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/13, İstanbul, 1996, ss.138-140.

Sultan, Hayreddin Sultan, Boğa Baba, Gazal Murad Baba, Salahaddin Sultan ve ibretlik Hayâl-i Zil müellifi Şeyh Şüsteri hazretleri bizzat burada yatmaktadır. Her kim ziyaret etse elbette güler."²¹⁰ Diyerek birçok zatın türbesinden söz etmektedir. Fakat bunları destekleyecek bilgiler kaynaklarda mevcut değildir.

Salahaddin Türbesi, 1330 yılında inşa edilmiş Hacı İlyas Camisi'nin banisi olduğu düşünülen Naib Salahaddin'in türbesi olduğu tahmin edilmekle beraber herhangi bir kalıntısı günümüze ulaşmamıştır. Şehirde olduğu tahmin edilen bir diğer türbe olan Şeyh Şüsteri Türbesi'nin de günümüzde herhangi bir kalıntısı olmamakla birlikte günümüzde Atatürk Bulvarı'nın ortasında, etrafı zincirlerle çevrelenmiş temsili olarak bir mermer mezar taşı üzerinde adı yazmaktadır. Şeyh Şüsteri ile İbn Battuta tanışmış ve Battuta onun hakkında dindar, yaşı yüz elliden fazla, gücü kuvveti yerinde akıllı bir adam olarak bahsetmektedir.²¹¹ İbn Battuta zamanında yaşayan Şeyh Şüsteri'nin Evliya Çelebi zamanında çoktan vefat ettiği ve türbesi yapılarak ziyarete açık olduğu anlaşılmaktadır. İbn Battuta Milas'ı ziyaret ettiğinde Ahi Ali dergâhında misafir olduğunu aktarmıştır.²¹² Bundan yola çıkarak o zamanda bir zaviye bulunduğunu bilsek de günümüze herhangi bir kalıntısı ulaşmamıştır.

2.3.2.3.Sosyal Yapılar

Menteşe Beyleri dini yapıların yanında sosyal yapılar da inşa ederek şehirleşme konusunda gelişme adına birçok adım atmıştır. Milas'ta Hoca Bedreddin Medresesi ve Firuz Bey Medresesi inşa edilmiştir.²¹³ Ahmed Gazi dönemine ait olduğu tahmin edilen Hoca Bedreddin Medresesi'nin kalıntıları günümüze ulaşmamıştır. Medrese içerisinde olduğu tahmin edilen küçük mescidin, bir kısmı günümüze kadar ulaşan kitabesinde Ahmed Gazi'nin "sultan-ül muazzam" ve "emir-ül-muazzam" unvanlarının geçmesi nedeniyle onun inşa ettirdiğine dair küçük bir fikir sahibi olabiliyoruz.²¹⁴

Milas'ta bulunan diğer medrese ise Firuz Bey Cami'nin batısında yer alan Firuz Bey Medresesi'dir. Cami ile aynı tarih olan 1394'te inşa edilmiş

²¹⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.231.

²¹¹ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.411.

²¹² İbn Battuta, s.412.

²¹³ Özdere, *a.g.t.*, s.97.

²¹⁴ Özdere, *a.g.t.*, s.98.

olması olasıdır. Medrese 1964-1965 ve 1976-1977 tarihlerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.²¹⁵ Şehir dokusunun önemli bir diğer unsuru ise hamamlardır ancak Milas'ta kalıntısı günümüze ulaşan herhangi bir hamam bulunmamaktadır. Fakat İbn Battuta Milas'ı ziyareti sırasında tekkede ağırlandırken kendisini hamama götürmeyi teklif ettiklerinden bahsetmiştir.²¹⁶ XVII. yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi ise 2 adet hamam olduğundan söz ederek birine Eski Hamam diğerine Yeni Hamam demektedir. Fakat iki hamamın da günümüze kalıntısı ulaşmamıştır.²¹⁷

Milas'ta günümüze ulaşan imarethane ve çarşı ile ilgili kalıntı bulunmamaktadır. Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 1562/1563 tarihli Menteşe Sancağı Evkaf Defterlerinde Ahmed Gazi Bey'in Milas'ta bir imareti olduğu ile ilgili kayıt mevcuttur.²¹⁸ Ancak bu imaretin yeri günümüzde tespit edilememiştir. Evliya Çelebi'de Ahmed Gazi Cami'sinin çarşının içinde olduğu bilgisini vermektedir.²¹⁹ Bu kayda göre muhtemelen bu civarda bir çarşı mevcuttu.

2.3.3. Beçin

Beçin konum itibariyle kuzeyinde Milas, doğusunda Yatağan ile şehir merkezi Muğla, güneyinde Gökova Körfezi'nin bulunduğu bir mevkidedir. Türk İslam kaynaklarında “Barçın/Berçin” veya “Peçin/Beçin” olarak zikredilen kentin adına bazı kaynaklarda “Pezona”²²⁰ olarak rastlanmaktadır. Şehrin ne zaman kurulduğu ile ilgili kesin bir kayıt bulunmamakla beraber İbn Battuta'nın “*Milas Sultani*” olarak bahsettiği Orhan Bey'in konağının Milas'a iki mil uzaklıkta olan Beçin'de (Berçin) olduğunu aktarmasından dolayı Orhan Bey zamanından itibaren Menteşeoğulları'nın Beçin'i idari merkez olarak kullandıklarını anlamaktayız.²²¹

2.3.3.1.Fiziki Yapı

²¹⁵ Aynur Durukan, “Firuz Bey Camii ve Medresesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/13, İstanbul, 1996, ss.138-140.

²¹⁶ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.411.

²¹⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.230.

²¹⁸ Özdere, *a.g.t.*, s.117.

²¹⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.230.

²²⁰ Menteşeoğlu İlyas Bey'in Venedik ile 1414 yılında yapmış olduğu antlaşmada kent için “Pezona” adı kullanılmıştır. P. Wittek, *a.g.e.*, s.93.

²²¹ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.411-412.

Menteşe Beyleri için Milas'ın harap olan surlarında kendilerine bir iç kale oluşturmak mantıklı gelmemiş olacak ki fiziki konumuyla korunaklı olan Beçin'i kendilerine iç kale ve merkez olarak uygun görüp zamanla artan nüfus ve ihtiyaçlar doğrultusunda burayı büyük bir yerleşim yerine çevirmişlerdir. Beylik döneminde Beçin, ilk kurulduğu yer olan surlarla çevrili kalenin çevresi ve XIV yüzyılın ortalarında gelişmeye başlayan kaleye iki kilometre uzakta Kepez adında tepe üzerinde yerle beraber iki bölgeden oluşmaktaydı.

Milas Ovası'na bakan sarp bir kayanın üzerinde konumlanmış²²² ve üç tarafı kayalarla çevrilmiş olan Beçin Kalesi'nin girişi güneyinde olup iki duvar ve eğimli duvar temelleri üzerine oturtulmuş iki aslan başı kabartması olan bir kule²²³ ve burçları bulunmaktadır.²²⁴ (Görsel 6) bulunan giriş kapısının önünde bulunmaktadır.²²⁵ Ayrıca kalenin içerisinde küçük bir mescit ve 20 toprak örtülü evden bahsetse de evlerin tümü yıkık ve terk edilmiştir.²²⁶

Beçin Kalesi'nin dışındaki yerleşim, kalenin güneyindeki dik yamaçlarla sınırlı bir düzlükte, surlarla çevrili bir alanda gerçekleşmiştir. Surları 1,5 metre kalınlığında olup, üç ana kapısı olmakla beraber ilk kapı ovadan şehre çıkan yol üzerinde, ikinci kapı vadinin ötesindeki Kepez mevkiine giden yol üzerinde, üçüncü kapı ise Karapaşa Medresesi'ne giden yolun başında yer alır.²²⁷ Şehrin günümüzde terk edilmiş durumda olmasından dolayı beylik döneminde oluşan bazı mahallelerin yeri tespit edilememiştir. Yerleşim izleri surların tam orta kısmında yoğunlaşmıştır ve XVI. yüzyılda Beçin mahalleleri Cami Mahallesi, Tengrivermiş (Mescid-i Dirgemiş) Mahallesi, Karıncalı (Hayreddin Çelebi) Mahallesi, Ahi Hüseyin (Mescid-i Paşa veya Çağatay Hamza) Mahallesi, Mescid-i Ahmed Bey Mahallesi, Kepez Mahallesi, Gebran-ı İn-Pınarı Mahallesi ile toplam 7 tanedir.²²⁸

²²² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.231.

²²³ Ayda Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, İstanbul, 1968, s.4.

²²⁴ Özdere, *a.g.t.*, s.68

²²⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.231.

²²⁶ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.231.

²²⁷ Zekai Mete, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2004, s.92.

²²⁸ Mete, *a.g.t.*, s.94.

Şehre beylerin özen gösterip yatırım yaptığı ve zamanla büyük bir yerleşim yeri olduğu aşikârdır. Muhtemelen Menteşe Beyleri ve bazı yöneticiler kendilerine ait saray ve konaklar inşa ettirmiştir. Fakat bu tür yapıların herhangi bir kalıntısı günümüze kadar ulaşmamıştır. Kaynaklara bakacak olursak beyliğe ait iki saraydan söz etmek mümkün. İlk yapı İbn Battuta'nın "Orhan Bey'in Konağı"²²⁹ olarak bahsettiği saraydır. İkincisi ise İlyas Bey'in Beçin'de Giritli bir elçiye kabul ettiği bahçeli bir saraydır. Bu binadan Menteşe Beyliği ve Girit arasındaki bir antlaşmadan dolayı haberdar olmaktayız.²³⁰ Bu yapının ise Kepez'de Milas ovasına hâkim bir yamaç üzerinde bulunan mermerden yapılan bir havuz (Emir Havuzu) bulunmaktadır. Muhtemelen hükümet merkezi olan bir yapının içerisine dâhil olması mümkündür. Bu sarayların yanı sıra kazı ekibinin "Bey Konağı" olarak adlandırdığı Ahmed Gazi Medresesinin kuzeybatı yönünde bulunan duvarları harabe olmuş özel bir mülk bulunmaktadır.²³¹ (Görsel 7)

2.3.3.2.Dini ve Kültürel Yapılar

İbn Battuta Beçin'i ziyareti sırasında Orhan Bey'in tepe üstünde yeni bir Cuma Camisi yaptırdığını fakat henüz tamamlanmadığını görür.²³² Günümüzde ise Orhan Bey Camisi'nin (Ulu Cami) temelleri ve mermer kapısı hariç büyük oranda yıkılmış durumdadır. 20.00 X 23.00 metre dikdörtgen bir planda inşa edilen yapının sekiz penceresi mevcuttur.²³³ 1402 Ankara Savaşı sonrası Osmanlılardan tekrar Menteşeoğlu İlyas Bey'in eline geçen Beçin'in 2 km güney doğusunda Kepez mevkiinde Yelli (Kepez) Cami inşa edilmiştir.²³⁴ Yapının inşa tarihini işaret eden bir kitabesi olmasa da Kepez'de 1403 yılından sonra yapılan yoğun imar faaliyetlerinden dolayı bu tarihlerde yapıldığı tahmin edilmektedir. Yelli Cami, dıştan dışa 9.10 X 13.80 metre dairevi kasnaklı, tek kubbeli bir harim ile iki çaprak tonozla örtülü bir son cemaat mahallinden müteşekkildir.²³⁵

²²⁹ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.412.

²³⁰ Özdere, *a.g.t.*, s.118.

²³¹ Özdere, *a.g.t.*, s.118.

²³² İbn Battuta, *a.g.e.*, s.412.

²³³ Özdere, *a.g.t.*, s.75.

²³⁴ Mete, *a.g.t.*, s.112.

²³⁵ Remzi Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s.164.

Camiler dışında dini yapıların başka bir örneği olan türbelerden Beçin’de 4 adet bulunmaktadır. Bu türbelerin en eskisi iç kalenin güneydoğu yönünde yer alan yapıdır. Kare planlı ve büyük bir bölümü yıkılan türbenin kitabesi olmadığı için adı bilinmemekle birlikte araştırmacılar I No’lu Türbe olarak adlandırmaktadır. Aşağısından başlayan pandantifler, türbenin bir kubbeyle örtülü olma ihtimalini güçlendirmektedir.²³⁶ Orhan Bey Camisi’nin yakınlarında yer alan kaynaklarda da adına rastlayamadığımız I No’lu türbe gibi kare planlı olan II ve III No’lu türbeler mevcuttur. (Görsel 8) Bu türbelerin de kitabesi olmadığı için kimlerin metfun olduğu bilinmemektedir. Beçin’de kime ait olduğunu bildiğimiz tek türbe Ahmed Gazi’ye (1390/1391) aittir. Ahmed Gazi Medresesi’nin kapısının tam karşısında mezarın yer aldığı kubbe ile örtülmüş bir yapıda olan türbenin gotik hatları olan sivri bir kemeri bulunmakta ve bir avluya açılmaktadır. Kemerin dış köşelerinde iki aslan kabartması bulunmakta ve sağdakinde Ahmed Gazi’nin ismi yer almaktadır. Kuzeyde bulunan kemerli kapı medrese dışına açılmakla beraber türbenin sağında ve solundaki odaların üzerinde ikinci katta bulunan harabe birer oda daha vardır.²³⁷ Türbe 2 adet kabir bulunmakta ve biri Ahmed Gazi’ye ait iken diğerinin kızına ait olduğu öne sürülmektedir. (Görsel 9)

Beçin’de vakıf kayıtlarına göre 14 zaviye²³⁸ bulunmakta fakat çoğu harab olmuş durumdadır. Kepez’de 4 adet belgelerde adı geçen ve yerleri tespit edilemeyen “Alaca Tekye”, “Sofuhane”, “Zaviye-i Lokman”, “Zaviye-i Ramazan” adlarında zaviye türü yapı mevcuttur. Bunların yanı sıra XVI yüzyılın son çeyreğine kadar varlığını devam ettiren Ahi Hüseyin Zaviyesi ve Çağatay Hamza Bey’in imaret-zaviyesi de bilinmektedir.²³⁹

Beçin’de günümüze kalıntıları ulaşmış en büyük zaviye olan Seymenlik Zaviyesinin toplantı salonunda bulunan İlyas Bey’e ait sikkeye bakılacak olursa muhtemelen bu yapı XV. yüzyıl başlarında kullanılmıştır. Kazı çalışmaları ile yapının bulunduğu araziden tümü kırma taşlarla inşa edilmiş olan toplantı

²³⁶ Özdere, *a.g.t.*, s.85.

²³⁷ Özdere, *a.g.t.*, s.88.

²³⁸ Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları (338 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri H.970/M.1562)*, Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2009, s.297.

²³⁹ Mete:2004, ss.103-106).

salonu, mutfak, han, hamam ve mescit ortaya çıkarılmıştır.²⁴⁰ Seymenlik Zaviyesine nazaran daha küçük olan, Ahmed Gazi Medresesi'nin 80 metre doğusunda yer alan Zaviye (Anonim), XIV. yüzyılın ikinci yarısında ait bir misafirhane konumundadır. (Görsel 10)

XIV. yüzyılın son çeyreğinde Ahmed Gazi tarafından inşa edilen Hankah²⁴¹ ve yakın tarihlerde inşa edilen Orman Tekkesi, Beçin'de kazılar sonucu ortaya çıkarılan dini yapılarıdır. Aynı zamanda II. No'lu Türbe'nin 5 metre kadar doğusunda Mültezim Evi bulunmakta ve kazılar sırasında bulunan defineye göre XV. ya da XVI. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olma olasılığı yüksektir.²⁴² (Görsel 11) Mültezim Evi'nin batısında yine aynı tarihlerde inşa edilen bir Sofuhane bulunmaktadır. Bu iki yapının kazıları sırasında kül tabakası ve yanık ahşap parçalarının ele geçirilmesinden dolayı muhtemelen bir yangın sonucu harap olmuştur.²⁴³

Beçin'de mezarlıkların bir kısmı günümüze ulaşmış ve şehrin doğusundan başlayarak Kepez mevkiine çıkan yamaca doğru uzanarak geniş bir alana yayılmıştır.²⁴⁴ Kazılarda birçok mezar ortaya çıkarılmış ve Beçin'in jeopolitik konumu mezar açmaya yetecek kadar toprak bulunmamasından dolayı elverişsizdir. Bu nedenle etrafı duvarlarla çevrili parseller oluşturmak suretiyle içerisi gömü için toprakla doldurulmuştur.²⁴⁵

2.3.3.3.Sosyal Yapılar

Menteşeoğulları'nın eğitime verdiği önemin bir tezahürü olan medrese türü yapılardan Beçin'de sağlam bir şekilde günümüze ulaşan Ahmed Gazi Medresesi mevcuttur. (Görsel 12) Bunun yanında İlyas Bey ve Yelli Medreselerinin de kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Şehrin en sağlam ve görkemli olan yapısı kitabesinden de anlaşıldığı üzere 1375 yılında Ahmed Gazi tarafından yaptırılan Ahmed Gazi Medresesi'dir.²⁴⁶ Medrese Ulu Cami'nin

²⁴⁰ Özdere, *a.g.t.*, s.90.

²⁴¹ Hankah: Dervişlerin zikir ve sohbet için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri veya inzivaya çekildikleri mekân.

²⁴² Özdere, *a.g.t.*, s.94.

²⁴³ Özdere, *a.g.t.*, s.94.

²⁴⁴ Zekai Mete, s.106.

²⁴⁵ Özdere, *a.g.t.*, s.96.

²⁴⁶ Semavi Eyice, "Ahmed Gazi Medresesi ve Türbesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/2, İstanbul, 1989, s.69.

kuzeyinde, kalenin güneyinde kalan bir mevkide inşa edilmiş ve taş kapısının giriş açıklığında bulunan mermer kitabesinde yazılan şudur; *"İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır. Bu mübarek medresenin imarını, ulu emir, sahiller sultanı, murabıt, tacü'd-devletü'd-din, İbrahim oğlu Ahmed Gazi -Zaferi yüce olsun- 777 yılında emretti."*²⁴⁷

Surların dışında harabe olsa da kalıntılardan anlaşıldığı üzere ihtişamlı bir yapısı olan Karapaşa (İlyas Bey) Medresesi, tahminen XIV. yüzyılda inşa edilmiş olup araştırmacılar tarafından Zindan Hanı olarak da zikredilmektedir. Yelli (Kepez) Medresesi'nin de Karapaşa Medresesi gibi kitabesi bulunmamakta ve harap olmuş şekilde günümüze ulaşmıştır. Bu medreseler gibi şehrin önemli unsurlarından olan hamamlardan da inşa ettiren Menteşeoğulları şehirleşme konusunda gelişmişlerdir. Beçin'de ilk hamam muhtemelen kalenin merkezinde inşa edilmiş olan Kale Hamamı'dır. Bir diğer eski hamam da kazı çalışmaları nedeniyle 2014 yılında ortaya çıkan Yeni Hamam'dır. İki hamamın da kitabesi bulunmamakta fakat ilk yerleşim yeri olan kale çevresinde olmasından dolayı Orhan Bey dönemine ait olması olasıdır.²⁴⁸ Bu hamamlara nazaran bir bütün olarak günümüze ulaşmasa da daha büyük olan Büyük Hamam'ın (Ahmed Gazi Hamamı) kitabesi günümüze ulaşmadığı için yapım tarihi bilinmemekte. Fakat Ahmed Gazi'nin beyliğin en güçlü dönemlerinde bu gücü ortaya koyacak eserler inşa ettirdiği bilindiği için 1375-1391 tarihlerinde yaptırılmış olması muhtemeldir.²⁴⁹ Bu hamamların yanı sıra Kepez bölgesinde yer alan küçük Bey (Konak) Hamamı, Yelli (Kepez) Hamamı ve Seymenlik Hamamı da harabe olarak günümüze ulaşabilmiştir.

Beçin'de ticaret potansiyeli hakkında fikir edinmemizi sağlayan hanlardan günümüze ulaşanlar bir yamacın başında inşa edilen Deve Damı Han'ı, Üç Göz (Kara Paşa) Han'ı ve Kızıl Han olmakla beraber kitabelerinin olmamasından dolayı inşa tarihleri bilinmemektedir. Aynı zamanda Beçin'de şehir merkezi olarak kabul edilen Ulu Cami'nin olduğu bölgede bir çarşının olma olasılığı yüksektir fakat elde olan belgelerde çarşının fiziki durumu ile ilgili bilgi

²⁴⁷ Özdere, a.g.t., s.101

²⁴⁸ Özdere, a.g.t., s.108.

²⁴⁹ Özdere, a.g.t., s.109

bulunmamaktadır.²⁵⁰ Günümüze Beçin’de bir imarethane olduğuna dair maddi kalıntı bulunmasa da Başbakanlık Arşivi’nde bulunan 1562/1563 tarihli Menteşe Sancağı Evkaf Defterlerinde Ahmed Gazi’nin Beçin’de bir imareti olduğu bilgisi bulunmaktadır.²⁵¹

2.3.4. Muğla

Etrafı dağlarla çevrili Muğla Ovası’nın kuzeyinde olan Muğla şehri, Hisardağ’ın yamaçlarında kurulmuştur.²⁵² Şehrin antik dönemde adı Mobolla olmakla beraber sonraki dönemlerde Mogola olarak da anılmıştır.²⁵³ Menteşe Beyi Orhan Bey 1320-1321’de Rodos seferinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine denizden gelebilecek tehditlere karşı güvenlik endişesi motivasyonu ile beylik başkentini Muğla’ya taşımıştır.²⁵⁴ Bu stratejik hamle ile beyliğin iç kesimlerinde yönetim merkezini daha güvenli hale getirmeyi sağlamıştır. İbn Battuta’nın şehri ziyareti sırasında idarecinin Orhan Bey’in oğlu İbrahim Bey bulunmaktadır.²⁵⁵ İbrahim Bey’in vefatı ile beylik toprakları oğulları arasında bölüştürülmüş Muğla ve Çine bölgesi Mehmed Bey’in idaresi altına girmiştir.

2.3.4.1.Fiziki Yapı

Şehir, kuzeyde ne zaman yapıldığı bilinmeyen fakat antik çağlardan beri varlığını sürdüren kalede başlamakla beraber kalenin fiziki yetersizliğinden dolayı kalenin güney kısmına doğru yerleşim yayılmıştır.²⁵⁶ Evliya Çelebi seyahatnamesinde günümüzde “*Mabolla Kalesi*” olarak bilinmekte olan bu kalenin daha sonrasında II. Murad tarafından yıktırıldığından bahsetmektedir.²⁵⁷ Kalenin içinde güneye bakan yamacın üst kısmına bir iç kale de mevcuttur.²⁵⁸

Şehrin mahalleri hakkında bilgileri 1517 tarihli tahrirden öğrenmekle beraber o dönemde on iki mahallenin bulunduğu kayıtlıdır ve gayrimüslim nüfusun olmadığı bilgisi yer almaktadır.²⁵⁹ Bu bilgiye göre Menteşeoğulları

²⁵⁰ Mete, *a.g.t.*, s.97.

²⁵¹ Özdere, *a.g.t.*, s.117.

²⁵² Zekai Mete, “Muğla”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/30, Ankara, 2020, ss.376-379.

²⁵³ Mete, *a.g.m.*, ss..376-379.

²⁵⁴ Mete, *a.g.m.*, ss..376-379.

²⁵⁵ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.411.

²⁵⁶ Mete, *a.g.m.*, ss..376-379.

²⁵⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.221.

²⁵⁸ Mete, *a.g.m.*, ss..376-379.

²⁵⁹ Mete, *a.g.m.*, ss..376-379.

döneminde şehrin tamamen Türkleştiğini görmekteyiz. Muğla da çarşı ise şehirde bulunan dağın eteklerinden itibaren Ulu Cami'den güneyde bulunan Muslihuddin Külliyesi'ne kadar uzanmaktadır.²⁶⁰

2.3.4.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Muğla'da halk tarafından Elvan Bey Cami veya Yeni Cami olarak bilinen Ulu Cami inşa kitabesinden öğrendiğimiz üzere 1344 tarihinde Orhan Bey'in oğlu İbrahim Bey tarafında inşa ettirilmiştir.²⁶¹ Evliya Çelebi ziyareti sırasında bu camiyi kalabalık olan tabakhaneye yakın Eski Cami olarak adlandırır ve eski tarz toprak örtülü, kible kapısına 13 basamakla çıkılan avlusu olmayan, abdest havuzlu üstü kubbe ile örtülü bir cami olarak tasvir eder.²⁶² İbn Battuta ise Ulu Cami'nin inşasından 11 yıl önce Muğla'ya gelmiş ve burada Şeyh efendilerden birinin tekkesinde konakladığından bahsetmektedir.²⁶³ Bu dönemde şehir dokusunun henüz yeterince gelişmediğini anlamakla beraber cami inşası sonrası mahalle, çarşı ve yerleşimin arttığını görmekteyiz.

Günümüzde Menteşe'de bulunan Şahidi Cami'sinin yerinde Şeyh Seyyid Kemaleddin tarafından 1390 yılında yapılan bir Mevlevihane Mescidi bulunmaktaydı ve 1848 yılında Hacı Osman Ağa tarafından restore edilerek bugün orada bulunan caminin ana binası yapılmıştır.²⁶⁴ (Görsel 13) Cami bahçesinde ise Şeyh Seyit Kemalettin'in mezarı bulunmaktadır.

2.3.4.3.Sosyal Yapılar

Çelebi Muğla ziyareti sırasında 2 adet hamamın varlığından söz eder Elvan Bey²⁶⁵ Hamamı'nın süslü, suyu ve havasının hoş olduğunu, Ahmed Gazi Hamamı'nın da hoş havalı ve aydınlık olduğundan bahseder.²⁶⁶ Elvan Bey Hamamı XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırılmış olabilir ve Ahmed Gazi

²⁶⁰ Mete, *a.g.t.*, s.118.

²⁶¹ Remzi Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s.117,123.

²⁶² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.221-222.

²⁶³ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.411

²⁶⁴ T.C. Menteşe Kaymakamlığı, “Şahidi Cami”, (Erişim: 4 Ekim 2024), <http://www.mentese.gov.tr/sahidi-cami>.

²⁶⁵ Elvan Bey'in kimliği hakkında net bir bilgi olmamakla beraber Menteşe Sancakbeylerinden olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Budak, *Seyahatnamelere Göre Ortaçağda Batı Anadolu*, s.185.

²⁶⁶ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.222.

Hamamı ise muhtemelen kendisinin yönetiminde olduğu dönemde yaptırılmış olma ihtimali yüksektir.²⁶⁷

2.3.5. Çine

Çine konum itibariyle günümüzde Aydın ilinin bir ilçesi olmakla beraber, kuzeydoğusunda Yenipazar, doğusunda Bozdoğan, batısında Karpuzlu ilçeleri, güneyinde Muğla ve Yatağan İlçesi bulunmakta aynı zamanda verimli Marsyas (Çine Çayı) etrafında kurulmuştur. Çine, Orhan Bey'i vefatıyla beraber oğlu Hızır Bey'in idaresine geçmiştir. Orhan Bey'in diğer oğlu İbrahim Bey'in 1355 yılında vefatıyla da Muğla ve Çine Mehmed Bey'in hükmü altına girmiştir. Çine adı Türkçe olmakla beraber bazı uzmanlar kuşyemi anlamında olduğunu dile getirir de kurt anlamına geldiğini de dile getirenler mevcuttur.²⁶⁸

2.3.5.1.Dini ve Kültürel Yapılar

Çine'ye yaklaşık 10 km. uzaklıkta olan Eski Çine Köyü'nün Cami Mahallesi'nde bulunan XIV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen kare planlı tek hacimli Ahmed Gazi Cami'sinin inşa ve tamirine dair herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.²⁶⁹ (Görsel 14) Devşirme Bizans malzemesinden kubbe, kapı ve pencereleri yapılan²⁷⁰ Ahmed Gazi Cami'sin doğu cephesinde bitişik olan merdiven-minare formunun diğer örnekleri beylikler döneminde sadece Menteşeoğulları eserlerinde kendisine yer bulmuştur.²⁷¹ Caminin güneydoğusunda yaklaşık 20 m. mesafesinde bulunan Ahi İbrahim Türbesi olarak anılan yapı mimari özelliklerinden dolayı Menteşeoğulları eseri olarak bilinmektedir.²⁷² Kare planlı, kubbesinde Türk üçgenleri kullanılan Ahi İbrahim Türbesi'nde de devşirme kesme taş bloklar ile tuğla kullanılmış, mescid ile mumyalık bölümleri olarak inşa edilmiştir.²⁷³ Günümüze ulaşan bir kitabesi bulunmamakla beraber yapı özellikleri ve Hızır Bey ile kardeşi İbrahim Bey'in

²⁶⁷ Budak, a.g.t., s.185.

²⁶⁸ Çine Madran, "Tarihçe Olarak Çine", (Erişim Tarihi: 04 Ekim 2024), <https://www.cinemadran.com/kultur-sanat/30/11/2012/tarihce-olarak-cine>

²⁶⁹ Remzi Duran, "Ortaçağ Türk Mimarisinin Önemli Bir Eseri: Eski Çine-Ahmed Gazi Camii", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S/10, 2003, S.493,495.

²⁷⁰ Enis Karakaya, "Menteşeoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/29, Ankara, 2004, ss.153-156.

²⁷¹ Remzi Duran, "Ortaçağ Türk Mimarisinin Önemli Bir Eseri: Eski Çine-Ahmed Gazi Camii", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S/10, 2003,s.500.

²⁷² Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, s.175

²⁷³ Karakaya, "a.g.m.", ss.153-156.

mezarlarının burada olduğu görüşü ile birlikte türbe işçiliği ve süslemesinden anlaşıldığı üzere muhtemelen XIV. yüzyılın birinci yarısında inşa ettirilmiştir.²⁷⁴

2.3.5.2. Sosyal Yapılar

Başbakanlık arşivinde bulunan 970/1562-1563 tarihli Menteşe Sancağı Evkaf Defteri'nde²⁷⁵ Ahmed Gazi'nin Çine'de bir imareti olduğuna dair kayıt olsa da bu imaretin günümüze herhangi bir kalıntısı ulaşmamıştır, bu nedenle yeri de bilinmemektedir.²⁷⁶

2.4.KARESİOĞULLARI

Malazgirt Zaferi'nin akabinde Süleyman Şah'ın emrindeki Türk akıncıları, Anadolu'nun sahil kesimine doğru ilerlerken Balıkesir şehri de birçok şehir gibi Türklerin eline geçti. Balıkesir, 1096 senesinde başlatılan I. Haçlı Seferi sırasında tekrar Bizans'ın hâkimiyetine geçmiştir. Devamında Türk akınları ile birlikte Balıkesir ve çevresi 1300 yıllarına doğru temelli Türk hâkimiyetine girmiştir. Danişmend ailesinden Kalem Bey ve oğlu Karesi Bey, Bizans sınırında uç beyi olarak hizmet etmekteyken diğer uç beyleri gibi Batı Anadolu'yu fethetmeye başlamış ve bu sayede Balıkesir'i kurmuş olduğu beyliğinin başkenti olarak seçmiştir. Hatta Ömeri'ye göre Karesioğulları'nın kasabaları ve kaleleri Orhan Bey dönemindeki Osmanlılardan daha fazladır.²⁷⁷ Karesi Bey'in vefatından sonra ise Yahşi Bey, Bergama'nın konumu nedeniyle beylik idari merkezini buraya taşımış ve Balıkesir'e ise Demirhan Bey'i atamıştır. Bu nedenle Karesioğulları'nın ele alacağımız Balıkesir ve Bergama olmak üzere iki idari merkezi bulunmaktadır.

2.4.1. Balıkesir

Karesi Beyliği'nin başkenti olan Balıkesir toprakları ikinci şeritte yer alan dördüncü memleket olmakla beraber Orhan Bey'in topraklarının bitişiğinden kuzeye uzanır. Kasis Dağı tam orta kesiminden batıya doğru uzanmakla beraber kuzeyinde Sinop şehri vardır.²⁷⁸ Balıkesir çevresinin büyüklüğüne rağmen

²⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. Duran, *a.g.t.*, ss.175-178.

²⁷⁵ Duran, *a.g.t.*, s.285

²⁷⁶ Remzi Duran, "Ortaçağ Türk Mimarisinin Önemli Bir Eseri: Eski Çine-Ahmed Gazi Camii", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S/10, 2003, s.499.

²⁷⁷ Ömeri, *a.g.e.*, s.166.

²⁷⁸ Ömeri, *a.g.e.*, s.165-166.

korunaklı bir yapıya sahiptir. Demirhan Bey döneminde iki yüz atlı kadar askerinin olduğunu aktaran Aksarayı'ye göre hiçbir düşman bu şehri kolay kolay istila etmeye çalışamaz.²⁷⁹ Aynı konuda hemfikir olan Ömeri ise şehrin oldukça bereketli olduğunu eklemiştir.²⁸⁰ Şehri Demirhan Bey zamanında ziyaret eden İbn Battuta ise bu beyi pek sevmediği halde onun zamanında şehrin geliştiğini ve nüfusunun çoğaldığı konusunda objektif bir yorumda bulunmuştur.²⁸¹ Ömeri'nin anlatıma göre beylik topraklarında yaşayan halk güçlü, enerjik ve beyleri gözü açık, savaş tecrübesi olan bir adamdır. Beylik devamlı olarak Grekler ile savaş halinde olduğundan kalabalık bir filosu mevcuttur. İpek ve lavdanom üretiminin olduğu bu kentte fiyatlar düşük ve sabittir.²⁸²

İbn Battuta Balıkesir'i ziyareti sırasında şehrin her ne kadar kalabalık bir nüfusu, zengin ve şirin olarak nitelediği çarşılarının olduğunu söylese de halkın Cuma namazını kılacakları büyük bir caminin eksikliğine de vurgu yaparak duvarları olan fakat henüz bir çatısı olmayan şehrin dışında yeni bir caminin inşaatından bahsetmektedir.²⁸³ Henüz caminin inşa edilmemesinden dolayı Balıkesir'de XIV. yüzyıldan önce şehirleşme tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Fakat Battuta şehri ziyareti sırasında Ahi Sinan zaviyesinde konaklamıştır.²⁸⁴ Karesi Bey ve beş oğluna ait olduğu bilinen bir adet türbe dışında Balıkesir'de Karesioğulları'na ait bilinen mimari bir eser bulunmamaktadır.

2.4.2. Bergama

Yahşi Bey'in idaresinde olan Bergama'nın Balıkesir ile arasında iki günlük mesafe vardır.²⁸⁵ Şehri ziyaret eden İbn Battuta Bergama'yı harap bir şehir olarak nitelendirmesine rağmen tepedeki kalesinin hala sağlam görüldüğünden bahsetmiştir.²⁸⁶ Bergama'nın eski adı olan Pergamon'un kale anlamına geldiği düşünülürse eski bir yapı olan Bergama kalesi o gün de bütün ihtişamıyla dikkat çekmiştir. İbn Battuta şehirde Eflatun'un bu şehirli olup

²⁷⁹ Aksarayı, *a.g.e.*, s.183.

²⁸⁰ Ömeri, *a.g.e.*, s.146.

²⁸¹ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.428.

²⁸² Ömeri, *a.g.e.*, s.165-166.

²⁸³ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 428.

²⁸⁴ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 428.

²⁸⁵ Aksarayı, *a.g.e.*, s.183.

²⁸⁶ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 427

evinin hala tanındığıyla ilgili bir söylentiden bahseder. Muhtemelen Battuta Eflatun ile Galinos'u birbirine karıştırmıştır. Battuta daha sonra Ahmediye tarikatına bağlı dervişlerden birinin tekkesinde konaklamış²⁸⁷ ve şehir hakkında daha fazla detay vermemiştir.

Günümüzde Karesi Beyliği'nden kalan mimari eserlere rastlamamakla beraber Bergama'da bulunan Güdük Minare'nin XIV. yüzyıl başlarında Karesioğulları zamanında yapılmış olabileceği ileri sürülmektedir.²⁸⁸

2.5.GERMİYANOĞULLARI

Kütahya ilk olarak XIII. Yüzyıl ortalarında IV. Kılıçarslan döneminde Sahip Ata Fahreddin Ali'nin oğullarına ikta olarak verilmişse de Germiyanoğulları'na stratejik olarak önemli bir yer olan bu şehir 1277'de gerçekleşen Cimri hadisesi sırasında göstermiş oldukları sadakat ve hizmetler neticesinde tahsis edilmiştir.²⁸⁹ Beyliğin başkenti olan Kütahya kaynaklarda Germiyan ili olarak sık sık yer bulmuştur. Beyliğin tarih sahnesinden çekilmeden önce ise Kula'nın bu beyliğe başkentlik yaptığını görmekteyiz.

2.5.1. Kütahya

Germiyanoğulları Beyliği'nin bilinen ilk başkenti Kütahya'dır ve Ömeri Germiyan topraklarına Alişar yurdu, başkentine de Kutay demektedir.²⁹⁰ Eflaki ise Alişar'ın Selçuklu Sultanı Alaeddin'e bağlı emirlerden biri olan Yakup Bey olduğunu, Ankara'da bulunup daha sonra Kütahya ve çevresinde Germiyanoğulları Beyliği'ni kurarak Bizans sınırlarını zorlayarak Batı'ya yönelik akınlarda bulunduğundan bahseder.²⁹¹ Johannes Schiltberger, Kütahya (Kachei) şehrinin yüksekte Kennan (Germiyan) bölgesinde bir dağın üstünde kurulduğunu aktarır.²⁹² Aslen Kütahya'nın Zeryan Mahallesi'nden olan Çelebi, şehir küçük görünse de etrafının 4.000, genişliğinin ise 5.000 adım büyüklüğünde olmasına binaen görüldüğünün aksine büyük bir şehir olduğunu

²⁸⁷ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 427

²⁸⁸ Zerrin Ünal, "Karesioğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/24, İstanbul, 2001, ss.488-489.

²⁸⁹ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.580-584.

²⁹⁰ Ömeri, *a.g.e.*, s.149.

²⁹¹ Eflaki, *a.g.e.*, s.34.

²⁹² Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997 s.101.

söyler.²⁹³ Aksarayi ise eserinde Kütahya'nın bulunduğu coğrafya ile ilgili şu şekilde bir anlatımına yer verir;

“Burası manda boynuzu gibidir. Doğu taraflarındaki bir dağ burasını yay gibi kuşatmıştır. Bu dağ güneyden kuzeye doğru uzar. Buranın batı taraflarını da başka bir dağ çevirmiştir. O da batıdan kuzeye doğru uzanır. Sonra doğuya kıvrılır. Sonra kuzey batıya dönerek birinci dağa kavuşur. Böylece iki dağ birleşerek bir manda boynuzu gibi olur. (...) Buranın batı tarafındaki, dağları Menderes ırmağı iner. Bu ırmağın suyu azaldığı zaman Nil nehri gibi olur. Suyu arttığı vakitte ucu bucağı bulunmayan bir denize döner.”²⁹⁴

Memlûklü tarihçisi Kalkaşendi²⁹⁵ orta büyüklükte dediği Kütahya'ya Germiyan diyerek etrafı surlarla çevrili, içinde mescit, hamam ve çarşıların bulunduğunu söyler ve şehirde yüksek bir tepe üzerinde sağlam bir kalesinin yer aldığını aktarır.²⁹⁶

2.5.1.1.Fiziki Yapı

Aksarayi'nin anlatımına göre büyük bir şehir olan Kütahya'nın büyük kulesi, geniş nahiyeleri, kentleri, meskûn ve mamur köylerinin yanı sıra yüz şehir ve kalenin olduğu söylenmektedir.²⁹⁷ Ömeri ise benzer ifadeler kullanmakta müstahkem bir kalesinin olduğunu, nüfusun kalabalık ve tarım arazilerinin çok olduğunu aktarırken Germiyan beyinin yedi yüz kasabası ve kalesi olduğundan bahsedildiğini aktarır.²⁹⁸ Bertrandon ise bu şehre Cotthay diyerek surların içine kapanmamış güzel bir şehir olan Kütahya'nın büyük ve güzel bir kalesi olduğunu aktarıp dağ yönünde birbiri ardına üç sıra tahkimatla güçlendirilen çifte surlarla korunan bir kalenin varlığından söz eder.²⁹⁹

Varlık'a göre Kütahya'da günümüze ulaşan kale, sur ve burçların Bizans döneminde inşa edildiği ve şehrin stratejik bir öneme sahip olduğu bilinmekle beraber Roma ve Bizans dönemlerinde kaleden ibaret bir yerleşim yeri konumunda olan Kütahya kenti Germiyanogulları döneminde sur dışına

²⁹³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.21.

²⁹⁴ Aksarayi, *a.g.e.*, s.190, ayrıca; bkzn. Ömeri, s.157.

²⁹⁵ Mehmet İpşirli, “Kalkaşendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. 24, ss. 263-265.

²⁹⁶ Mustafa Çetin Varlık, “Kütahya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.580-584.

²⁹⁷ Aksarayi, *a.g.e.*, s.190-191.

²⁹⁸ Ömeri, *a.g.e.*, s.157.

²⁹⁹ Bertrandon de la Broquière'in *Denizaşırı Seyahati*, s.197.

taşınarak şehir gelişim göstermiştir.³⁰⁰ Bizans döneminde sarp bir tepeye bir şato inşa edilmiş ve çevresi iki kat surla çevrilmiş olup buraya Yukarı Kale (Eski Hisar) denilmekte olup Fatih Sultan Mehmed döneminde bu kalenin kuzey kısmına yeni surlar inşa ettirilip Aşağı Kale (Yeni Kale) olarak anılmıştır.³⁰¹ (Görsel 15)

Tavşanlı kalesi günümüzde Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde bulunan bir kaledir. Evliya Çelebi'nin eserinde bu kalenin 1381 yılında Germiyanoglu Beyliği tarafından ele geçirildiğini ve Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed'in düğünü için çeyiz niteliğinde Osmanlı'ya verildiğini aktarmıştır.³⁰² Kalenin olduğu yere Mülâyim Tepe denmektedir.³⁰³ Evliya Çelebi Kütahya'nın ilçelerinde bulunan iki adet kaleden daha bahseder. Büyüklüğünü bilmediği Kütahya'nın Gediz ilçesinde yer alan bir kale olan Rum kayseri olan Gediz adlı bir kralın yaptırıp Germiyanoglu Yakub Şah tarafından fethedilen yalçın bir kaya üzerinde yapılmış Eskigediz Kalesi'dir.³⁰⁴ Diğer kale ise Germiyanoglu Veziri Babık Bey'in fethettiği, Büyük İskender zamanında Rum Batlamyus krallarından birinin yapısı olan Fındıkcak Kalesi olarak bilinen Simav'ın güney kısmında yüksek bir kaya üzerindeki Simav Kalesi'dir.³⁰⁵

Germiyan sarayı hakkında devrin kaynaklarında ayrıntılı bilgi bulunmamakla beraber geç dönem müellifleri Kütahya'da bulunan sarayın Germiyanogulları Beyliği eseri olduklarını yazmaktadırlar.³⁰⁶ Evliya Çelebi bu şehirdeki en bakımlı sarayın Germiyanogulları'na ait olan Ali Paşa Sarayı³⁰⁷ olduğunu ve bu sarayın Halep Sarayı'nın meydanı kadar bir avlusu olan, alt ve üst katta toplam 360 odası, divanhaneleri, büyük sofaları, hamamları olan bir

³⁰⁰ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.580-584.

³⁰¹ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.580-584.

³⁰² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.16.

³⁰³ Halk arasında Mülâyim Dede olarak bilinen 1421 yılında vefat eden Dede Bali'nin türbesi buradadır ve Tavşanlı'nın sembolü haline gelmiştir. Bkz. Budak, *Seyahatnamelere Göre Ortaçağ'da Batı Anadolu*, s.154.

³⁰⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.44.

³⁰⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.47.

³⁰⁶ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*,

³⁰⁷ Müellif muhtemelen burada Germiyanogulları'nın kurucusu Muzaffereddin Alişir Bey'in oğlu ve Kerimüddin Alişir Bey'den söz etmektedir.

saray olduğunu aktarmaktadır.³⁰⁸ Bu saray II. Yakub Bey döneminde ilim ve kültür merkezi olarak varlığını devam ettirmiştir.³⁰⁹

2.5.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Kalenin içerisinden iki ibadet yeri ve iki çeşme günümüze ulaşmıştır. Yukarı Kale’de bulunan Hisar Cami’nin (Kale-i Bala Cami) kitabesinden anlaşıldığı üzere 1377 yılında Germiyanoglu Süleyman Şah tarafından yaptırılmış olup kare planlı dört yana eğimli bu yapı kiremit ile kaplı bir çatıyla örtülüdür.³¹⁰ Aşağı Kale’de ise düzgün formda olmayan altıgen planlı Aşağı Hisar Mescidi (Ulupınar Mescidi) yer almaktadır.³¹¹

Şehir merkezinde bulunan inşa kitabesine göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine tarihlenen³¹² Balıklı Cami 1381-1382 yıllarında Germiyanoglu Süleyman Şah’ın devrinde Özbek Subaşı tarafından onarılmıştır.³¹³ (Görsel 16) Balıklı Cami kare planlı bir yapıya sahip olup tromplu bir kubbe ile örtülen ana ibadet alanı ile üç bölümlü kubbeli son cemaat yeri, tuğladan yapılmış minaresi ve iki şerefeye sahiptir.³¹⁴

Hamidiye Mahallesi olarak bilinen Hıdırlık Tepesi üzerinde bulunan kare planlı ve tuğla kubbeli³¹⁵ Hıdırlık Mescidi giriş kapısındaki dört satırlık inşa kitabesine göre 1243-1244 tarihinde Hezar Dinari tarafından inşası yapılmıştır.³¹⁶ Bir diğer mescit olan kare planlı, kubbeli küçük Pekmezpazarı Mescidi (Analcı Mescit) ise kapısı üzerindeki kitabeye göre Germiyan eseri olmakla beraber 1369 yılında Hacı Ahmed b. Yusuf tarafından inşa ettirilmiştir.³¹⁷ Germiyanogulları dönemine ait diğer bir mescid ise 1381 yılına

³⁰⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.20

³⁰⁹ Mustafa Çetin Varlık, “Germiyanogulları”, TDV İslam Ansiklopedisi, C/14, İstanbul, 1996, ss.33-35.

³¹⁰ Ebru Karakaya, “Kütahya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.584-587.

³¹¹ Ebru Karakaya, “a.g.m.”, ss.584-587.

³¹² Demet Kara, “Kütahya’da Bulunan Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerine Bazı Tespitler”, *Art-Sanat Dergisi*, 2024, 22, s.118.

³¹³ Budak, *a.g.t.* s.147.

³¹⁴ Ebru Karakaya, “a.g.m.”, ss.584-587.

³¹⁵ Ebru Karakaya, “a.g.m.”, ss.584-587.

³¹⁶ Demet Kara, “Kütahya’da Bulunan Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerine Bazı Tespitler”, *Art-Sanat Dergisi*, 2024, 22, s.120.

³¹⁷ Ebru Karakaya, “Kütahya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.584-587.

ait yine kare planlı ve tuğla kubbeli sade bir yapı olan Çatalçeşme Mescidi'dir (Süleyman Bey Mescidi).³¹⁸

Gazikemal Mahallesi'nde yer alan Kütahya'nın en büyük yapısı olan Ulucami, onarım kitabelerinden yola çıkarak XIV. yüzyılın sonlarında inşa edildiği tahmin edilse de XIX. yüzyıla kadar pek çok değişiklik geçirerek günümüze ulaşmıştır.³¹⁹ Dikdörtgen planlı iki tane büyük merkezi ve altı tane yarım kubbesi, dört köşenin her birinde yarım kubbe olmasının yanı sıra beş bölümlü son cemaat yeri³²⁰ bulunmaktadır.³²¹ Germiyanogulları'nın 1377 tarihli Kasım Paşa Camii (Kurşunlu Cami) mihrabında çini süsleme bulunan kare planlı, sekizgen kasnaklı kubbeli bir yapı olarak XX. yüzyılda tekrardan onarılarak ibadete açılması sağlanmıştır.³²² Hisar Bey/ Bey Cami olarak da anılan Saray Cami ise Germiyanoglu II. Yakub Bey'in subaşı olan Hisar Bey'in oğlu Mustafa Bey tarafından 1488 tarihinde inşa edilmiştir.³²³ Dış cephede kesme taş ve tuğlalar kullanılan caminin dikkat çekici çini süslemeleri ve zarif mukarnaslı mihrabı mevcuttur.³²⁴

II. Yakub Bey 1411 yılında bir külliye inşa ettirmiş olup bu yapı kendi adıyla anılmıştır. Külliye medrese, imaret, mescid, türbe ve kütüphaneden müteşekkil olsa da zaman içerisinde çeşitli hasar ve tamirler ile sadece imaret, mescid ve türbesi günümüze kadar gelmiştir.³²⁵ Yakub Bey Medresesi dışında Germiyanogulları döneminde Kütahya'da faaliyet gösteren üç medrese bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Gazi Kemal Mahallesi'nde bulunan 1314 yılında inşa edilen Vacidiye Medresesi (Demirkapı/ Molla Abdülvacit Medresesi) olup tek katlı ve süslemesiz sade taç kapısı ile günümüze ulaşmış ve müze olarak ziyaret edilebilmektedir.³²⁶ Diğer medrese ise Yeni Mahalle mevkiinde bulunan

³¹⁸ Ebru Karakaya, "a.g.m.", ss.584-587.

³¹⁹ Fatma Kuş, "Ulucami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.107-108.

³²⁰ Son cemaat yerinin batı ucundaki bir birim 1828 yılında Vahid Paşa Kütüphanesi'ne çevrilmiştir. Bkz. İsmail E. Erünsal, "Vahid Paşa Kütüphanesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.437-438.

³²¹ Fatma Kuş, "Ulucami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.107-108.

³²² Ebru Karakaya, "a.g.m.", ss.584-587.

³²³ Mustafa Güler, "Saray Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, s.125-129.

³²⁴ Mustafa Güler, "a.g.m.", 2009, s.125-129.

³²⁵ Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanoglu II. Yakub Bey'in Mescidi ve Türbesi". *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2018, 1.1: s. 59-75.

³²⁶ İsmail Çiftçioglu, "Germiyanogulları Dönemi Kütahya Medreseleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s. 165.

kim tarafından inşa ettirildiği bilinmeyen neredeyse yok olma tehlikesinde olan tek katlı Balabaniye Medresesi'dir.³²⁷ Germiyanogulları'na ait son medrese ise dönemin kadısı ve diplomatı olan İshak Fakih'in adını aldığı medrese yine aynı addaki mahallede bulunmakla beraber İshak Fakih' ait vakfiyeye göre 1422 yılında yapılmıştır.³²⁸ 1980 yılında yapılan mimari tetkiklere göre revaklı avlusu, eyvanı, yedi adet odası, dershanesi ve hücresi olan bir yapıdadır.³²⁹

2.5.1.3.Sosyal Yapılar

Merkez Börekçiler Mahallesi'nde bulunan kısmen toprak altında kalan Eski-Yeni Hamamı'nın herhangi bir kitabesi günümüze ulaşmamıştır.³³⁰ II. Yakub Bey'in 1414'e tarihlenen taş vakfiyesinden öğrendiğimiz üzere hamam İlyas Bey'in oğlu Süleyman Şah'tan satın alınarak II. Yakub Çelebi'ye verilmiş ve hamam adının eski-yeni olarak bilinmesi ile mimari farklılıklar gösteriyor ki muhtemelen hamam XIII. yüzyılda yapılsa da XIV. yüzyılda Germiyanogulları döneminde onarılmıştır.³³¹

Kütahya sınırları içinde bulunan bir diğer hamam Merkez Alipaşa Mahallesi'ndeki çift kubbeli Saray Hamamı'dır. Bu hamamın inşa veya onarımına ait bir kitabe bulunmamakla beraber II. Yakub Bey'in vakıflarında geçen Bey Hamamı olabileceği görüşleri vardır.³³² İki bölümlü sıcaklığının kuzey bölümü kare planın üstü kubbe ile örtülüyken güneydeki bölümü beşik tonozlu bir mekânla geçiş yapılan kare planlı tromp kubbeli halvetten müteşekkildir.³³³ Bu hamamlar dışında bir önceki bölümde bahsettiğimiz II. Yakub Bey 1411 yılında inşa ettirdiği bir imaret mevcuttur.

2.5.2. Kula

Kula, tarih boyunca Bizans ve Türkler arasında stratejik bir nokta olmuştur. Kula'nın 7-11. yüzyıllar arasında Bizans'ın Opsikion Theması içinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu dönemde, Bizans toprakları savunma amaçlı themalara ayrılmış

³²⁷ Çiftçioğlu, "a.g.m.", s.166.

³²⁸ Çiftçioğlu, "a.g.m.", s.169.

³²⁹ Çiftçioğlu, "a.g.m.", s.170.

³³⁰ Ali Tekin, *Kütahya ve İlçelerindeki Su Yapıları*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2021, s.498-499.

³³¹ Tekin, *a.g.t.*, s.499.

³³² Tekin, *a.g.t.*, s.504.

³³³ Ebru Karakaya, "Kütahya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.584-587.

ve Kula da bu yapının bir parçası olmuştur. Bölgenin isminin, Bizans döneminde "kale" anlamına gelen bir terimle ilişkili olduğu tahmin edilmektedir.

1306'da Katalan paralı askerleri, Alaşehir üzerinden ilerleyerek Kula'yı ele geçirmiş ancak Kula'nın Türk hâkimiyetine girişi, Germiyanogulları Beyliği döneminde netlik kazanmıştır. I. Yakup Bey'in ardından yönetimi devralan Mehmet Bey, Katalanların elinden Kula ve Simav'ı geri almıştır.³³⁴ Ardından Germiyanogulları Mehmet Bey'in oğlu Süleyman Şah döneminde Osmanlılarla yakın ilişkiler kurmuştur. Süleyman Şah, kızı Devlet Hatun'u Yıldırım Bayezid ile evlendirerek Osmanlılarla ittifak yapmış ve bu evlilikle birlikte Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emet Osmanlılara verilmiştir.³³⁵ Süleyman Şah, yaşamının sonuna kadar Kula'yı beylik merkezi olarak kullanmıştır. Bir kasabanın gelişimi açısından bu durum büyük bir avantaj sağlamıştır. Bey, ailesiyle birlikte burada yaşamak üzere yerleşirken, yanında yönetim kadrosundan memurlar, ilim insanları, askerler ve maliye görevlileri de gelmiştir. Bu nüfus artışı, Kula'da yeni imar ve iskân çalışmalarını zorunlu kılmıştır. Yapılan yatırımlar sayesinde kasaba, Germiyan Beyliği döneminde önemli bir idari merkez hâline gelmiştir.³³⁶

2.5.2.1.Fiziki Yapı

Kula, günümüzde Manisa ili sınırları içinde yer almaktadır. Etrafı tepelerle çevrili, çanak şeklinde volkanik bir arazi üzerinde kurulmuş olan ilçenin kuzeyinde Demirci ve Selendi, güneyinde Alaşehir, doğusunda Uşak, batısında ise Salihli ilçesi yer almaktadır. Kula'da günümüze ulaşan bir kale kalıntısı mevcut değildir. II. Bayezid dönemine ait olan ilk ayrıntılı tahririne göre, Kula'da üç mahalle mevcuttu. Bunlar Mahalle-i Uşaklı, Mahalle-i Mescid-i Mihmad ve Mahalle-i Câmî-i Köhne, 1520 tarihli sayıma göre ise bunlara Mahalle-i Cemaat-i Kefere eklenmiştir.³³⁷

³³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, 1932, s. 35,45.

³³⁵ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 1932, s. 49,50.

³³⁶ Mustafa Alkan, "Germiyanoglu Süleymân Şah ve Kula'daki Vakıfları." *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III, Germiyanogulları Beyliği, Bildiriler*, 2017, s. 375-385.

³³⁷ Alkan, *a.g.m.*, s.375-385.

2.5.2.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Gürhane Medresesi Süleyman Şah tarafından Kula'da yaptırılmış olup bu medrese şehrin gelişimini destekleyen önemli vakıf eserlerinden biri olmuştur. 14. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan medrese, Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde Câmî-i Köhne hitâbeti vakfı ve Şah Çelebi Türbesi vakfı gibi yapılarla birlikte adı geçmektedir.³³⁸

Diğer bir eser ise Süleyman Şah Türbesi'dir. Osmanlı vakıf defterlerinde “Şah Çelebi Türbesi” olarak kayıtlı olan yapının dış cephesinde, sonradan eklenen “Germiyanî Süleyman Şah ruhuna fatiha” ibaresi yer almaktadır.³³⁹ Türbeye dair vakıf kayıtları II. Bâyezid dönemine aittir. İlk mutasarrıfı, Germiyanoglu Şah Çelebi ve Yakub Çelebi nişanıyla Mevlânâ Cemaleddin Kadı Rükneddin olup, vakıf gelirleri arasında bir hamam, harabe dükkânlar ve çeşitli köy ile mezralardan elde edilen akçeler bulunmaktadır. Türbe, zaviyeye bağlı olarak kurulmuş olup, idaresi Kadı Rükneddin ailesine bırakılmıştır. Türbenin kuzeyinde bir mescit olduğu, ancak 1970'li yıllarda yıkıldığı bilinmektedir. Türbenin yanında yer alan ve geçmişte kasap dükkânı olarak kullanılan yapılar, burada küçük bir külliyenin varlığına işaret etmektedir.³⁴⁰

2.5.2.3.Sosyal Yapılar

Germiyanogulları tarafından fethedilerek Türk hakimiyetine giren Kula'da tespit edilebilen en eski sivil mimari eser, 1356-57 yıllarında inşa edilen Sungur Bey Kervansarayı'dır. Ancak, günümüzde bu yapı tamamen ortadan kaybolmuştur.³⁴¹ Sungur Bey'in Kula'da bir hamam inşa ettirmiş ve yapının günümüze ulaşan ve Manisa Müzesi'nde bulunan kitabesine göre kervansarayla aynı yıllarda yaptırılmıştır. Sungur Bey'in kimliği hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, adı bozuk bir kitabe üzerinde geçmektedir. Sungur Bey'in kim olduğu bilinmemekle beraber Kula'nın 1340 yılında Germiyanoglu Mehmet Bey tarafından fethedildiği

³³⁸ Alkan, *a.g.m.*, s.375-385.

³³⁹ Alkan, *a.g.m.*, s.382.

³⁴⁰ Alkan, *a.g.m.*, s.383.

³⁴¹ Rüstem Bozer, “Kula'da Türk Devri Mimarî Araştırmaları-I: Sivil Mimari”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 32/1-2, 1988, s.5.

düşünüldüğünde, onun beyliğin Kula'daki emiri veya önde gelen isimlerinden biri olabileceği tahmin edilmektedir.³⁴²

2.6.SARUHANOĞULLARI

Manisa, 1071 Malazgirt Zaferi ile başlayan Anadolu'daki Türk akınları sırasında güçlü askeri yapısı sayesinde kayda değer bir zarar görmeden varlığını sürdürmüştü ve XIII. yüzyılın sonlarına doğru, Moğol baskısından kaçan Türkmen boylarının Batı Anadolu'ya göç etmesi ile bölgedeki dengeler büyük oranda değiştirmiştir. Bu dönemde Bizans, şehri savunma girişimlerinde bulunmuş ancak 1302 yılında İmparator'un oğlu Mikael'in Türkler karşısındaki başarısızlığı Manisa'nın kaderini etkilemiştir.³⁴³ 1304 yılında bölgeye gelen Katalan paralı askerleri Manisa'yı kuşatmışsa da şehre girmekte başarısız olmuşlardır. Nihayetinde, Saruhan Bey 1310-1314 yılları arasında gerçekleşen uzun bir kuşatma ile Manisa'yı fethetmiştir.³⁴⁴ Kaynaklarda Manisa'nın fethi hakkında bir anlatı bulunmamasına rağmen yerel anlatılara göre, Saruhan Bey şehre Kırık/Çaybaşı mevkiinden girmiştir.³⁴⁵ Bu fetih, Manisa'nın Saruhanoğulları Beyliği'nin merkezi olarak önemli bir gelişim sürecine girmesini sağlamıştır.

2.6.1. Manisa

Saruhanoğulları'na başkentlik yapmış olan Manisa, Aksaray'ın anlatımına göre kuzey-batıdan Yahşi'nin memleketine, güneyde Denizli'ye komşu durumda olup önünde Midilli Adası bulunmaktadır.³⁴⁶ İbn Battuta ise Manisa'nın dağ eteğinde büyük bir şehir olmakla beraber bulunduğu ovanın su kaynakları konusunda zengin, nehirleri ve bahçeleri bulunduğunu aktarır.³⁴⁷ Manisa eskiçağlarda daha çok askeri bir üs olarak kullanılsa da Geç Roma ve Bizans dönemlerinde sivil yerleşim alanı genişlemiş, fiziksel olarak gelişmiş ve hatta İznik İmparatoru Vatatzis burada ikamet etmiş, Katalanlar Manisa'yı merkez yapmak istemiştir.³⁴⁸ Manisa'nın fiziki durumu ile ilgili detaylı bilgilere XIV. yüzyıldan kalma tarihi eserler vasıtası ile öğrenmekte

³⁴² Bozer, "a.g.m.", s.7.

³⁴³ Feridun Emecen, "Manisa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/27, Ankara, 2003, ss.577-583.

³⁴⁴ Emecen, "a.g.m.", ss.577-583.

³⁴⁵ Emecen, "a.g.m.", ss.577-583.

³⁴⁶ Aksarayi, *a.g.e.*, s.199.

³⁴⁷ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.426.

³⁴⁸ Emecen, "a.g.m.", ss.577-583.

ve bu sayede Bizans döneminde iç kalede kalan şehirleşmenin, Saruhanoğulları devrinde dağın eteklerinden ovaya doğru genişleyerek kuzeye doğru yöneldiğini görmekteyiz.³⁴⁹

2.6.1.1.Fiziki Yapı

Ana kaynaklar Manisa'da on beş kasabanın ve yirmi kalenin varlığından söz eder.³⁵⁰ Arşiv belgelerinden varlığına dair bilgi edindiğimiz Saruhanoğulları devri yerleşim yerleri ise Cami-i Kebir (Ulucami), Çarşı, Gürhane, Bölücek, Zindan, Derehamam, Çapraslar, Narlıca, Serebad ve Giderci (Yenice) mahalleleridir.³⁵¹ Manisa'nın en önemli şehir dokularından biri hiç şüphesiz şehrin güneyinde bulunan Spil Dağı'nın kuzey yamacında konumlanmış Manisa Kalesi'dir. Günümüze büyük ölçüde tahrip olmuş şekilde ulaşan Manisa Kalesi'nin halk arasında "Sandık Kale" olarak bilinen beşgen planlı iç kalesi şehrin kurulmuş olduğu dağın en tepe noktasında yer alır.³⁵² İç kaleye kuzey bölgesinden bitişik olan dış kalenin ise eğimli bir yapısı bulunmaktadır.³⁵³ Saruhan Bey tarafından 1313 yılında fethedilen şehrin sur içine bir Fetih Cami ve batısına bir çeşme inşa ettirilmiştir.³⁵⁴ Bu bilgiye göre Manisa'da bulunan ilk Türk yerleşiminin bu bölgede başladığı zaman içinde ovaya taşındığı sonucuna varabiliriz.

2.6.1.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Manisa'da bulunan dini ve kültürel yapıların bazıları günümüzde hala mevcuttur ve ana kaynaklarda da beylik döneminin bazı yapılarından bahsedildiğini görmekteyiz. İbn Battuta şehri ziyareti sırasında ahilerden birinin tekkesinde konakladığını ve şehrin hükümdarı Sarfihan adında biri olduğunu ve oğlunun türbesinden bahsetmektedir.³⁵⁵ Saruhanoğulları döneminde 2 cami, birçok mescit, tekke, zaviye ve türbe inşa edilmiştir.³⁵⁶ Şehirdeki Saruhanoğulları devrinin en erken dini yapısı Saruhan Bey'in şehri fethi sonrası sur içerisinde yaptırmış olduğu

³⁴⁹ Emecen, "a.g.m.", ss.577-583.

³⁵⁰ Aksarayı, *a.g.e.*, s.199; Ömeri, *a.g.e.*, s.167.

³⁵¹ Feridun Emecen, "Manisa", *TDV*

³⁵² Ü. Melda Ermiş, Sema Gündüz, Anıl Yılmaz, "Erken Demirçığ'ından Ortaçığ'a Manisa Kalesi", *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 2016, S/14 s.249.

³⁵³ Ermiş, "a.g.m.", s.249.

³⁵⁴ Ermiş, "a.g.m.", s.255.

³⁵⁵ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.426.

³⁵⁶ Mehmet Karakuyu, *Manisa'nın Tarihi Coğrafyası*, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.150.

günümüzde Kale veya Hacet Mescidi olarak da adlandırılan Fetih Cami, günümüzde harap durumda bulunup yakın zamanda restore edilmiş olup Saruhan Bey döneminin ilk ve tek eseridir.³⁵⁷ (Görsel 17)

Karahisar Mahallesi'nin kuzeyinde bulunan 1362 yılında Mehmet oğlu Hacı İlyas Bey tarafından inşa edilen İlyas Bey Mescidi, kuzeyinde bulunan son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen planlı bir yapıdır.³⁵⁸ Harimi kare planda olup kubbeye sivri tromplarla geçilen bu mescit günümüzde de ibadete açık olmakla beraber kitabesi olan en eski Saruhanoğulları eseri olan oldukça önemlidir.³⁵⁹ Kaynak Mahallesi'nde bulunan Şeyh Haki Baba tarafından 1371 yılında yaptırılmış zamanla Haki Baba Mescidi'nin minaresi ile duvarları tamamen değişmiştir.³⁶⁰ 1397 yılı Hoşkadem Vakfıyesinde adı geçen³⁶¹ Gürhane Mescidi'nin yeri ve yapım tarihi bilinmemekle beraber, eskiden Tunca mahallesinde bulunan ve günümüze kadar ulaşamayan Girdeci/Kirdeci Mescidi'nin de Manisa Müzesi'nde bulunan kitabesine baktığımızda 1393 tarihinde İbrahim oğlu İsmail tarafından inşa ettirildiği bilgisine ulaşmaktayız.³⁶²

Dış kalenin kuzeyinde Muzafferettin İshak Bey tarafından yaptırılan bir Ulu Cami ve Ulucami/İshak Çelebi Külliyesi bulunmaktadır. Bu külliye cami, medrese, çeşme, türbe ve biraz uzağında konumlanan mevlevihaneden teşekkül olan bir formdadır.³⁶³ 1366 tarihli Ulu Cami dikdörtgen planlı, büyüklükleri eşit olan harim ve avludan oluşan, duvarları devşirme taşlarla inşa edilen bir yapıdır.³⁶⁴ Avlusunda taç kapı, yarım kubbe ve renkli taş kakmalarla süslü olup iki sıra kubbe şeklinde tonozlarla çevrili avlunun sütunları çeşitli dönemlere ait parçalardan meydana gelmiştir. Külliyenin içerisindeki 1378 tarihinde İshak Çelebi tarafından Mimar Emet bin Osman'a yaptırılan iki katlı, tek eyvanlı medrese ve açık avluludur.³⁶⁵ Avlunun doğusunda ise İshak Çelebi'nin türbesi yer almaktadır ve türbenin kitabesi bulunmamaktadır. H. Acun'a göre 1388'de İshak Çelebi'nin ölümü üzerine medreseye

³⁵⁷ Ermiş, "a.g.m.", s.255.

³⁵⁸ Karakuyu, *a.g.t.*, s.154.

³⁵⁹ Karakuyu, *a.g.t.*, s.154.

³⁶⁰ Karakuyu, *a.g.t.*, s.172, Enis Karakaya, "Manisa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/27, Ankara, 2003, ss.583-588.

³⁶¹ Karakuyu, *a.g.t.*, s.173.

³⁶² Enis Karakaya, "Manisa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/27, Ankara, 2003, ss.583-588.

³⁶³ Karakuyu, *a.g.t.*, s. s.155,156.

³⁶⁴ M. Baha Tanman, "Ulucami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.110-111.

³⁶⁵ Hakkı Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, 19, 1958, s.135.

bağlı bir oda türbe olarak tekrar revize edilmiştir.³⁶⁶ Sivri kemerli bir nişe açılan dikdörtgen kapılı türbe, dikdörtgen planlı olsa da üstündeki örtü bir askı kemerle ikiye bölünerek ortaya çıkan birinci kısım kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülmüştür.³⁶⁷

Gürhane Zaviyesi adıyla 1659 tarihli sicil kaydında bahsedilen yapının 1365 senesin sicil kayıtlarında geçen Saruhan Bey Türbesi Zaviyesi ile aynı yapı olduğu düşünülmekte ve muhtemelen İshak Bey'in yaptırdığı bu zaviye bugünkü Saruhan Bey'in türbesinin karşısında bulunmaktaydı.³⁶⁸ Saruhan Bey Türbesi'nin kitabesi yoktur. Saruhan Bey'in 1345, torunu olan İshak Çelebi'nin 1388 yılında vefatı dikkate alındığında muhtemelen türbe bu tarihler arasında yaptırılmıştır.³⁶⁹ Türbe kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, üstündeki örtüsü sivri bir kemer ile iki bölüme ayrılmış ve ilk bölüm kare planlı kubbeli iken ikinci bölüm enine dikdörtgen planlı beşik tonozlarla örtülüdür.³⁷⁰ Kare bölüm daha yüksekte olup içinde bir mezar bulunmakta ve yapıda iç dış süsleme bulunmamaktadır.³⁷¹

Saruhanogulları devri türbe yapılarından biri de Revak Sultan Türbesi'dir. Kırık bir kitabesi bulunmasına rağmen herhangi bir tarih mevcut değildir fakat 1371 tarihli bir vakfiyesi mevcuttur. Kare planlı olan yapı sekizgen kasnak üzerine oturan konik külah³⁷² formunda bir üst örtüsüne sahip olan türbenin içerisinde üç adet mezar bulunmaktadır.³⁷³ Manisa'da bulunan diğer bir türbe ise Çaybaşı Mahallesi'nde İshak Çelebi'nin eşine ait olan Gülgün Hatun ve altı kızının gömüldüğü XIV. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış Yedi Kızlar Türbesi'dir.³⁷⁴ Türbe dikdörtgen planlı, yüksek kemerli girişi bulunan, taş ve tuğladan inşa edilmiştir.³⁷⁵ XIV. yüzyıla ait bir diğer eser ise Vakvak Tekkesi-Türbesi'dir. Taş ve tuğladan yapılmış, kare planlı olan türbenin

³⁶⁶ Hakkı Acun, "a.g.m.", s.137.

³⁶⁷ Hakkı Acun, "a.g.m.", s.137.

³⁶⁸ Mehmet Karakuyu, *Manisa'nın Tarihi Coğrafyası*, s.176,177.

³⁶⁹ Hakkı Acun, "Manisa'da Türbe Mimarisi", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.480.

³⁷⁰ Hakkı Acun, "a.g.m.", s.480,481.

³⁷¹ Hakkı Acun, "a.g.m.", s.484.

³⁷² Üst örtüsünün külahlı olması Selçuklu mimari geleneğinin devam ettirildiğinin bir göstergesidir.

³⁷³ Hakkı Acun, "a.g.m.", s.483.

³⁷⁴ Hakkı Acun, "a.g.m.", s.486,487.

³⁷⁵ Enis Karakaya, "Manisa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/27, Ankara, 2003, ss.583-588.

doğu cephesi satıhtan taşan yüksek bir taç kapısı ve sekizgen şekilli bir kubbesi mevcuttur.³⁷⁶

2.6.1.3.Sosyal Yapılar

Bir önceki bölümde bahsettiğimiz Ulucami Külliyesi bir parçası olan kitabesiz Çukur Hamam'ı,³⁷⁷ caminin 50 m kadar uzağında günümüzde harap bir haldedir.³⁷⁸ Moloz taş ve tuğladan inşa edilmiş olan hamam dört eyvanlı bir plan düzenine sahip olup soyunma yeri büyük bir kubbeyle örtülüdür ve fiskiyeli mermerden olan havuzun su haznesi ise günümüze kadar ulaşabilmiştir.³⁷⁹ Saruhan Devri hamamlarından bir diğeri ise Dere Hamamı ya da Yedi Kızlar Hamamı adıyla da anılan Gülgün Hatun Hamamı olmakla beraber bu hamam Gülgün Hatun Mescidi külliyesine dâhil XIV. yüzyılın ikinci yarısında yapılan bir yapıdır.³⁸⁰ Devşirme taş bloklar ve tuğla ile kare planlı inşa edilen hamamın kubbe geçişlerinde Türk üçgenleri kullanılmıştır.³⁸¹ Dere Hamamı kubbeli soğukluk ve ılıkılık ile dört eyvanlı, dört köşeli halvet hücresi olan sıcaklıktan teşekküldür.³⁸²

2.6.2. Demirci

Manisa'nın bir ilçesi olan Demirci'nin güneyinde diğer Manisa ilçeleri olan Kula ve Selendi yer alırken batısında Gördes ve Köprübaşı ilçeleri vardır. Kuzey-doğusunda Kütahya olan Demirci'nin kuzeyinde ise Balıkesir yer alır. Saruhan Bey'in beyliğinin Demirci topraklarını kardeşi Çuga Bey'in idaresine bırakması ile Demirci Saruhanoğulları'nın idari merkezlerinden biri olmuştur. Yıldırım Bayezid ise Manisa'nın kendisine bırakılması üzerine Demirci, Kemaliye, Kayacık taraflarını Hızır Şah'a mülk olarak vermiş fakat 1407-1409 yıllarında Çelebi Mehmed'in Hızırşah'ı öldürmesi üzerine Saruhanoğulları Beyliği'nin Manisa kolu sona ermiştir. Demirci kolunda, Yakub Bey Yıldırım

³⁷⁶ Enis Karakaya, "a.g.m.", ss.583-588.

³⁷⁷ Çukur Hamamı rivayete göre önemli bir olaya sahne olmuştur. Saruhanoğlu Hızır Şah Çelebi Mehmed'e cephe alarak Şehzade İsa Çelebi'nin tarafını tutması nedeniyle, Çelebi Mehmed'in 1410'da Manisa'yı ele geçirerek Hızır Şah'ı bu hamamda eğlenirken yakalayıp idam ettirmiştir. Bkz. Enis Karakaya, "Çukur Hamam", s.387.

³⁷⁸ Enis Karakaya, "Çukur Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/8, İstanbul, 1993, s.387.

³⁷⁹ Enis Karakaya, "Çukur Hamam", s.387.

³⁸⁰ Ahmet Şen, *Manisa Hamamları (Merkez)*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015, s.30.

³⁸¹ Ahmet Şen, *Manisa Hamamları (Merkez)*, s.30,31.

³⁸² M. Baha Tanman, "Saruhanoğulları" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, ss.173-174.

Bayezid'in oğulları arasında cereyan eden taht kavgası ve beyliğin içindeki karmaşalardan faydalanarak gücünü arttırmıştır. 1390-1402 yılları arasında ise Demirci ve Nif gibi yerlerde bey ailesi varlığını hala sürdürmüştür.³⁸³

2.6.2.1.Dini ve Kültürel Yapılar

Evliya Çelebi Demirci'yi ziyareti sırasında buranın en eski yapısının Demirci fatihi Kara Mustafa Paşa eliyle yaptırılan Saruhanoğlu Yakub Bey Cami'si olduğundan bahsederek kapısının üstünde "*Ammere haze'l-camie's-sultanu'l-mu'azzam zıllullahi fi'l-alem, hayır sahibi ve'l-hasenat Ya'kub bin Devlet Han ibn Sarhan Bay. Sene aşere semane mi'e.*"³⁸⁴ yazdığını aktarmıştır.³⁸⁵

2.6.3. Nif

Saruhan Bey'in kardeşi Ali Bey'e, Nif'i yani bugünkü İzmir'in Kemalpaşa ilçesini onun idaresine bırakması üzerine burası, Saruhanoğulları'nın idari merkezlerinden biri olmuştur. El-Ömeri'nin bahsi üzerine Denizli'nin kuzeyinde olan bu şehrin kartalın yuvasını dahi kurmak için çıkamayacağı kadar yüksek dağların tepesinde kurulduğunu, rüzgârların derelerin içinden esip geçerek bulutların yağmurlarını oraya bıraktığını, ay daha sarıklar kendisini görüp fısıldaşmadan sessizce gözden kaybolduğunu ve yıldızların dağlar üstünde muska gibi durduğunu şairane şekilde anlatmıştır.³⁸⁶

2.6.3.1.Fiziki Yapı

Ömeri Nif'te sekiz kasabanın ve otuz tane kalenin varlığından söz etmektedir.³⁸⁷ Evliya Çelebi'nin ise Münif Kalesi olarak adlandırdığı yerin Büyük İskender döneminde Kayfeda tarafından yaptırıldığını ve Sarhan Baba Sultan zamanında Hacı Emet Bey tarafından fethedildiğini aktarır.³⁸⁸ Şeddadi olan kale, yalçın bir kaya üzerinde yapılmış, beş köşe, çevresi 2.200 adım olan kaleden çıkan surlar tüm şehre yayılır.³⁸⁹ Günümüzde bu kaleden geriye az

³⁸³ Feridun Emecen, "Saruhanogullari", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, ss.170-173.

³⁸⁴ "Bu camiye Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, hayır ve iyilik sahibi ulu sultan Ya'kub bin Devlet Han bin Saruhan Bey imar etti. 810 yılı (Miladi 1407-1408)."

³⁸⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.54.

³⁸⁶ Ömeri, *a.g.e.*, s.167.

³⁸⁷ Ömeri, *a.g.e.*, s.167.

³⁸⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.72,73.

³⁸⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.73.

sayıda dış kale suru ve iç kale surları ayakta olsa da genel olarak yıkılmış, korumasız bırakılarak hazine avcılarının talanına maruz bırakılmış ve Evliya Çelebi'nin bahsettiği kalenin içinde bulunan akarsu ise günümüzde mevcut değildir.³⁹⁰

2.6.3.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Evliya Çelebi'nin eski tarzda Çarşı içinde yer alan Emet Bey Cami (Çarşı Cami) olarak bahsettiği yapının ceviz ağaçlı, fahri oymalı, nakışlı ve sanatlı kapısının üstünde "*Amiruhu el-abdül'l-fakir el-Hac Emmet bin Osman*"³⁹¹ yazdığını aktarır.³⁹² (Görsel 18)Geçirdiği tamirler sonucunda günümüzde bu caminin minaresi dışında orijinal çok bir parçası kalmamıştır ve bir de tamir kitabesi bulunmaktadır.³⁹³

2.7.AYDINOĞULLARI

Germiyanogulları ordusunda subaşı olan Mehmed Bey önce Menteşe beyinin damadı Sasa Bey'in Aydın topraklarını almasına yardım etse de daha sonra bu toprakları Sasa Bey'den 1308 yılında Aydın'ı almakla beraber İzmir'in Müslüman kesiminin yanı sıra Ayasuluk (Selçuk), Tire, Sultanhisar ve Bodemya'yı ele geçirmiştir.³⁹⁴ Ele geçirdiği toprakları beş oğluna idare için pay ederken kendisi ve küçük oğlu Birgi'ye yerleşmiştir. Bu şekilde Aydınoğulları, Birgi başkent olmak üzere toplam beş idari merkezden yönetilmekteydi.

2.7.1. Tire

Tire beylikler dönemi itibariyle iki merkezli (nefs) olarak gelişmiştir. Asıl yerleşim yeri olan "Nefs-i Tire" ile Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'un külliyesinin vakfı olarak ortaya çıkmış, bugün Değirmendere semtinde merkezlik eden "Nefs-i Bademiye" denen ikinci bir yerleşim yeri daha oluşmuştur.³⁹⁵

2.7.1.1.Dini ve Kültürel Yapılar

³⁹⁰ Budak, *a.g.t.*, s.132,133.

³⁹¹ "Onun emiri, fakir kul Hac Emmet oğlu Osman'dır."

³⁹² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.73.

³⁹³ Budak, *a.g.t.*, s.133.

³⁹⁴ Erdoğan Merçil, "Aydınoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/4, İstanbul, 1991, ss.239-241.

³⁹⁵ Zekai Mete, "Tire", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/41, İstanbul, 2012, ss.195-197.

Aydınoğulları Tire'si birçok dini ve kültürel yapının inşa edildiği bir yer olma özelliği gösterir. Özellikle cami ve mescid türü yapılar sayıca aynı dönem şehirlerinden fazladır. Bu mescitlerden biri olan Çanakçı Mescidi'nin Tire Müzesi'nde bulunan inşa kitabesine göre 1338 yılında inşa edilmiştir.³⁹⁶ Kare planlı mescit eğimli bir arazide inşa edilmiş ve bu araziye uygun olarak moloz örgülü bir duvar ile çevrelenmiştir.³⁹⁷ Kaba yontma taş ve molozla inşa edilen yapının cemaat yerindeki batı duvarının orijinal kuzey duvarının ise sonradan inşa edildiği saptanmıştır.³⁹⁸ İnşa tarihi bilinmeyen fakat Çanakçı Mescidi ile büyük oranda benzerlikler gösteren Tire Doğan Bey Mescidinin ise Aydınoğulları yapısı olduğu düşünülmektedir. İki bölümden oluşan cami kare planlı kubbeli ana bölüm ile bitişik bir cemaat yerinden ibaret olan yapı karma malzemeler ile inşa edilmiş ve kuzeydoğusunda da tuğla bir minaresi bulunmaktadır.³⁹⁹

Emir Mehmed tarafından 1339'da inşa edilen Debbağhane (Tabakhane) Mescidi günümüze ulaşmamış ve bugün yerinde tek katlı bir ev bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin "Tebbağ Sinan Cami"⁴⁰⁰ olarak bahsettiği Debbağhane Camisi'nin inşa kitabesi Tire Müzesi'nde bulunmaktadır. Karakadı Külliyesi'nin güneydoğu mevkiinde birçok odası bulunan fakat geriye sadece ana giriş bölümü ile minaresi kalan Gucur Cami'de ibadete kapalıdır.⁴⁰¹ Tire'de bulunan mescitlerden biri olan 1354 tarihli Alihan Mescidi ise Ulucami'nin bahçesinde bulunmakta ve 1916 yılında çıkan yangın sonrasında büyük ölçüde zarar görmüştür.⁴⁰² Alihan Mescidinin duvarında sadece mihrap ayakta kalmıştır. Aynı zamanda Alihan oğlu Hoca Hasan'ın yatmakta olduğu Alihan Türbesi ve tire tarihinin ilk medreselerinden olan Mehmed oğlu Alihan tarafından yaptırılan Alihan Medresesi (Orta Medrese) bulunmaktadır. Bedri

³⁹⁶ Selda Kalfazade, "Aydınoğlu Cami Mimarisine Genel Bir Bakış" *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I, Aydınoğulları Tarihi 4-6 Kasım, Aydın (Bildiriler)*, 2010, Ankara, 2013, ss. 253.

³⁹⁷ Kalfazade, "a.g.m.", s.253.

³⁹⁸ Kalfazade, "a.g.m.", s.253.

³⁹⁹ Kalfazade, "a.g.m.", s.253.

⁴⁰⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s.182.

⁴⁰¹ Zeynep Temel, *Candaroğulları (İsfendiyoğulları) ve Aydınoğulları Şehirleri*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020, s.124.

⁴⁰² Zeynep a.g.t., s.122.

Bey'in⁴⁰³ Harlak Mahallesi'nde yaptırdığı büyük bahçeli mescit ise Osmanlıların şehri hâkimiyeti sonrası "Hacı Mustafa Mescidi" adıyla hizmet verse de bugün konut olarak kullanılmaktadır.⁴⁰⁴

Karakadı Mecdettin Külliyesi, Aydınoğulları dönemine ait cami, medrese, türbe, hamam ve ticari işlevler gören bir han gibi bölümlerden oluşan bir yapı topluluğudur. (Görsel 19) Özellikle caminin kurşun kaplı kubbesi ve çini süslemeli minaresi dikkat çekici olsa da bu yapı topluluğunun günümüze kadar ulaşan bölümleri sınırlıdır ve bazı birimler harabe durumundadır.⁴⁰⁵ Benzer şekilde Karahasan Cami ve Türbesi tarihi belgelere göre aynı zamanda medresenin olduğu bir yapı topluluğuydu. Cami ve türbe geometrik bir düzen barındırmamasına rağmen ortak bir açık alan etrafında şekillenmiş ve birbiriyle ilişkili şekilde konumlandırılmıştır. Karahasan (Cağaloğlu Ali Paşa) Türbesi, altıgen planıyla dikkat çeken, diğer külliye yapılarından bağımsız olarak inşa edilmiş bir yapıdır.⁴⁰⁶

Aydınoğlu Umur Bey'in kızı Gürcü Melek Hatun'un Sofuköy Mahallesi'nde yer alan camisi çatılı küçük bir bina iken daha sonra değişiklikler yapılmıştır. Caminin inşa tarihi bilinmemekle beraber Gürcü Melek Hatun'un 1372 tarihinde yaptırdığı, yıkılmış Değirmendere köprüsünün kalan kitabesinden yola çıkarak ibadethanenin bu tarihte yaptırılmış olma ihtimali yüksektir.⁴⁰⁷ Beylik hanımlarından İsa Bey'in kızı ve Yıldırım Bayezid'in zevcesi olan Hafsa Hatun'un çeyiz parasıyla muhtemelen 1390'lı yıllarda yaptırdığı, dikdörtgen planlı kurşunlu kaplı minaresi olan ve eskiden adı Bademiye olarak anılan cami bir külliyenin içinde yer alır.⁴⁰⁸ İsa Bey'in ise Büyükkale'de bulunan bitişiğindeki çeşme kitabesine göre 1380 yılında yaptırdığı İsa Bey Cami günümüzde yıkık olmasının yanı sıra 1952 yılında yerine yapılan yeni caminin deposu olarak kullanılmaktadır.⁴⁰⁹

⁴⁰³ Aydınoğlu Cüneyt Bey'in deniz seferlerine iştirak eden Hoca Hasan'ın oğludur.

⁴⁰⁴ Zeynep a.g.t., s.123.

⁴⁰⁵ Budak, *Seyahatnamelere Göre Batı Anadolu*, s.138.

⁴⁰⁶ Çağla Caner Yüksel, "Aydınoğulları'ndan Osmanlı'ya Tire Külliyesi (14.-16. Yüzyıllar)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 2014, 21.21: ss.7-39.

⁴⁰⁷ Zeynep Temel, *Candaroğulları (İsfendi-yaroğulları) ve Aydınoğulları Şehirleri*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020, s.125.

⁴⁰⁸ Temel, a.g.t., s.125.

⁴⁰⁹ Temel, a.g.t., s.126.

İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Karahasan'ın yaptırdığı düşünülen kitabesiz fakat isminden dolayı isminden dolayı Aydınolu Cüneyt Bey'in kardeşi Kara Hasan'a ithaf edilen taş ve tuğla ile inşa edilmiş Garasen Cami/Karahasan Cami 1968 yılında yıkılıp yeniden inşa edilmiştir.⁴¹⁰ Caminin haziresinde Karahasan Bey'in mezarı bulunmaktadır. Tire'de yer alan Karakadı Camisi de bir külliye içinde yer alan önemli bir yapı olmakla beraber inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir Bıyık Bey Camii'nin yerine Karakadı Mecdeddin tarafından inşa edildiği de söylenmektedir. Altıgen planlı harim, revaklı avlu, medrese odaları ile Tire'deki tek çokgen yapı eseri olma özelliğini taşır ve mimari detaylarında Osmanlı etkisi görülse de, Aydınolu dönemine ait bir eser olarak değerlendirilir.⁴¹¹

Alacamescid olarak da bilinen Mehmed Bey Camisi'nin kitabesi bulunmamakla beraber XIV. yüzyılda yapılan önemli yapılardan biridir. Kubbeler arası geçişlerde üçgen yapılar kullanılmış ve son cemaat yerinde bulunan çeşme ve kilim desenli minaresi Osmanlı mimarisinin de izlerini taşımaktadır.⁴¹² Aydınolu Beyliği'nin son dönemlerinde Yayla Baba tarafından inşa edilen Yayla Fakih Mescidi klasik planlı olmasına rağmen kible duvarında, diğer Tire yapılarında nadiren rastlanan süsleme zenginliği dikkat çeker. Mihrap, iç içe geçmiş iki kornişle çevrilmiş ve süslemesinde ağırlıklı olarak lale motifleri kullanılmış ve mihrap üzerinde gülbezek ve firdöndü desenleri ile farklı nişlerin eşlik ettiği alçı süsleme teknikleri öne çıkmaktadır.⁴¹³ Bir dönem Bektaşî tekkesi olarak da işlev gören yapı, 1840'larda bazı önemli unsurlarını kaybetmiştir.⁴¹⁴ Kazanoğlu Mehmed Bey'in kabrinin olduğu Hacı Fahih (Beni Ayran Dede) Türbesi ise Terzi sokakta yer almakla beraber kitabesiz olan türbe kare planlı ve tuğla kubbeli olarak inşa edilmiştir.⁴¹⁵

Beylikler dönemi eserlerinde sıkça karşılaştığımız ulucami Tire'de de bulunmaktadır. Tire Ulucami'sinin kuzey kapısında bulunan 1870 tarihli onarım kitabesine göre Aydınolu Cüneyt Bey (1405-1426) tarafından yaptırıldığı

⁴¹⁰ Temel, *a.g.t.*, s.126.

⁴¹¹ Temel, *a.g.t.*, s.127.

⁴¹² Temel, *a.g.t.*, s.128.

⁴¹³ Temel, *a.g.t.*, s.130.

⁴¹⁴ Temel, *a.g.t.*, s.130.

⁴¹⁵ Temel, *a.g.t.*, s.132.

yazmaktadır.⁴¹⁶ Eğimli bir alanda kare planlı inşa edilen yapı zamanla yapılan onarımlar neticesinde orijinal halini büyük oranda yitirmiş ve mukarnaslı mihrap nişi ve minaresi Aydınogulları dönemini kısmen de olsa yansıtmaktadır.⁴¹⁷

Tire’de yukarıda bahsettiğimiz Orta Medrese dışında Aydınoglu dönemine ait üç adet medrese bulunmaktadır. Bahçekahve semtinde yer alan Aydınoglu Musa Bey’in banisi olduğu Büyük Zencirli Medresesi, 1531 tarihli Muhasabe-i Vilayet-i Anadolu Defteri’nde, Tire’deki “Vakf-ı medrese-i Balatlı Hacı der nefsi Tire” adı ile yer almıştır. Medrese, 32 odası ve 150 dükkânı ile bölgedeki en büyük vakfa sahip kurum olarak kaydedilmiştir.⁴¹⁸ Tire’de Aydınoglu Mehmed Bey tarafından yaptırılan fakat günümüze ulaşmayan diğer önemli medrese ise İbn Melek Medresesi’dir. İbn Melek, Aydınoglu Mehmed Bey’in oğulları da dâhil olmak üzere uzun yıllar burada ders verdiği için kendi bu medrese kendi adıyla anılmıştır.⁴¹⁹ İbn Melek vefatı sonrası oğlu Mehmed ve Evliya Ali Efendi’nin kabirlerinin olduğu yere defnedilerek türbesinin de adıyla anılan medresede yer aldığı bilinmektedir.⁴²⁰ Türbenin bahçesinde yer alan Mehmed Bey’in oğlu Süleyman Şah’a ait bir türbe daha bulunmaktadır. 1349 yılında kare planlı olarak kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan türbe, yüksek sekizgen kasnak üzerine oturan kiremit kaplı kubbe ile örtülmüştür.⁴²¹ Giriş kemerinin köşeleri, merkezdeki on köşeli yıldız etrafında geometrik çizgilerle düzenlenmiş dairevi madalyonlarla süslenmiş olup köşelilere ise Rumilerle doldurulmuş yuvarlak kenarlı üçgen motifler işlenmiştir.⁴²² Tire’de bulunan son medrese ise geç dönem eseri olan Aydınoglu emiri kadı Muiddin Bey’in yaptırmış olduğu Kadızade Medresesi’dir. Külliye içinde yer alan medrese beş odadan oluşmaktadır.⁴²³

2.7.1.2.Sosyal Yapılar

⁴¹⁶ Selda Kalfazade, “Ulucami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.117.

⁴¹⁷ Kalfazade, “a.g.m.”, s.117.

⁴¹⁸ Temel, *a.g.t.*, s.131.

⁴¹⁹ Mustafa Baktır, “İbn Melek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/20, İstanbul, 1999, s.175-176.

⁴²⁰ Temel, *a.g.t.*, s.131.

⁴²¹ Temel, *a.g.t.*, s.133.

⁴²² Temel, *a.g.t.*, s.133.

⁴²³ Temel, *a.g.t.*, s.131.

Aydınoğulları dönemi itibariyle şekillenen kent yapısı Tire'nin başkent olmasıyla siyasi açıdan önemli bir merkez haline gelmesinin yanı sıra sosyal ve ekonomik açıdan değer kazanmıştır. Tire'de kervansaray, hanlar ve hamamların inşası ile birlikte bu değer, kentin coğrafi konumu, tarıma elverişli, iktisadi faaliyetlerde bulunmaya yatkın yapısıyla daha da artmıştır.

Tire'de İsa Bey zamanında imar edilen ve XIX. Yüzyıldan beri kullanılmayan Bademye Hamamı'nın kitabesi bulunmamaktadır. Alihan Bey tarafından yaptırılan Bahçekahve Hamamı ise günümüze kadar ulaşan hamamın üzeri otuz altı ışıklı kubbe ile örtülerek kubbeye geçiş tromplar ile yapılmıştır.⁴²⁴ Yukarıda da bahsettiğimiz İbn Melek Türbesi'nin güneyinde yer alan İbn Melek Hamamı muhtemelen Tire'de yer alan ilk medrese hamamıydı. İbn Melek tarafından Terziler Çarşısı'nda yaptırılan Terziler Hamamı'nın ise inşa kitabesi bulunmamakla beraber çifte hamam özellikli bir yapıda erkek ve kadın bölümü olarak ayrılmıştır. Tire'de bulunan hamamlardan bir diğeri de Umur Bey'in torunu Ahmed Bey tarafından yaptırılan Taşpazarı Hamamı ise günümüzde inşa kitabesi olmayan yıkık bir hamamdır. Kızlar Çeşmesi sokağında yer alan İsa Bey tarafından 1380 yılında inşa edilen Yeniceköy Hamamı ahşap çatılı ve iki halvetli olmakla beraber günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.⁴²⁵

Aydınoğulları emirlerinden biri olan İlyas Bey eliyle yaptırılan tek katlı ve 23 odalı Çöplüce Han işyeri olarak kullanılmak üzere yapılmış ve ahır bölümü bulunmamaktadır. Alaçesme Mahallesi'nde ise hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Alaçesme Han'ı da Tire'de bulunan hanlardan biridir. Hakkında pek fazla bilginin bulunmadığı vakıflara kayıtlı olan İsa Bey ve Karagazi kervansarayları ise Aydınoğulları'nın inşa ettiği önemli yapılardandır.⁴²⁶

2.7.2. Ayasuluğ

Küçük Menderes ovasının güney doğusunda yer alan bir tepenin yamaçlarında kurulan Ayasuluğ, eskiçağda meşhur olan Efes kentinin kurulduğu günümüzde ise İzmir'in Selçuk ilçesi olarak bilmekteyiz.⁴²⁷ Menteşe Bey'in

⁴²⁴ Temel, *a.g.t.*, s.135.

⁴²⁵ Temel, *a.g.t.*, s.135,136,137.

⁴²⁶ Temel, *a.g.t.*, s.138.

⁴²⁷ Feridun Emecen, "Ayasuluk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/4, İstanbul, 1991, s.225-227.

damadı Sasa Bey tarafından 1304'te ele geçirilen şehir, 1309'da Aydınolu Mehmed Bey'in eline geçerek deniz seferleri ve deniz ticareti hususunda Türkler için önemli bir merkez haline geldi.

2.7.2.1.Fiziki Yapı

Ayasuluğ Kalesi Bizans dönemi yapısı olsa da Aydınoluğulları döneminde de kullanılmış olup limana yakın olması ve bölgeye hâkim bir konumda olması nedeniyle Türk fetihlerinden sonra yerleşimin ilk gerçekleştiği yer olması bakımından önemlidir.⁴²⁸ Bunun en büyük kanıtı ise aşağıda bahsedeceğimiz üzere fethi takiben iç kalede muhtemelen Sasa Bey tarafından yaptırılan ilk cuma camisi olan Kale Cami'dir.⁴²⁹ 2008-2009 yılı kazılarında kalede aynı zamanda üç adet hamam ve çeşitli depolar bulunmuş ve kitabsız olan Aydınoluğulları tarafından Bey Köşkü olarak inşa edilmiş kale köşkü de ortaya çıkarılmıştır.⁴³⁰ Aydınolu İsa Bey Camisi'nin giriş kapısının yanında bulunan bloklarda yer alan armudi (Çifte) silmelerin benzerleri köşkün mermer kapısının söveleri üzerinde kullanılmış ve buradaki palmet motiflerin de iki yapıda benzerliği köşkün İsa Bey döneminde yapılmış olabileceği hususunda bir ihtimali ortaya koyar.⁴³¹

2.7.2.2.Dini ve Kültürel Yapılar

İç kalenin ortasında yer alan İç Kale Cami duvarları taş ve tuğlalardan inşa edilmiş olup sekizgen bir kasnak üzerine yerleştirilen kubbenin yanı sıra kapının kuzeydoğusunda bulunan minaresi aynı şekilde taş ve tuğlalardan meydana gelmektedir.⁴³² Beylikler dönemi camilerinin şüphesiz en önemlilerinden biri olan ve üzerindeki kitabeye göre 13 Mart 1375 tarihinde Aydınolu İsa Bey tarafından mimar Ali b. Müşeymeş ed-Dımaşki'ye⁴³³ inşa ettirilen İsa Bey Cami, şehrin sur dışında geliştiği dönemde yaptırılmıştır.⁴³⁴ (Görsel 20) Osmanlı hâkimiyeti sonrası önemini yitiren ve bakımsız bırakılan

⁴²⁸ Cahit Telci, *15-16. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazası*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999, s. 40,41.

⁴²⁹ Telci, *a.g.t.*, s.40.

⁴³⁰ Temel, *a.g.t.*, s.110.

⁴³¹ Temel, *a.g.t.*, s.110.

⁴³² Temel, *a.g.t.*, s.106.

⁴³³ Selda Kalfazade, "İsa Bey Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, s.476-478.

⁴³⁴ Cahit Telci, "Aydınolu İsa Bey: Bir Bani, Üç Cami", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25/1, 2010, s.340-341.

camii bir XIX. yüzyılın ikinci yarısında kervansaray olarak da kullanılmış ve daha sonraki yıllarda birkaç kez restorasyon çalışmaları yapılmıştır.⁴³⁵ Avlu ve ibadet mekânından oluşan cami dikdörtgen planlı olup mermer taşlar kullanılarak iki bölümden oluşmaktadır. İbadet mekânında kubbe ve tonoz örtü kullanılırken giriş kapısı, mihrap ve minberde detaylı taş süslemeleri mevcuttur.⁴³⁶

Anonim olarak bilinen fakat daha sonra İsa Bey'in hayattayken yaptırdığı İsa Bey Türbesi kendisinin vefatı üzerine Birgi'de Aydınolu Mehmed Bey'in türbesine defnedilmesiyle boş kalmıştır.⁴³⁷ Sekizgen planlı, taç kapılı, yıldız külahlı, almasıık duvar örgüsü, dilimli kemerleri, kirpi saçağı ve kapı revakı ile Batı Anadolu sanatını yansıtırken Osmanlı türbelerinin de öncüsü olmuştur.⁴³⁸

2.7.2.3.Sosyal Yapılar

İsa Bey Camii'nin güneybatısında yer alan hamam İsa Bey Hamamı, inşa kitabesine göre Hoca Ali bin Salih tarafından 1364 yılında yaptırılmıştır. Ayrıca, İsa Bey'in eşi Azize Hatun'un da Ayasuluğ'da fakirler için farklı bir hamam yaptırdığı bilinmektedir. İsa Bey Camii'nin inşaatında çalışan işçiler için yapılan bu hamam, özgün bir plana sahip olup taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş ve günümüzde Selçuk Arkeoloji Müzesi'nin bir parçası olarak korunmaktadır.⁴³⁹

2.7.3. Birgi

Aydınolu Beyliği'nin başkenti ve günümüzde İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı bir bucak olan Birgi, Bozdoğan'ın güneyinde, Sarıyar deresinin iki yamacına kurulmuş ve şehrin adı Pyrgion veya Pyrigia olan eski adlarından gelmektedir.⁴⁴⁰ Sasa Bey, Bizans sevki ile bölgede bulunan Katalanların geri çekilmesi üzerine 1304'te aldığı Birgi'yi, 1307 tarihinde Aydınolu Mehmed Bey'in ele geçirmesiyle bu beyliğin başkenti olduğunu görmekteyiz.

⁴³⁵ Kalfazade, *a.g.m.*, s.476-478.

⁴³⁶ Kalfazade, *a.g.m.*, s.476-478.

⁴³⁷ Temel, *a.g.e.*, s.109.

⁴³⁸ Kalfazade, "a.g.m.", s.476-478.

⁴³⁹ Temel, *a.g.t.*, s.109.

⁴⁴⁰ Feridun Emecen, "Birgi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/6, İstanbul, 1992, ss.189-191.

2.7.3.1.Fiziki Yapı

Aksaray'ın anlatımına göre atmış şehri ve üç yüz kalesi bulunan Aydınoğlu Mehmed Bey'in sahibi olduğu ve idari merkez olarak kullanılan Berkeri (Birgi), Denizli ve Tavas'ın kuzeyinde, Turgutlu'nun güneyinde bulunmaktadır.⁴⁴¹ Günümüze ulaşmamış bir kalesi olduğu bilgisini ise burayı ziyaret eden Evliya Çelebi'den edinmekteyiz. Çelebi, Bozdağ eteğindeki taşlı bir derenin sonunda, iki tarafı cehennem kuyusu gibi uçurumlu, balıksırtı bayırın üzerinde, şeddadi bir yapı olarak kible tarafından kuzey tarafa uzunlamasına inşa edilen bu eski kalenin iç kalesi ile mamur durumdadır.⁴⁴² İbn Battuta ise Mehmed Bey'in sarayını görmüş ve birkaç malumat vermiştir. Büyük bir kapıdan girerek saraya ulaşan Battuta, uzun merdivenleri çıkarak kenarlarında ağzından su akıtan aslan heykelleri olan bir havuzun ortada olduğu çevresi ve üzeri kumaş döşeli sedirlerle kaplı bir muhteşem bir salon görmüştür.⁴⁴³

2.7.3.2.Dini ve Kültürel Yapılar

Aydınoğulları'nın ilk camisi olan Birgi Ulucami (Aydınoğlu Mehmed Bey Cami) 1312 yılında Mehmed Bey tarafından inşa edilmiş olup medrese, türbe ve hamamla birlikte külliye düzeni içinde tasarlanmıştır. (Görsel 22) Kare planlı yapı, mihraba dikey beş nefli düzeni, orta nef üzerinde yer alan kubbesiyle, doğu cephesindeki Memlük mimarisindeki gibi mermer pencereler ve güneybatı köşesindeki Selçuklu tarzı sırlı tuğlalı minaresiyle dikkat çekici bir eserdir.⁴⁴⁴ İç mekân süslemelerinde mor ve firûze renkli mozaik-çiniler, künde-kârî ceviz minber ve ahşap kullanılmıştır.⁴⁴⁵ Ulucami külliyesi içerisinde yer alan Mehmed Bey'in türbesi, inşa kitabesine göre 1134 yılında vefatı üzerine yaptırılmış olup oğulları Bahadır Bey ve İsa Bey'de buraya defnedilmiştir. Kare planlı, mermer taşlarla örülmüş, kubbesi kiremitle kaplı yapının orta kısmında üçlü gruplar halinde dokuz küçük baklava, iç içe geçen dörtgen ve radyaldan oluşan levha bulunmaktadır.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Aksaray, *a.g.e.*, s.199.

⁴⁴² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.192.

⁴⁴³ İbn Battuta, *a.g.e.*, s.422.

⁴⁴⁴ Selda Kalfazade, "Ulucami", TDV İslam Ansiklopedisi, C/42, İstanbul, 2012, s.86,87.

⁴⁴⁵ Kalfazade, "a.g.m.", s.86,87.

⁴⁴⁶ Zeynep, *a.g.t.* s.91.

Ulucami'nin güneydoğusunda bulunan Sultan Şah (Hatuniye) Türbesi ise 1330 yılında Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından kız kardeşi için yaptırılmıştır. (Görsel 21) Altıgen kasnak üzerine oturtulan kubbesi olan türbe, tuğla, taş ve devşirme malzemelerden inşa edilmiş olup içerisinde tek mezar taşı vardır. Aynı mahallede yer alan Sultan Şah Medresesi adıyla anılan yapının da Mehmed Bey'in kardeşi tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir.⁴⁴⁷ Günümüzde Sultan Şah Medresesi'nin her iki tarafından yol geçmekte ve harap durumdadır. Aydınoğlu Mehmed Bey'in ise Ulucami'nin kuzeyinde yer alan medresesi Yunan işgali tarafından kısmen yanmış, günümüzde ise herhangi bir izi kalmasa da Osmanlı arşiv kayıtlarından bu medresesinin varlığı hakkında bilgi edinmekteyiz.⁴⁴⁸ İbn Battuta ise Birgi ziyareti sırasında bir medreseyi ziyaret ettiğini ve Tire bölümümüzde bahsettiğimiz İbn Melek (Feriştâ) ile tanıştığını aktarmaktadır.⁴⁴⁹

Bir diğer dini mekân ise Birgi Kurt Gazi Mahallesi'nde yer alan inşa kitabesi olmayan fakat mimari olarak ele alındığında Aydınoğulları'na ait olduğunu düşündüğümüz Güdük Minare Mescidi olup kare planlı ve küçük ölçekte bir yapıdır. Günümüzde harap durumunda olan mescidin kuzey cephesinde son cemaat yeri, batısında giriş kapısı yer almakta ve mihrap nişi, istiridye tepelikli tasarımıyla öne çıkarken, silindirik minaresi ise mescidin adını vermiştir.⁴⁵⁰

2.7.3.3.Sosyal Yapılar

Ulucami kompleksi içerisinde yer alan Birgi Aydınoğlu Hamamı'nın inşa kitabesi bulunmamaktadır fakat mimari özellikler ve bu kompleksin içinde yer almasından dolayı Aydınoğulları eserleri arasında yer alır. Süslemesiz sade bir yapı

⁴⁴⁷ Zeynep, *a.g.t.* s.92.

⁴⁴⁸ Zeynep, *a.g.t.* s.90.

⁴⁴⁹ “Daha önce tanıştığımız Muhyiddin adlı bir müderrisin bu şehirde bulunduğunu öğrendimiz için onun yerini sorduk ev sahibimizden. Meğer ev sahibimiz de medresede talebeymiş! Hemen medreseye gittik. Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkâr ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selam verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selamımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu. Sonra Kadı İzzeddin Feriştâ denen adam geldi oraya. “Feriştâ” melek anlamına geliyor. Bu adam temiz ahlakı, saflığı, erdemi ve melek tabiatıyla bu unvanı hak etmiş biridir!. İbn Battuta, *a.g.e.*, s.418.

⁴⁵⁰ Fügen İlter, “Birgi Güdük Minare Camisi”, *Anatolia*, S/13, Ankara, 1969, ss. 77-85.

olan hamam, 1965 yılına kadar açık olmasına karşın bu tarihten sonra terkedilmiş ve bölümleri yavaş yavaş yok olmuştur.⁴⁵¹

2.7.4. Sultanhisar

Günümüzde Aydın ilinin bir ilçesi olman Sultanhisar'ın doğusunda Nazilli, batısında Köşk, güneyinde Yenipazar ve kuzeyinde Ödemiş ilçeleri yer alır. Aydınolu Mehmed Bey'in oğlu Hızır'a idaresi için verilen Sultanhisar'ı “Bağları, bahçeleri, dağı ve taşı süslemiş bir şehir” olarak ifade eden Evliya Çelebi'ye göre şehrin adı Mehmed Bey'in kız kardeşi Nilüfer Sultan için yaptırdığı hisardan gelmektedir.⁴⁵²

2.7.4.1.Fiziki Yapı

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Aydın Bey'in kız kardeşi Nilüfer Sultan için yaptırmış olduğu kale daha sonra Sultan'ın Orhan Gazi ile nikâhı sonrası Osmanlılara çeyiz olarak tahsis edilmiştir.⁴⁵³ Evliya Çelebi'den öğrendiğimiz üzere bir tepe üzerinde inşa edilen kale, o zaman bile yıkılmaya yüz tutmuş bir durumda olmasına rağmen güzeldir.⁴⁵⁴ Üç yüz adet kiremit örtülü ev, birer cami, mescit ve hanın yanı sıra birkaç tane dükkân bulunmaktadır.⁴⁵⁵ Fakat bahsedilen mekânlar günümüze ulaşmamıştır.

2.7.5. Bodemya

Urla Yarımadası'nda askeri üs ya da idari karakol olarak kullanılan Bodemya, 1329'da İzmir Liman Kalesi ve Urla Yarımadası'nın Aydınolu Beyliği'ne dâhil olmasının ardından Aydınolu İbrahim Bey'in yönetim bölgesi olmuştur.⁴⁵⁶ Urla ile ana kara arasındaki Potamia adıyla bilinen yerin zamanla Bodamya olarak Türkçeye geçmiştir. Bodamya, Aydınogulları'nın denizcilik ve askeri faaliyetlerine dair izler taşır ve bölgedeki askeri strateji açısından kritik bir rol oynamıştır. Fakat beylik dönemine ait bir eser günümüze ulaşmamıştır.

⁴⁵¹ Zeynep, *a.g.t.* s.92.

⁴⁵² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.202.

⁴⁵³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.202.

⁴⁵⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.202.

⁴⁵⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.202.

⁴⁵⁶ Bodemya'nın yeri hakkında çeşitli tartışmalar da yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Funda Adıatar, “Aydınolu İbrahim Bey Ve Bodamya Meselesi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/68 ss. 175-205.

SONUÇ

Türkiye tarihinin başlangıcı olarak anılan 1071 Malazgirt Savaşı sonrası Türkistan bölgesinden Anadolu'ya gelen Türkmen kitlesi, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde çeşitli beylikler kurarak bu bölgeleri kısa sürede Türkleştirse de Anadolu'nun Batı kesimi XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen Moğol istilasının yarattığı büyük Türkmen göçü ile Türkleşmiştir. XIII. yüzyıldan ortalarından XV. yüzyıla kadar uzanan bu diliminde gerçekleşen bu hadisenin baş aktörleri Batı Anadolu'da Türkmen beylerinin kurmuş olduğu Menteşeoğulları, Aydınoğulları, İnançoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Sahip Ataogulları ve Karesioğulları beylikleridir. Hâlihazırda birçok detaylı akademik araştırmanın konusu olan II. Beylikler Dönemi'ne dâhil olan Osmanogulları Beyliği bu tez konusunun dışında bırakılmıştır.

Batı Anadolu'da bu süreçte yaşanan değişimi görebilmek için beyliklerin etkisinin en yoğun olduğu ve şehirleşmeye dair en çok izin bulunduğu yerler olan beyliklerin başkentlerine ve diğer idari merkezlerine bakmak yerinde olmuştur. Çalışmamızın sınırlarını çizerken öncelikle ele aldığımız beyliklerin idari merkezlerinin tümünün belirlenmesi başlı başına bir çalışmayı teşkil etmiştir. Nitekim çalışmamızın içindekiler bölümünde görüldüğü üzere bu beyliklerin idari merkezlerinin derli toplu bir şekilde gösterildiği bir çalışmaya, yapılan literatür taramasında rastlanmamıştır. Türk Beylikleri, siyasi tarihin veya sanat tarihinin konusu olmakla beraber genel itibariyle yapılan çalışmalar ya bir beylik özelinde ya da bir şehrin tarihini ele almak maksatlı yapılan çalışmalardır. Türk ve Anadolu tarihi için büyük önem teşkil eden Türk Beylikleri hakkında yapılan bölge-şehir tarihi çalışmaları geçmişte çok fazla olmamakla beraber Türk akademisinde artık kendisine yer bulmaya başlamıştır.

Bazı beyliklerin birden fazla idari merkezi bulunduğu tespit edilmiş ve tüm merkezler çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bu şehirler Fethiye, Milas, Beçin, Menteşe, Çine, Tavas, Birgi, Ayasuluğ, Tire, Sultanhisar, Bodemya, Denizli, Manisa, Demirci, Nif, Kütahya, Kula, Afyonkarahisar, Bergama ve Balıkesir olup bu kentlerin fiziki, dini, kültürel ve sosyal yapıları dönemin ana kaynakları, maddi kalıntılar ve araştırma eserler ışığında ele alınmıştır. Bu şekilde Batı

Anadolu ve Türk Beylikleri tarihine küçük de olsa bir katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Türkler, Bizans dönemine ait şehirleri geliştirmekle kalmamış kendilerine ait birçok şehirler kurarak bu bölgenin demografik ve kültürel olarak değişim ve gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Bu nedenle Batı Anadolu coğrafyasında beylikler dönemindeki şehirleşmenin bu bölgedeki Türkleşmeye katkısı hususun inkâr edilemez şekilde kanıt bulunmaktadır. Bu kanıtlar günümüze kadar ulaşan maddi kalıntılardan, dönemin veya sonraki dönemlerde burayı ziyaret eden müelliflerin eserlerinden teyit edilebilmektedir. Bu çalışmada, Batı Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinin tarihi süreci, coğrafya üzerinden aydınlatılmaya çalışılmış olup bölgedeki İslamlaşmanın, şehirleşme ve mimariye etkisi hususuna dikkat çekilmiştir. Günümüze kalan beylik dönemi eserlerinin çoğunun harabe halde bırakılması ise kültürel miras öğelerimizin korunması hususundaki yetersizlikleri gösterir niteliktedir.

KAYNAKÇA

- ABU'L FARAC, Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C/II, TTK Basımevi, Ankara, 1950.
- ACUN, Hakkı, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, 19, 1958, ss.127-146.
- ACUN, Hakkı, "Manisa'da Türbe Mimarisi", *Belleten*, C/XLIX, S/195, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, ss. 479-501.
- ADITATAR, Funda, "Aydınoğlu İbrahim Bey Ve Bodamya Meselesi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/68 ss. 175-205.
- AKBULUT Osman Nuri, *Evliya Çelebi'ye Göre Güneybatı Anadolu (Aydın-Denizli-Muğla)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- AKROPOLİTES, Georgios, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.
- AKSARAYLI KERİMEDDİN MAHMUD, *Selçuki Devletleri Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1943.
- ALKAN, Mustafa,al "Germiyanoğlu Süleymân Şah ve Kula'daki Vakıfları." *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III, Germiyanoğulları Beyliği, Bildiriler*, 2017, 375-385.
- AREL, Ayda, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, İstanbul, 1968, s.4.
- AYÖNÜ, Yusuf, "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Batı Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Etkisi", *T.İ.D.*, C/24, S/1, 2009, ss.5-20.
- AYÖNÜ, Yusuf, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C/IX, S/1, İzmir, 2009, ss.1-8.
- AYÖNÜ, Yusuf, "XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Menteşe Beyliği'nin Güneybatı Anadolu'daki Faaliyetleri" *Menteşeoğulları Tarihi Bildiriler*, ed. A.Çevik- M. Keçiş, TTK, Ankara, 2016

- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERABADİ, *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- BAKTIR, Mustafa, “İbn Melek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/20, İstanbul, 1999, s.175-176.
- BAYKARA, Tuncer, “İnançoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, ss.263-264.
- BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE, *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, ed. Ch Schefer, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- BOZER, Rüstem. “Kula'da Türk Devri Mimarî Araştırmaları-I: Sivil Mimari.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 32, no. 1-2 (1988): 3-21.
- BUDAK, Muhammed Ali, *Seyahatnamelere Göre Ortaçağ'da Batı Anadolu*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015
- CELEP, Murat, *Düsturname-i Enveri'nin Transkripti ve Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi (XVIII. Kitap Aydınoğulları)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.
- ÇAVUŞDERE, Serdar, *Orta Çağ'da Venedik, Papalık ve Türkler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.
- ÇELİK, Bülent, “Osmanlılar Zamanında Menteşe Sancağı (XV-XVII yüzyıllar)”, *Menteşeoğulları Tarihi Bildiriler*, ed. A.Çevik- M. Keçiş, TTK, Ankara, 2016.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Germiyanogulları Dönemi Kütahya Medreseleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s. 161-180.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara, 2020.
- DUKAS, Mikhael, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956.

- DURAN, Remzi, “Ortaçağ Türk Mimarisinin Önemli Bir Eseri: Eski Çine-Ahmed Gazi Camii”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S/10, 2003, ss.493-509.
- DURAN, Remzi, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.
- DURUKAN, Aynur, “Firuz Bey Camii ve Medresesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/13, İstanbul, 1996, ss.138-140.
- EFLAKİ, Ahmet, *Ariflerin Menkıbeleri I-II*, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- EL-ÖMERİ, Şihabeddin B. Fazullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2014.
- ELVAN ÇELEBİ, *Menakıbu'l Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiye (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabeve Tarihi)*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, TTK, 2014.
- EMECEN n, “Manisa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/27, Ankara, 2003, ss.577-583.
- EMECEN, Feridun, “Afyonkarahisar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/1, İstanbul, 1988, ss.443-446.
- EMECEN, Feridun, “Ayasuluk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/4, İstanbul, 1991, ss.225-227.
- EMECEN, Feridun, “Birgi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/6, İstanbul, 1992, ss.189-191.
- EMECEN, Feridun, “İlyas Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, ss.162-163.
- EMECEN, Feridun, “Saruhanogulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, ss.170-173.
- EMECEN, Feridun, “Umut Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, ss.156-159.

- EMECEN, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi*, İstanbul, 2010.
- ERMİŞ Ü. Melda, GÜNDÜZ Sema, YILMAZ Anıl, “Erken Demirçığ’ından Ortaçığ’a Manisa Kalesi”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 2016, S/14 ss.247-259.
- ERMİŞ Ü. Melda, GÜNDÜZ Sema, YILMAZ Anıl, “Erken Demirçığ’ından Ortaçığ’a Manisa Kalesi”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 2016, S/14 ss.249.
- ERÜNSAL, İsmail E., “Vahid Paşa Kütüphanesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, ss.437-438.
- EVLIYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine*, 9. Kitap C/1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- EYİCE, Semavi, “Ahmed Gazi Medresesi ve Türbesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/2, İstanbul, 1989, ss.69.
- GEDİK, Emine, “Germiyan Beyi II. Yakub Külliyesine Ait Taş Vakfiye ve Vakfedilmiş Mülklerin Ad ve Bulundukları Yer Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanogulları Beyliği*, yay, haz, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Ankara, 2017, ss.105-135.
- GÖKÇE, Turan, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK, Ankara, 2000, ss.26-30.
- GÖKSU, Erhan, “Kösedağ Savaşı (1243), *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S/2, 2009, ss.1-14.
- GÜLER, Mustafa, “Saray Camii”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, ss.125-129.
- HAYKIRAN, Kemal Ramazan, “Aşiretten Beyliğe: Batı Anadolu’da Saruhanogulları Beyliğinin Kuruluşu”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-IV*

- Saruhanogulları Beyliği*, yay, haz, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, Mehmet Şeker, Muzaffer Tepekaya, TTK, Ankara, 2021, ss.105-117.
- İBN BATTUTA, Ebu Abdullah Muhammed Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi I-II*, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2004.
- İBN BİBİ, *Anadolu Sekçuki Devleti Tarihi/ İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden*, çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.
- İLTER, Fügen, "Birgi Güdük Minare Camisi", *Anatolia*, S/13, Ankara, 1969, ss. 77-85.
- KALFAZADE, Selda, "Aydinoğlu Cami Mimarisine Genel Bir Bakış" *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I, Aydınoğulları Tarihi 4-6 Kasım, Aydın (Bildiriler)*, 2010, Ankara, 2013, ss. 249-274.
- KALFAZADE, Selda, "İsa Bey Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, s.476-478.
- KALFAZADE, Selda, "Ulucami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.117.
- KALFAZADE, Selda, "Ulucami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.86,87.
- KALKAN, Özlem, *Batı Anadolu Beyliklerinin Teşekkül Devri*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- KARA, Demet, "Kütahya'da Bulunan Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerine Bazı Tespitler", *Art-Sanat Dergisi*, 2024, 22, ss. 105-132.
- KARAKAYA, Ebru, "Kütahya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.584-587.
- KARAKAYA, Enis, "Çukur Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/8, İstanbul, 1993, s.387.
- KARAKAYA, Enis, "İshaklı Kervansarayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/22, İstanbul, 2000, s.547-548.

- KARAKAYA, Enis, “Manisa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/27, Ankara, 2003, ss.583-588.
- KARAKAYA, Enis, “Menteşeoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/29, Ankara, 2004, ss.153-156.
- KARAKUYU, Mehmet, *Manisa'nın Tarihi Coğrafyası*, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK, Ankara, 2011, s.127.
- KEÇİŞ, Murat, *Aydınoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- KELEŞ, Bahattin, "Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri Ve Önemi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1, 2018 ss.73-91.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara, 2003.
- KHONİATES Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995.
- KİNNAMOS, Ioannes, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, TTK, 2001.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köse Dağ Bozgunu”, *Selçuk Üniversitesi T.A.D.* S/37, 2016, s.35-84.
- KOCA, Salim, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1996.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi”, *S.A.D*, Konya, 1986, ss.21-35.

- KURAT, Akdes Nimet, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, TKAE, S/B2, Ankara, 1966.
- KURTBİL, Zeynep Hatice, “Ulucami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s. 82-83.
- KUŞ, Fatma, “Ulucami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.107-108.
- M. KARAZEYBEK, Z. POLAT, Y. İLGAR, *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*, C/1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2005.
- MERÇİL Erdoğan, “Menteşeoğulları”, *DİA*, C/29, Ankara, 2004, ss.152-153.
- MERÇİL, Erdoğan, “Aydınoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/4, İstanbul, 1991, ss.239-241.
- MERÇİL, Erdoğan, “Sahib Ataoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/35, İstanbul, 2008, s.518.
- METE, Zekai, “Muğla”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/30, Ankara, 2020, ss.376-379.
- METE, Zekai, “Tire”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/41, İstanbul, 2012, ss.195-197.
- METE, Zekai, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2004.
- ÖZDERE, Tuğçe Özge, *Güneybatı Anadolu’da Bir Beylik Başkenti Milas*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- PACHYMERES, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgı Kültür Sanat, İstanbul, 2009.
- PARLAK, Sevgi, “Sahib Ata Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/35, İstanbul, 2008, ss.516-518.
- QUENTİN, Simon de Saint, *Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, haz. Tufan Karasu, DAKTAV, Alanya, 2006.

- SCHILTBERGER, Johannes *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- SEVİM, “Keyhusrev II”, *DİA*, C/25, Ankara, 2022, ss.348-350.
- SEVİM, Ali, “Keyhusrev I”, *DİA*, C/25, Ankara, 2022, ss.346-348.
- SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2020.
- SOLMAZ, Sefer, “Danişmendliler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, ed. H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C/6, Ankara, 2002, ss.725-774.
- SÜMER, Faruk, “Keykavus I”, *DİA*, C/25, Ankara, 2022, ss.351-353.
- SÜMER, Faruk, “Selçuklular”, *DİA*, C/36, İstanbul, 2009, ss.380-384.
- ŞEN, Ahmet, *Manisa Hamamları (Merkez)*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- ŞEREFÜDDİN ALİ YEZDİ, Emir Timur (Zafername), çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- ŞİKARİ, *Karamanname (Zamanın Kahramanı Karamaniler’in Tarihi)*, haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul, 2005.
- TANMAN, M. Baha, “Saruhanogulları” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/36, İstanbul, 2009, s.173-174.
- TANMAN, M. Baha, “Ulucami”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/42, İstanbul, 2012, s.110-111.
- Târih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- TAŞ, Kenan Ziya, “Germiyan Tahtında İlk Osmanlı: Kütahya’nın Osmanlılara İlhakı Yıldırım Bayezid’in Kütahya Sancak Beyliği” *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanogulları Beyliği*, yay, haz, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Ankara, 2017, ss.11-22.

- TEKİN, Ali, *Kütahya ve İlçelerindeki Su Yapıları*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2021.
- TELCİ, Cahit, “Aydınoğlu İsa Bey: Bir Bani, Üç Cami”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25/1, 2010, ss.337-350.
- TELCİ, Cahit, *15-16. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazası*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999.
- TEMEL, Zeynep, *Candaroğulları (İsfendiyoğulları) ve Aydınoğulları Şehirleri*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020.
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken, İstanbul, 2018.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2018.
- TURGUT, Turgut, *Menteşe Bey’in İsmi, Menşe’i ve Menteşeoğulları’nın Vakıfları’na Dair*, Osmanlı Araştırmaları, 2017, ss. 25-27.
- TURGUT, Vedat, “Menteşe Bey’in İsmi, Menşe’i ve Menteşeoğulları’nın Vakıfları’na Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, 2017, ss. 25-55.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukiyle Ger miyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, 1932.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1927.
- ÜNAL, Zerrin, “Karesioğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/24, İstanbul, 2001, ss.488-489.
- VARLIK, Mehmet Çetin, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.
- VARLIK, Mustafa Çetin, “Germiyanoglu II. Yakub Bey’in Mescidi ve Türbesi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2018, 1.1, s.59-75.

- VARLIK, Mustafa Çetin, “Germiyoğulları”, TDV İslam Ansiklopedisi, C/14, İstanbul, 1996, ss.33-35.
- VARLIK, Mustafa Çetin, “Kütahya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C/26, Ankara, 2002, ss.580-584.
- WITTEK, Paul, *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK Basımevi, Ankara, 1944.
- YAKUPOĞLU, Cevdet, “Menteşeoğulları ve Candaroğulları Muhitlerinde Anadolu Türk İskân Tarihi Bakımından Ortak Değerler”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu- Menteşeoğulları- 2012*, Muğla, 2016, ss. 337-368.
- YILMAZ, Mustafa, *Ortaçağ'da Denizli /Selçuklu ve İnanoğulları Dönemi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- YİĞİT, Ahmet, XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları (338 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri H.970/M.1562), Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2009.
- YÜKSEL, Çağla Caner, “Aydınoğulları’ndan Osmanlı’ya Tire Külliyesi (14.-16. Yüzyıllar)”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 2014, 21.21: ss.7-39. ,
- “Tarihçe Olarak Çine”, *Çine Madran*, <https://www.cinemadran.com/kultursanat/30/11/2012/tarihce-olarak-cine> (Erişim Tarihi: 04 Ekim 2024)
- T.C. Menteşe Kaymakamlığı, “Şahidi Cami”, <http://www.mentese.gov.tr/sahidi-cami> (Erişim: 4 Ekim 2024),

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1: UYGUN, Servet, “Afyonkarahisar Kalesi”, *Türkiye Kültür Portalı*, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/gezilecekyer/afyonkarahisar-kalesi> Erişim Tarihi: 28.12.2024.

Görsel 2: ÜNAL, Metin, “Sultandağı (Sahipata) Kervansarayı”, *Türkiye Kültür Portalı*, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/gezilecekyer/sultandagi-kervansarayi-sahipata-kervansarayi> Erişim Tarihi: 28.12.2024.

Görsel 3: KARAKAYA, Enis, "Hacı İlyas Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-ilyas-camii--milas> Erişim Tarihi: 29.12.2024.

Görsel 4: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 5: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 6: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 7: *TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Beçin Kalesi Kazısı*, <https://becinkalesikazisi.com/bey-konagi/> Erişim Tarihi 30.12.2024

Görsel 8: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 9: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 10: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 11: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 12: Duygu Polat Kişisel Arşivi.

Görsel 13: “Şahidi Cami”, *TC Menteşe Kaymakamlığı*, <http://www.mentese.gov.tr/sahidi-cami> Erişim Tarihi: 30.12.2024

Görsel 14: “Ahmed Gazi Cami”, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64448/ahmet-gazi-camii.html> Erişim Tarihi: 30.12.2024.

Görsel 15: “Şehrin Kalbi: Kütahya Kalesi (Hisar)”, *TC Kütahya Valiliği*, <http://www.kutahya.gov.tr/sehrin-kalbi-kutahya-kalesi-hisar> Erişim Tarihi: 31.12.2024.

- Görsel 16: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/balikli-camii-kutahya/img_20230816_163523/ Erişim Tarihi: 31.12.2024.
- Görsel 17: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/fetih-mescidi/#17.1/38.606834/27.429624> Erişim Tarihi: 31.12.2024.
- Görsel 18: “Emet Bey (Çarşı) Cami”, *T.C. Kemalpaşa Kaymakamlığı*, <http://www.kemalpasa.gov.tr/emet-bey-carsi-camii> 31.12.2024.
- Görsel 19: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/karakadi-mecdettin-camii/#17.1/38.088486/27.742399> Erişim Tarihi: 31.12.2024.
- Görsel 20: “İsabey Cami”, TC. Selçuk Kaymakamlığı, <http://www.selcuk.gov.tr/isabey-camii> Erişim Tarihi: 31.12.2024.
- Görsel 21: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ummu-sultan-turbesi/#17.1/38.25634/28.067396> Erişim Tarihi: 31.12.2024.
- Görsel 22: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/birgi-ulu-camii/#17.1/38.256558/28.06727> 31.12.2024.

EKLER



Görsel 1: Afyonkarahisar Kalesi



Görsel 2: Sahipata/ İshaklı Kervansarayı (Afyon)



Görsel 3: Hacı İlyas Cami (Milas)



Görsel 4: Belen Cami (Milas)



Görsel 5: Firuz Bey Cami (Milas)



Görsel 6: Beçin Kalesi



Görsel 7: *Bey Konağı (Beçin)*



Görsel 8: *2 No'lu Türbe (Beçin)*



Görsel 9: *Ahmed Gazi ve Kızının Kabri (Baçın)*



Görsel 10: *Küçük Zaviye (Baçın)*



Görsel 11: *Mültezim Evi (Beçin)*



Görsel 12: Ahmed Gazi Medresesi (Beçin)



Görsel 13: Şahidi Cami (Muğla)



Görsel 14: Ahmed Gazi Cami (Çine)



Görsel 15: Kütahya Kalesi



Görsel 16: Balıklı Cami (Kütahya)



Görsel 17: Fetih Mescidi (Manisa)



Görsel 18: Emet Bey Cami (Nif)



Görsel 19: Karakadı Mecdettin Camii (Tire)



Görsel 20: İsa Bey Cami (Ayasuluğ)



Görsel 21: Sultan Şah Türbesi (Birgi)



Görsel 22: Birgi Ulu Cami